REVISTA ISTORICĂ

FUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

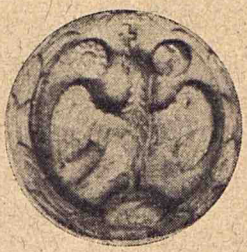

VOL. XXIII. FASC. 1–4 IANUAR–DECEMBRE 1937

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

Vol. XXIII, fasc. 1—4. Ianuar—Decembre 1937

Director: **N. IORGA**

Secretar de redacție: **Virginia Sacerdoțeanu**

Comitetul de direcție: *N. Bănescu,* profesor la Universitatea din Cluj. *Al. Lapedatu,* profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor,* profesor la Universitatea din Cernăuți.

Comitetul de redacție: *D. Berciu,* profesor secundar. *N. A. Constantinescu,* conferențiar la Universitatea din București. *Maria Holban,* profesoară la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie. *C. J. Karadja,* consul general. *Emil Lăzărescu,* profesor secundar. *Șt. Meteș,* directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi,* profesor secundar, *Iulian Peter,* inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoțeanu,* profesor la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie.

Redacția: Manuscriptele, cărțile de recensat și orice privește redacția, se trimet d-lui N. Iorga, Șoseaua Bonaparte, 6, București III.

Administrația: Abonamentele și orice comandă se trimete la „Librăria Universitară" I. Cărăbaș, str. General Berthelot, 3, București.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat prețul abonamentului se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole:

Dr. A. Antaljfy: Vechea cronică otomană editată de dr. Friedrich Giese ca izvor pentru Istoria Românilor . . . . . p. 217—235

M. Auner: Participarea lui Salis la răscoala țeranilor din Ardeal . . . . . p. 13—25

Alice M. C. Carter: O nouă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857 . . . . . p. 345—353

Gh. Duzinchevici: Din legăturile lui Petru Rareș cu Polonia p. 252—266

C. Göllner: Conspirația emigrantului polon Adolf David (1834) . . . . . p. 235—249

N. Iorga: Horia, Cloșca și Crișan — o simplă conferință p. 57—73

— Pomenirea lui Mihai-Vodă pe câmpia de la Șelimber p. 305—307

— Revelații și ilusii asupra dedesupturilor vieții politice în neutralitate, în și după Marele Război . . . . . p. 325—332

V. Mihordea: O descriere a Moldovei înainte de Cantemir p. 122—132

— Raporturile lui Ioan-Vodă Callimachi cu Polonii (1758—1761) . . . . . p. 353—371

V. Papahagi: Constantin Hagi Gheorghiu Gehani din Moscopole. Un învățat aromân din secolul al XVIII-lea . . . . . p. 266—278

Iulian M. Peter: Opera postumă a lui Henri Pirenne . . p. 1—8

Dr. M. Roska: Relațiile preistorice ale heleșteielor ardelene . . . . . p. 159—171

H. Dj. Siruni: Cronica lui Hetum (1076—1276) . . . p. 154—159

Harold Temperley: Mai multă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857 . . . . . p. 333—344

Mărunțișuri:

A. Bitay: Columna Traiană inspirând un monument al artei germane de pe la anul 1.000 . . . . . p. 10—11

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXIII-lea
Ianuar-Mart 1937.

1-3

SUPT CONDUCEREA

LUI

N. IORGA

CUPRINSUL:

Iulian M. Peter: Opera postumă a lui Henri Pirenne.
A. Sacerdoțeanu: O hotărnicie a mănăstirii Arnota.
A. Bitay: Columna Traiană inspirînd un monument al artei germane medievale de pe la anul 1000.
V. Mihordea: Uciderea doctorului Testabuza.
M. Auner: Participarea lui Salis la răscoala țeranilor din Ardeal.
N. Iorga: Un vechiu călător german în secolul al XIV-lea la noi.
C. Göllner: Documente din British Museum privitoare la Istoria Romînilor din secolul al XVI-lea.
Gh. Duzinchevici: Ceva nou asupra lui Carol al XII-lea.
N. A. Constantinescu: Noua Istorie a Romînilor de N. Iorga.
N. Iorga: Horia, Cloșca și Crișan.
Vera Merenco: Din legăturile cu Moscova (după materialul adunat de Gr. Tocilescu și I. Bogdan).
C. Velichi: Acte covurluiene.
Dări de samă de *N. Iorga.*
Cronică de *N. Iorga.*
Notițe de *N. Iorga.*

„DATINA ROMÂNEASCĂ" — VĂLENII-DE-MUNTE
1937

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE DIRECȚIE:

N. BĂNESCU
AL. LAPEDATU
I. NISTOR

COMITETUL DE REDACȚIE:

DIMITRIE BERCIU
N. A. CONSTANTINESCU
MARIA HOLBAN
C. J. KARADJA
EMIL LĂZĂRESCU
C. MARINESCU
ȘT. METEȘ
VALERIU PAPAHAGI
IULIAN PETER
AURELIAN SACERDOȚEANU
VIRGINIA SACERDOȚEANU, SECRETARĂ

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1937.

Opera postumă a lui Henri Pirenne[1]

In cursul anului 1936 a apărut opera postumă a lui Henri Pirenne, presintată de prefaţa explicativă a lui Jacques Pirenne, unul din fiii defunctului istoric şi dedicată unui alt fiu mai mic, Petru, căzut vitejeşte pe frontul belgian în Novembre 1914. Această istorie a Europei medievale a fost scrisă în captivitate, cînd, în urma invasiei germane, Henri Pirenne a fost închis în lagărul de concentrare de la Holzminden şi apoi, cînd, în urma intervenţiei personale a preşedintelui Wilson, a Papei şi a regelui Alfons al XIII-lea, s'a dat autorului un domiciliu forţat într'un modest han din tîrguşorul Creuzburg an der Werra în Turingia.

Acest volum a fost început ca o reacţiune a unei minţi disciplinate, care nu voia să fie prada descurajării sau a plictiselii exilului şi ca un refugiu contra durerii părintelui care şi-a pierdut fiul cel mic şi stă despărţit de familia lui; redactarea a fost întreruptă de eliberarea autorului la sfîrşitul războiului. Evident, în asemenea condiţiuni, fără posibilitatea de a consulta izvoarele sau o bibliotecă, opera nu poate fi decît o sintesă în care găsim condensată toată erudiţia şi lunga experienţă a regretatului profesor. Această operă postumă este foarte preţioasă, căci din reflecţiile exilatului au izvorît apoi operele cele mai celebre ale lui Henri Pirenne: sfîrşitul din *Histoire de Belgique*, *Les villes du Moyen-Âge* şi partea întîia din volumul VIII în colecţia Glotz intitulată: *La civilisation occidentale au moyen-âge.*

Volumul tratează în nouă cărţi perioada care începe cu invasiile germanice pănă la mijlocul secolului al XVI-lea. Fireşte toată cartea, ca şi întreaga operă a lui Pirenne, este întemeiată pe convingerea că evenimentele istorice şi prefacerile civilisaţiilor sînt provocate şi condiţionate de fenomenele economice. De şi,

[1] *Histoire de l'Europe, des invasions au XVI-ème siècle*, Paris, Alcan, Bruxelles, N. S. E., 1936.

www.dacoromanica.ro

în cursul unei lungi cariere, autorul a mai temperat absolutismul atitudinii unui drept al materialismului istoric, totuşi această preocupare străbate volumul ca un leit-motiv. În faţa unor dificultăţi, cînd însuşi autorul simte insuficienţa unei publicaţii prea unilaterale, prea puţin umane, atunci demonstraţia este scurtată, lăsînd locul unor aprecieri mai libere.

Autorul n'a izbutit să ne convingă că războaiele de religie au un substrat economic, nici că nevoile economice sînt singurul motiv al invasiilor germanice, sau al cruciatelor.

Ne-am fi aşteptat ca Pirenne, cu vasta sa erudiţie în domeniile istoriei şi ale economiei politice, să fi încercat o explicaţie a fenomenului fundamental, şi în parte misterios, al migraţiei popoarelor. Am găsit numai cîteva rînduri, care conţin două motive: spaima provocată de invasia Hunilor şi dorinţa de a ocupa un pămînt mai bun. Nu se poate tăgădui că aceste două motive sînt reale, dar ele sînt insuficiente, căci presiunea barbarilor asupra frontierelor Imperiului Roman a început mult înainte de apariţia Mongolilor în Europa orientală, şi ocuparea unor pămînturi fertile n'a împiedecat pe unele popoare barbare să vagabondeze mai departe, în căutarea veşnică unei noi aşezări.

Cercetările sociologiei ne fac să credem că afară de condiţiile exterioare, care pot fi motive determinante într'un moment dat, trebuie să existe în prealabil condiţii interioare, fără de care fenomenul migraţiei nu e posibil. Printre condiţiile necesare care permit mobilitatea unui popor, figurează în prima linie un anumit grad de civilisaţie primitivă, şi un anumit fel de a trăi. Popoarele care au clădit locuinţe confortabile cu material durabil, care au plantat pomi şi legume, care au constituit centre urbane pentru comerţ şi administraţie, nu emigrează; chiar în faţa primejdiei unei invasii, ei preferă să suporte vremelnica dominaţie a cuceritorilor decît să plece. Din potrivă popoarele care se adăpostesc în locuinţi uşor de construit şi uşor de dărîmat, care trăiesc din produsul turmelor sau din cereale (plante anuale), nu se simt atît de legate de glie, încît să n'o părăsească la primul semn de primejdie sau la primul dor de pribegie. La această condiţie cu caracter cultural şi economic trebuie adăugată condiţia de ordin psihologic. Nu este pribeag cine vrea, este pribeag acela care are o mentalitate opusă sedentarului. Religia, credinţile, obiceiurile, reacţiunile popoarelor mobile sînt cu totul altele decît acelea ale

www.dacoromanica.ro

popoarelor sedentare. Firește popoarele migratoare, ridicîndu-și nivelul de civilisație prin contactul cu popoarele sedentare, după multe aventuri și suferinți, în cele din urmă se așează și ele și încep un nou ciclu din existența lor; astfel s'au așezat barbarii germani în provinciile imperiale. Așezările lor afară de Statul întemeiat de Franci n'au fost însă trainice și au dispărut cu desăvîrșire ca ființă, limbă și religie și n'au lăsat decît amintiri, legende, cîteva cuvinte și o influență slabă asupra instituțiilor politice. Singurul resultat imediat a fost barbarisarea unei societăți demoralisate, barbarisare sau germanisare, cum zice foarte bine Pirenne. Numai Francii au fost în stare să influențeze profund mediul social în care s'au instalat. Fusiunea civilisației și mentalității francese cu ceia ce rămăsese din civilisația și mentalitatea latină a dat un produs sui generis, o stare socială și psihologică nouă, care, evoluînd, va da naștere lumii moderne.

De ce juxtapunerea societății ostrogote sau visigote, burgunde sau longobarde cu societatea romanisată s'a sfîrșit prin absorbirea noilor veniți pănă la pierderea complectă a ființii lor? De ce juxtapunerea societății francese a fost fecundă și a dus la o combinație originală, care, diversificîndu-se, a dat națiunile europene?

Nu găsim în Pirenne o explicație satisfăcătoare a acestor fenomene fundamentale, chiar determinante pentru civilisația noastră occidentală.

H. Pirenne a scos în evidență diferența profundă ce există între dominația Merovingienilor, pur laică și barbară, și dominația Carolingienilor, clericală și cu tendințe culturale. Autorul a arătat cum Carol-cel-Mare a știut să utiliseze imensa forță de stăpînire ce o represintă Biserica Catolică, fără să fie dominat de dînsa. Poate că era locul, într'o sintesă ca aceasta, să se arăte că așazisa renaștere carolingiană nu a fost numai o întîmplare fericită datorită energiei și geniului unui rege de o nouă spiță francă. Motivele înlocuirii dinastiei merovingiene, epuisată, cu dinastia Pipinizilor merită să fie cercetate mai de aproape, căci acest fapt este ilustrarea regulei generale, care vrea ca, după o perioadă de slăbire, de lăbărțare a autorității, să urmeze o perioadă de concentrare a puterii guvernamentale; etapele pe care s'a realisat această concentrare sînt interesante de urmărit cu ocasiunea loviturii de stat de la 791, cînd Pipin a devenit rege, și cu ocasia alegerii de la 987, cînd Hugo Capet a fost ales rege. În ambele

www.dacoromanica.ro

casuri concursul Bisericii a fost efectiv. Biserica avea, și are și astăzi, nevoie să existe rînduială în Stat, să fie putere guvernamentală ascultată de toți; Biserica are simțul autorității, însă are și nevoie de brațul ocrotitor al puterii profane.

Mai întotdeauna progresele teritoriale ale Bisericii, stîrpirea eresiilor s'au înfăptuit prin puterea laică pusă în slujba intereselor Bisericii. Nimic mai caracteristic al evului mediu decît această colaborare, această împletire de interese între tron și altar. Conducătorii Bisericii oficiale au știut mai întotdeauna să folosească conjuncturile politice „ad magnam gloriam sanctae Ecclesiae".

Această acțiune, era cînd fățișă, cînd învăluită. Credem că Henri Pirenne a exagerat puțin, cînd, în capitolul I-iu din cartea a II-a, a vorbit de atonia Bisericii din secolele al V-VII-lea; poate că ar fi fost mai exact să spunem că ne aflăm într'o fasă de acțiune difusă, locală, cînd Sfîntul Scaun nu ajunsese încă să polarizeze toată activitatea clerului de pretutindeni. Atunci Biserica a lucrat în tăcere, dar a obținut unele succese răsunătoare și decisive; se poate considera bună oară botezul lui Clovis in 496 ca o victorie a Bisericii galicane, care a îndrumat destinul Occidentului pentru multe secole.

Firește, situația se schimbă, cînd papalitatea a scăpat de amenințarea regilor lombarzi, cînd, sprijinită pe dinastia carolingiană, a intrat în cadrele Statului, mai cu samă cînd și-a organisat o miliție spirituală proprie, constituită din călugări al diferitelor Ordine. Atunci papalitatea n'a mai acționat prin cadrele clerului mirean, prea legat de puterea laică, ci a avut agenții ei direcți, presenți pretutindeni. Cînd însuși clerul regulat al marilor mănăstiri, intrînd în cadrele feudale, formînd seniorii eclesiastice quasi-independente. sau care duceau o politică proprie, cînd acest cler, îmbuibat de bunuri și contaminat de spiritul secolului, devenia un instrument impropriu, marea reformă cluniacensă a venit la timp să reconstituie și să reorganiseze oastea Sfîntului Scaun. Atunci marii Papi au pus temelia monarhiei pontificale, care, simțindu-se o putere financiară, economică și spirituală neegalată, s'au emancipat de supt tutela puterii civile și au pretins să subordoneze toate tronurile lumii creștine autorității Sfîntului Scaun ocupat de Papa, vicariul lui Crist, de la care purcede orice putere lumească. Ascensiunea puterii pontificale n'a fost nici atît de resistibilă, nici atît de constant pregătită cum lasă să se creadă

www.dacoromanica.ro

volumul lui Pirenne, căci acțiunea unor pontifi a fost mai mult instinctivă decît calculată, alți Papi au fost conduși de încunjurimea lor, în sfîrșit unii au profitat de faptele săvîrșite de regi fără să fi fost consultați.

Henri Pirenne pretinde bună oară că războaiele de la 780 la 804, care s'au sfîrșit prin masacrul Saxonilor și creștinarea cu forța a supraviețuitorilor, se pot considera ca primele războaie de religie (p. 47). Această afirmație contrazice ceia ce însuși autorul spune despre adevăratele motive, pur profane, care au îndemnat pe Carol-cel-Mare să întreprindă această cucerire. Atît Clovis, cînd a strivit în 507 la Vouillé puterea visigotică, cît și Carol-cel-Mare, cînd, trei secole mai tîrziu, a desființat puterea saxonă, au știut să invoace motive religioase, ca fiind cele care, în acele vremuri, aveau cea mai mare putere de propagandă și constituiau scusele cele mai eficace. Ambele războaie au fost politice: cei doi regi franci erau prea realiști ca să pornească la războaie religioase; evident Biserica a tras mari avantagii din aceste întîmplări.

Invasia musulmană a fost pentru Pirenne un prilej pentru a da o schiță magistrală a stării civilisației mediterane înainte și după aceste invasii. Cu drept cuvînt, acest fapt istoric, de o covîrșitoare importanță, merită să fie scos în evidență cu vigoare, căci li-a fost de ajuns armatelor musulmane șaptezeci de ani ca să supună, de la Oceanul Pacific la Oceanul Atlantic, toate neamurile care s'au aflat pe drumul lor. Numai victoria lui Carol Martel la Poitiers a pus punctul final la acest gigantic raid. Stăpînirile asiatice și mediteraneene s'au prăvălit, noroadele și-au pierdut limba, religia, legea și au fost unificate supt legea, religia și limba Arabilor. Totuși credem că Pirenne merge prea departe cînd afirmă (p. 36) că închiderea Mediteranei de către musulmani înseamnă sfîrșitul lumii antice. Credem că lumea antică nu s'a sfîrșit într'o zi, nici în urma unei singure întîmplări, oricît de catastrofală ar fi fost. Lumea antică s'a sfîrșit într'un loc, cînd din acest loc au dispărut și spiritul și instituțiile care caracterisau lumea antică. Acest sfîrșit a avut loc într'o anumită epocă în fiecare ținut din lumea antică.

Repercusiunile invasiilor musulmane au fost studiate de H. Pirenne mai amănunțit în prima parte din volumul VIII din colecția Glotz și in „Mahomet et Charlemagne".

www.dacoromanica.ro

Capitole deosebit de interesante şi suggestive sînt cele consacrate organisaţiei economice şi sociale (pp. 58-69) din timpurile carolingiene şi în special cartea a V-a (pag. 145-181), consacrată în întregime începuturilor vieţii urbane şi renaşterii comerţului. Şi aci găsim afirmaţii prea absolute. Bună oară cînd autorul afirmă că ideia de profit era cu totul străină organisaţiei economice carolingiene (p. 145). Atunci profitul nu exista supt forma modernă tradiţională a beneficiului legat de orice transacţie, acest beneficiu fiind motorul care animă viaţa capitalistă; profitul însă exista atunci supt forme chiar mai antipatice, de ex. cînd o foamete (şi ele erau dese şi teribile) se abătea într'o regiune; acaparatorii de cereale îşi făceau îndată apariţia. Pe de altă parte, seniorul local ştia foarte bine să stoarcă redevenţe feudale, care, dese ori nu sunt altceva decît profituri, nu totdeauna întemeiate pe muncă sau pricepere. Chiar ideia fundamentală a lui Pirenne că civilisaţia occidentală a căzut în forma strict rurală în urma invasiilor musulmane şi normande este, mi se pare, prea schematică. Negreşit faptul invasiilor a avut o mare influenţă în procesul de ruralisare a civilisaţiei europene medievale, dar se pune întrebarea dacă acest fapt nu se suprapune altora de ordin intern. Anarhia de la sfîrşitul secolului al IX-lea şi din secolul al X-lea a avut în această privinţă un rol determinant, invasiile au agravat procesul de ruralisare şi au precipitat evenimentele.

H. Pirenne, ca şi, de altfel, foarte mulţi autori moderni, consideră Magna Charta din 1215 (p. 191, ultimul alineat) ca „prima declaraţie a drepturilor naţiunii englese". Această afirmaţie este cu desăvîrşire eronată: o simplă lectură a textului arată că Magna harta are toate caracteristicile unui contract feudal între rege şi baroni, contract impus regelui (din vina lui) de către feudali, iar nu de către popor, care atunci n'avea în Anglia, nici aiurea, un cuvînt de spus.

Autorul judecă faptele din trecut prin ideile şi cuvintele ce le întrebuinţăm noi. Aceleaşi cuvinte au avut în decursul timpurilor un conţinut deosebit; chiar H. Pirenne spune în volumul său că marii demnitari laici şi eclesiastici „erau presupuşi că represintă naţiunea". Cuvîntul „eligo" nu represinta atunci ideia electorală de astăzi.

De altfel autorul atrage atenţiunea cetitorului asupra inconvenientului de a atribui ideile noastre oamenilor din evul mediu

www.dacoromanica.ro

(p. 217) și dă o suggestivă explicație a rivalității Papilor și Împăraților. De cîte ori apărarea unui principiu nu este altceva decît apărarea unui interes!

Din comparația ce o face autorul între condițiile în care se manifesta regalitatea în Franța, în Germania și în Anglia se desprinde lămurit povara penibilelor servituți pe care principiul electivității le impunea, servituți care au menținut multă vreme Germania într'o stare de anarhie organisată.

Volumul sfîrșește prin considerații pătrunzătoare privitoare la Reformă și la formațiunea Statelor moderne.

Cîteva mici inexactități de date s'au strecurat, inevitabile cînd autorul n'are la îndemînă o bibliotecă; astfel la pagina 30 găsim că Sf. Pahomie a întocmit regula lui monastică în 348; în realitate el a murit în Egipt la 9 Maiu 346, iar în 323 el întemeiază cea d'întâiu mănăstire la Tabennisi, în Egipt (vezi *Histoire de l'Église*, supt direcția d-lor A. Fliche și Victor Martin, vol. III, pp. 322-3 și pp. 338-341).

Este locul aici să relevăm o ciudată afirmație a lui H. Pirenne privitoare la originea Romînilor: o găsim la pagina 377. Iată textul în traducere: „Ea (Ungaria) mai trebuia să se păzească împotriva acestui popor format de Slavi și Finesi amestecați cu descendenții vechilor Romani din Dacia, al căror dialect roman l-au adoptat și care vor forma într'o zi Romănia". Deci Romînii ar fi după Pirenne, un amestec de Slavi și de Finesi cu descendenții coloniștilor romani; lăsăm pe cetitor să aprecieze seriositatea informației.

Dacă facem o comparație între sintesa presintată de H. Pirenne și sintesa presintată, în 1927, de d. profesor Iorga, trebuie să constatăm înainte de toate că ele nu se adresează acelaș public. Sintesa lui Pirenne este scrisă pentru marele public care posedă o cultură mijlocie, pe cînd sintesa d-lui Iorga constituie un instrument de lucru indispensabil și celor cari vor să se cultive, și specialiștilor. Unitatea de gîndire este mai sensibilă în opera d-lui Iorga, partea ce o acordă spiritului uman în desvoltarea evenimentelor istorice ocupă un loc mai important, ceia ce este natural, d. Iorga fiind spiritualist, fără a neglija influențele economice, iar Pirenne este pragmatist, care binevoiește să lase loc și influențelor spirituale.

Mai găsim în volumul d-lui Iorga o ideie pe care nu o găsim astfel presintată la niciun alt medievalist, și anume noțiunea de

www.dacoromanica.ro

Romaniae populare, ideia că frînturile Imperiului roman au considerat civilisația latină pe care Romanii au răspîndit-o peste tot, ca un patrimoniu sacru, și l-au integrat în viața lor națională populară. Această ideie fecundă n'a fost în de ajuns de relevată de medievaliștii contimporani.

În resumat, opera postumă a lui Henri Pirenne constituie o amplă și viguroasă frescă, fragmentară și prea schematică în unele locuri, mai detaliată în alte părți după preferințile autorului, întotdeauna interesantă și plină de viață. Ca toate frescele, ea trebuie privită de departe la lumina mai dulce a amintirilor și a seninătății izvorîte din experiența vieții. Fără îndoială, dacă autorul ar fi scris această sintesă în zilele noastre, accentul ar fi fost altul, poate mai puțin senin și ar fi avut ocasia să constate învierea unor forme medievale în lumea contimporană.

Iulian M. Peter.

O hotărnicie a Mănăstirii Arnota

Sînt foarte dese casurile cînd înființarea unei mănăstiri, mai ales domnești, nu a fost bine primită de sătenii vecini. Li era cu totul neînțeles sporul cultural și moral pe care îl putea aduce vieții lor o astfel de ctitorie. Își dădeau însă bine sama de ce urmări imediate putea naște aceasta, căci orice mănăstire nouă însemna, de obiceiu, un atentat la proprietatea și la libertatea lor. Încălcările de drepturi de altfel, nici nu întârziau să vină. Pentru o reluare a lor era nevoie de mulți ani de judecată costisitoare.

Moșnenii din Bărbătești și Dobriceni, județul Vâlcii, au avut și ei o astfel de nemulțămire din partea mănăstirii Arnota, o mai veche ctitorie boierească, devenită domnească abia de vre-o cîțiva ani. Cele d'intăiu nemulțămiri de hotar par să se fi ivit încă destul de răpede. Hotărnicia pe care o presintăm acum pune capăt, pentru un timp, acestui întăiu conflict.

*

1642 (7151) Sept. 4. Hotărnicia făcută de douăzeci și patru de boieri puși de Matei Voevod Basarab să aleagă la fața locului moșia mănăstirii Arnota de a judecilor din Bărbătești și din Bobiceni, jud. Vilcea. La alegere este față mitropolitul Teofil al Țerii-Românești și episcopul Ignatie al Rîmnicului.

www.dacoromanica.ro

† Adecă noi 24 de boiari, care am fost scrişi în răvaşele Domnului nostru creştin Matei Băsărabă Voivod, ca să aleagem şi să hotărîm neşte moşii poim satului Bărbăteştii şi Dobriceanii, de către Tudor şi de către văru-său Grigorie şi a Radului Marii şi cu ćata lor din satul Bărbăteştii, ca să hotărîm şi să aleagem ocina lor de către ocina mănăstirii Arnotei şi ocina judecilor din Dobriceani şi altor cumpărători ce au fost cumpărat ocini mai de nainte, boiarii poim: Tănasie Păh. ot Stoineşti i Nicula Căprariul ot Sărăcineşti i Stroe Post. ot Oteteliş i Goran Logf. ot Oteteliş i Irimiia Sulgeriul ot Turceşti i Preda Păh. ot Ruda i Dragomir Post. Prundeanul i Tudor Logf. ot Slăviteşti i Ianea Păh. ot Băbeani i Vladu Post. ot Birsăşti i Voicu i Tudosie i Stan ot Rîmnic, Stanciul Post. ot Piriiani i Mitrea Sluj. ot Mihăeşti i Chirca ot Sărăcineşti i Ianea ot Iarosloveşti i Vladul ot brat *(sic)* Pîrvul Post., Stanciul Post. ot Zătreani i Mareşi ot Bumnăitet *(sic)* i Nicola ot Răscăiaţi i Crăciun Logf. ot Tetoi i Tudor Logf. ot Doba i Fărtat ot Creţeani, scriem şi mărturisim cu ačastă a noastră carte, cum, după ce ne-am st[r]ins cu toţi cum au fost porunca Măriı Sale Domnului nostru şi am călcat amăndoao hotarăle înpreună cu cinstitul şi prea-luminatul părintele nostru chir Theofilŭ arhiepiscopul Mitropolii zemli vlaşcoe şi cu părintele chir Ignatie episcopul Răm[niculuı] şi cu jupăn Costandin ot Vel Ocnă Cămăraşi, noi am socotit şi am ales toate ocinile ale acelor oameni, de le-am dat despre o parte şi am lămurit ocina mănăstirii Arnotei din sat din Bărbăteşti şi din Dobriceani de către toţi. Numai ce am tocmit o parte de moşie ce au fost a mănăstirii Surpatele, aceia am îngrădit cu hotarele mănăstirilor şi apoi o am ales şi le-am dat-o într'un loc, cu voia stariţii şi cu altor călugăriţe. Însă hotarălor ce am pus aceste seamne: întăi despre Costeşti din Vîrful Albinii pe plai în jos pe sleamea Brădetului păn la Crucea Cîrstii; de aci pe sleamea Padeşului păn în Vîrful Măgurii; de aci pă valea Glăbocului pă din sus de viia Gramii păn în gura văi Gîrdi, păn în Lacul Săcŭ; de aciia pă şuviţă în obîrşiia văi Bradului; de aciia pă Gruiul Rău in jos păn la Crucea din Cîmpŭ; de aciia treace rîul pe marginea Sorbetului păn în hotarul Dobriceanilor, la lacul Raisiiariului; de aciia hotarul Dobriceanilor pă din sus păn în vîrful Măzăriştii; de aci curmezişi păn în vîrful vii lui Tudosie; de aci în Valea Gorunului păn la aninul din drum la rîu; de aci peste rîu pe pîriu pînă în mărul

www.dacoromanica.ro

moșesc; de aci curmeziș în Valea Rea pe supt livezile Hagieștilor prin frasin păn în Valea Rea; de aci pre vale în sus păn în pola vii Barbului; de aci curmezișî păn în toi; de aci în jos păn în pola locului de la Șubrea, curmeziș peste piscurile Poenii, prin pola locului boieresc curmezișî, prin mejdina lui Tudor păn în vîrful Cornetului-de-sus, păn în valea Poenii, pe vale în sus păn din jos de fîntîna Doci, curmezișî pre mejdina lui Semast, în pola vii Ferii Logofăt prin gardul vii păn în vîrful vii și păn în valea din jos din Pedișor; de aci pe vale în sus păn în hotarul Cacovei; de aci în sus pă hotarul cel bătrîn păn în plai, iar din plai și din munte în plaiul Bărbăteștilor ales-am judecilor despre Chiia pe valea Feciorului păn în Dealul Mare și pre valea Tisii iar păn în Dealul Mare, iar din hotar în plaiuri ales-am judecilor în plaiul Dobriceanilor a zeacelea parte despre hotarul Chii. Așa am tocmit și am adevărat cu sufletele noastre.

Săpt. 4 dni, 7151 (= 1642).

Copie scoasă de pă un hrisov al sfintei mănăstiri Arnotei, din zilele răposatului Matei Băsărabă Voivod.

Însemnare nouă:

Văzut la inventar, Jude...

Nota. Copia se datează ca 1800. Mi-a fost pusă la dispoziție de sătеanul Grigore L. Popescu din Costești-Vîlcea, în posesia căruia și rămîne.

A. Sacerdoțeanu.

Columna Traiană inspirînd un monument al artei germane medievale de pe la anul 1000

Istoriografiei romîne — dacă nu mă înșel — i-a scăpat pănă acum faptul, interesant și de o apreciabilă însemnătate în istoria artelor, că monumentala Columnă a lui Traian pe la anul 1000 a inspirat un monument măreț al artei germane medievale.

E vorba de Columna (de metal) a sfîntului episcop Bernard al Hildesheimului, care se păstrează în monumentalul dom al orașului numit.

Bernard s'a născut pe la anul 960 „aus sächsischem Adel". A fost crescut, supt conducerea cunoscutului Thangmar, în Hildesheim, primind o aleasă cultură științifică și artistică. Tînăr de

www.dacoromanica.ro

tot, la vîrsta de treizeci și trei de ani a ajuns episcop al Hildesheimului, murind în această demnitate la 20 Novembre 1022. A mai fost și educator al tînărului Împărat Otto al III-lea. În chestia hotarelor bunurilor mănăstirii vestite de la Gandersheim, în anul 1001, a petrecut cîtva timp la Roma „wo er Ideen zu seinen Kunstwerken mit nach Hause nahm". Înșirarea pe scurt a altor „Kunstwerke" vezi-o în Michael Buchberger, *Kirchliches Handlexikon*, I, Freiburg in Breisgau, 1907, pp. 594-5 (de unde am luat și datele de mai sus) și în ed. nouă, Karl Woermann, *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker*, Leipzig 1926, pp. 157-9 (cu bibliografie).

Dintre aceste monumente de artă, făcute, respectiv comandate, de episcopul Bernard, relevăm vestita lui coloană, avînd o înălțime de patru metri, împodobită cu un șir neîntrerupt de reliefuri, așezate în opt spirale, înfățișînd peste tot 154 de figuri, grupate în 28 de scene „aus Christi öffentlicher Wirksamkeit". Ca izvor de inspirație se admite monumentala Columnă Traiana din Roma: „Vorbild die Trajanssäule in Rom" (citatul *Kirchenlexikon*). K. Woermann spune următoarele în această privință: „Die jetzt im Dom zu Hildesheim aufgestellte Bernwardssäule, die zwischen 1015 und 1022 ausgeführt wurde, knüpft ihrer Gesammtanlage nach an die Trajansäule in Rom an, die den Bischof offenbar zu diesem Werke angeregt hat" (*o. c.*, p. 160; publicînd pe pagina 161 și o ilustrație fotografică a acestui monument de artă).

Iată, deci, o legătură, peste veacuri și țeri, între Columna lui Traian și arta medievală, germană, catolică a sfîntului episcop Bernard al Hildesheimului.

A. Bitay.

Uciderea doctorului Testabuza

de V. Mihordea.

Émile Legrand vorbește în prefața la cronica lui Daponte (*Éphémérides Daces*, vol. II, p. XL, nota 1) despre arestarea doctorului Testabuza, medic al lui „Kehaia bei, Khalissa Omer effendi", la 13 Iulie 1737, în Cartal, în față cu Isaccea. De acolo, unde se afla cu sus-numitul funcționar, era acusat că trimetea vești la Constantinopol că Rușii nu vor ataca pe Turci și că știrile contrare ale Domnilor Moldovei și Munteniei, — Gri-

www.dacoromanica.ro

gore Ghica şi Constantin Mavrocordat, — sînt „false“ [1]. Relatând acestea după isvorul contemporan, Atanase Comnen Ipsilanti, Legrand spune că Testabuza, arestat, împreună cu Manole Ipsilanti, după moartea Chehaielei, a izbutit să fugă din închisoare. Autorul se întreabă: „Quand fut-il retrouvé et mis à mort?“, de oare ce, pentru dânsul, aceasta e o chestiune pe care n'a putut-o lămuri, „faute de documents“.

Împrejurările uciderii lui Testabuza constituie astăzi un fapt cunoscut, relatat, nu numai de cronicile nostre, dar chiar şi de însuşi Atanase Comnen Ipsilanti.

În fragmentul de întregire al întâmplărilor bisericeşti şi politice (Hurmuzaki, *Doc.* XII) Ipsilanti relatează că, după arestare, Testabuza, fugind din tabără, a ajuns la Smirna. De acolo, în compania unui lord engles, a trecut prin Corfù şi Veneţia către Apusul Europei, cutreierînd Franţa, Olanda şi Anglia, de unde s'a înapoiat singur în republica Sfântului Marcu. Din Veneţia a scris Marelui Dragoman al Porţii, Alexandru Ghica, să intervină pentru a i se permite întoarcerea la Constantinopol. Aşteptând resultatul acestui demers, Testabuza părăseşte cetatea lagunelor şi vine la Iaşi, unde domnia Grigore Ghica, fratele Dragomanului. Acolo a avut să afle neplăcuta veste că duşmanul său de moarte, Ieghen-Paşa, acela care a dispus să fie arestat, a ajuns din nou Mare Vizir.

Pe lîngă vina ce i se punea în samă, în ochii Turcilor el mai trecea şi ca om de încredere al Marelui Dragoman [2], aşa că, după evenimentele din cursul anului 1741, care au adus decapitarea lui Alexandru Ghica, disgraţia şi mazilirea fratelui acestuia din Scaunul Moldovei, nu avea cum să-şi mai prelungească şederea în Iaşi. Acolo venia Constantin Mavrocordat, şi pentru disgraţierea lui uneltise Manole Ipsilanti în 1737, lucruri de care Testabuza nu era cu totul străin, şi, în tot casul, nu i se puteau trece cu vederea [3]. A plecat deci la Bucureşti, unde nădăjduia să găsească primire bună la hatmanul Constantin Ipsilanti, frate cu Manole, intrat în slujba noului Domn al Ţării-Româneşti, Mihail Racoviţă. Acolo a dat însă peste hirurgul Stavrachi, capuche-

[1] Cf. şi Iorga, în Hurmuzaki, XV[1], p. 1089, No. MXLIII.

[2] Cf. şi Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 109.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XV[2], *ibid.*— Cf. *idem.*, *Doc. fam. Callimachi*, I, p. L.

www.dacoromanica.ro

haiaua lui Racoviță, care anunță numai decât lui Ieghen-Pașa venirea lui Testabuza în capitala Munteniei [1].

Cronicarul Ienachi Cogălniceanu arată chiar că Mihai Racoviță a obținut a doua Domnie a Țerii-Românești cu condiția de a prinde și executa pe medicul trădător: „dîndu-i ferman împărătesc, ori capul Testabuzei să-l trimeată la Țarigrad, ori capul lui se va duce“ [2], i-ar fi spus Vizirul încă înainte de a părăsi el malurile Bosforului. Racoviță a trimes în acest scop, înaintea alaiului domnesc, pe fiul său. Mihăluță, cu câțiva boieri la București ca să-l aresteze pe doctor. Prinzând de veste, Testabuza a luat-o spre hotar, ca să treacă în Transilvania. A fost ajuns însă de urmăritori la graniță, prins și pus în fiare, de cei cari cu bună pază l-au adus în capitala țerii. Acolo a fost decapitat în grădina domnească, după ce „l-au pus de s'au grijit“. Capul, despoiat, l-au trimis „cu olac“ în Constantinopol [3].

Execuția are loc, așa dar, în toamna anului 1741, după 13 Septembre, data numirii lui Racoviță în Domnia Munteniei.

Neculce adaugă amănuntul că Turcii, ca să poată pune mâna pe dânsul, l-ar fi ademenit cu firman de iertare [4].

Participarea lui Salis la răscoala țeranilor din Ardeal

D. Goellner a publicat în această *Revistă* [5] un articol despre răscoala lui Horea la care mă simt dator a adăugi cele ce urmează.

Iată conținutul mai pe larg al documentelor aduse de d. Göllner:

1. Hofkriegsrat 1784, 14.279 din 28 (și nu din 26) Septembre. Ca urmare la adresa sa din 19 Septembre [6], Consiliul aulic de

[1] Comnen Ipsilanti, în Hurmuzaki, *Doc.* XIII (traduceri), p. 479.

[2] Kogălniceanu, *Letopiseți*, III (ed. a II)-a, p. 204.

[3] *Letopiseți, ibid.*, pp. 204-5.

[4] „Atunce au trimes Turcii în Țara-Muntenească de au tăiat capul unu doftor anume Testabuza, care acel Testabuza au fost mai înainte vreme credincios la Poartă. Și, căzînd în prepus cum că se agiungea cu creștinii, au fugit vre-o doi trii ani, la Veneția. Și, amăgindu-l Turcii cu ferman de iertare, așa l-au prins, și i-au tăiat capul“ (Neculce, *Cronica*, ed. Procopovici, II, p. 479).

[5] XXII, pp. 154-6.

[6] Asupra acestei adrese (Hofkriegsrat 1784, 14, 271) cf. lucrarea mea *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen*, p. 18, nota 48.

www.dacoromanica.ro

războiu comunică comandamentelor generale din Transilvania, Ungaria, Croaţia, Slavonia, din Banat şi din Galiţia (cu Bucovina), precum şi autorităţilor supreme politice din Austria, Ungaria şi din Transilvania, cum că s'a încuviinţat din ordinul Împăratului un premiu de 100 de galbeni pentru prinderea lui Salis şi a emisarilor săi, conform unui cas analog, care s'a petrecut la 1779 în Boemia, Moravia, Austria-de-sus şi Tirolul.

2. Hofkriegsrat 1784, 14332 din 3 Novembre. Acest număr priveşte două documente:

a. Comandamentul general din Galiţia întreabă la 2 Octombre Consiliul aulic de războiu, referindu-se la adresa acestuia din 19 Septembre, dacă şi acele regimente şi tribunale militare care nu au dreptul de executare capitală *(ius gladii)* sînt îndreptăţite să execute pe Salis şi emisarii săi, sau dacă astfel de criminali trebuiesc predaţi, după prinderea lor, regimentului de campanie celui mai apropiat spre executare capitală prin procedură sumară

b. Consiliul aulic de războiu comunică la 3 Novembre Comandamentului general din Galiţia că astfel de criminali trebuiesc predaţi, după prinderea lor, regimentului de campanie celui mai apropiat spre executare capitală prin procedură sumară.

3. Hofkriegsrat 1784, 14281 din 20 Septembre. Şi acest număr se referă la două documente:

a. Copia biletului împărătesc *(billet de main, Handbillet)* din Praga, 16 Septembre, către vice-cancelariul aulic ungar-transilvănean, contele Banffy, că, după informaţii primite, un om cu numele de Salis ar avea intenţia de a instiga o mulţime de locuitori din Transilvania, Ungaria şi din ţinuturile de la graniţă să emigreze. Contele Banffy să dea neapărat ordinele cuvenite autorităţilor provinciale şi ale comitatelor din Ungaria şi Transilvania spre a căuta pe Salis şi pe emisarii săi cari, în casul prinderii lor în flagrant delict, să fie imediat spînzuraţi prin procedură sumară.

b. Contele Banffy comunică la 20 Septembre Consiliului aulic de războiu că a dat ordinele cuvenite autorităţilor respective conform acestui ordin împărătesc.

4. Lascy Akten 1784, 139, 38 din 23 Septembre, cu trei documente.

a. Copia biletului împărătesc din Praga, 16 Septembre, către mareşalul Hadik, preşedintele Consiliului aulic de războiu, să dea neapărat ordinele cuvenite comandamentelor generale res-

www.dacoromanica.ro

pective spre a căuta pe Salis și emisarii săi cari, în casul prinderii lor în flagrant delict, să fie imediat spînzurați prin procedura sumară.

b. Raportul mareșalului Lascy, datat din Leitmeritz, 23 Septembre, în care aduce la cunoștința Împăratului întrebarea mareșalului Hadik dacă și de rîndul acesta se va achita un premiu de 100 de galbeni pentru prinderea lui Salis și a emisarilor săi, conform unui cas analog care s'a petrecut în 1779 în Boemia, Moravia, Austria-de-sus și Tirol.

c. Resoluția Impăratului din 24 Septembre, prin care aprobă propunerea mareșalului Hadik.

5. Lascy Akten 1784, 141, 5, din 2 Novembre, cu două documente.

a. Raportul mareșalului Lascy, prin care aduce la cunoștința Împăratului întrebarea Comandamentului general din Galiția, din 2 Octombre, menționată supt No. 2 A.

b. Copia biletuiui de mînă împărătesc din 3 Novembre către mareșalul Hadik, prin care Împăratul dispune că astfel de criminali trebuiesc predați, după prinderea lor, regimentului de campanie celui mai apropiat spre executare capitală prin procedură sumară.

6. Hofkriegsrat G (și nu C) 2745 din 7 Octombre. Autoritatea supremă politică din Galiția (Vereinigte Kameral- und Hofstelle) comunică, acum, Consiliului aulic de războiu că a publicat ordinul acestuia din 28 Septembre, menționat supt No. 1.

7. Hofkriegsrat C 213 din 7 Ianuar 1785. Contele Banffy comunică, la rîndul său, contelui Hadik că a dat tuturor autorităților provinciale și ale comitatelor ordinele cuvenite, conform instrucțiunii primite din 24 Decembre cu privire la procedura sumară împotriva desertorilor și instigatorilor străini. În ceia ce privește pe emisarul Salis, Cancelaria a primit ordinul împărătesc din 16 Septembre de a căuta pe Salis și emisarii săi și de a-i spînzura imediat, după prinderea lor în flagrant delict prin procedură sumară.

În niciunul din documentele sus-menționate nu se găsește un singur cuvînt despre plecarea lui Salis la Septembre 1784 în Transilvania.

Dacă acum încercăm să introducem o ordine în această privință ajungem la următoarea cronologie:

16 Septembre 1784: Iosif al II-lea dă ordin prin biletele sale

www.dacoromanica.ro

autorităţilor supreme politice şi militare de a căuta pe Salis şi emisarii lui şi de a-i spînzura imediat, după prinderea lor în flagrant delict, prin procedură sumară (3 A, 4 A).

19 Septembre: Contele Hadik comunică el comandamentelor generale acest ordin împărătesc (Hofkriegsrat 1784, 14271).

20 Septembre: Contele Banffy comunică apoi Consiliului aulic de război că a dat ordinele cuvenite autorităţilor provinciale şi ale comitatelor conform biletului împărătesc din 16 Septembre (3 B).

23 Septembre: Mareşalul Lascy înaintează Împăratului întrebarea mareşalului Hadik din 20 Septembre dacă se va achita un premiu de 100 de galbeni pentru prinderea lui Salis şi emisarilor săi (4 B).

24 Septembre: Iosif al II-lea ordonă să se achite acest premiu (4 C).

28 Septembre: Contele Hadik comunică în fine Comandamentelor generale şi autorităţilor supreme politice că s'a încuviinţat un premiu de 100 de galbeni pentru prinderea lui Salis şi a emisarilor săi (1).

2 Octombre: Comandamentul general din Galiţia întreabă pe mareşalul Hadik care autorităţi militare din Galiţia şi Bucovina au dreptul de procedură sumară (2 A).

7 Octombre: Autoritatea supremă politică din Galiţia comunică mareşalului Hadik că a publicat ordinul împărătesc din 24 Septembre privitor la achitarea unui premiu de 100 de galbeni pentru prinderea lui Salis şi a emisarilor săi (6).

2 Novembre: Mareşalul Lascy înaintează Împăratului întrebarea Comandamentului general din Galiţia din 2 Octombre (5 A).

3 Novembre: Iosif al II-lea dispune că numai regimentele de campanie au dreptul de procedură sumară (5 B).

3 Novembre: Mareşalul Hadik comunică şi el Comandamentului general din Galiţia această decisiune a Împăratului (2 B).

7 Ianuar 1785: Contele Banffy comunică mareşalului Hadik primirea ordinului împărătesc din 16 Septembre (7).

Toate aceste documente, presintate defectuos de d. Göllner, n'au nicio valoare, de oare ce din ele nu resultă altceva decît că Salis a fost urmărit din ordinul Împăratului de autorităţile politice şi militare pe întregul cuprins al Monarhiei austriace, — lucru care se ştia.

„O atestare şi mai categorică a existenţei lui Salis în Monarhia

www.dacoromanica.ro

austriacă" este, după părerea d-lui Göllner, un raport al generalului Koppenzoller din Timișoara, și două rapoarte ale contelui Cobenzl, ambasadorul austriac la Petersburg. Cu acest prilej d. Göllner se referă la izvoarele următoare:

„Koppenzoller către comandamentul general ungar, 16 Novembre 1784. HKR. 44/311, 1784. Cf. Cobenzl către Kaunitz, August 1784, Haus —, Hof- und Staatsarchiv, Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 39" (p. 154, nota 2).

„HHSTA. Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 49" (p. 155, nota 1).

În ceia ce privește rapoartele contelui Cobenzl, raportul cel d'intăiu care se ocupă cu Salis, No. 39, este datat din 13 August și cuprinde numai următoarele: „Mi s'a comunicat că s'ar afla în Transilvania un om care s'ar fi oferit să ducă mai multe familii de acolo în Crimeia. Voiu căuta să aflu numele acestui om și împrejurările acestei chestiuni" [1]. Raportul lui Cobenzl, No. 49, din 3 Novembre, la care se mai referă d. Göllner, cuprinde în total, cu 15 anexe, 136 de pagini. Cetind acest raport, se poate constata că în întregul raport și în anexele sale nu se găsește niciun cuvînt asupra lui Salis și asupra proiectului său. Toate cele ce d. Göllner le sprijină pe raportul lui Cobenzl din 3 Novembre se găsesc în raportul acestuia din 20 August, No. 40, și anume: „Persoana asupra căreia am vorbit în ultimul mieu raport se numește Salis și s'ar afla acum la Viena. Conform expunerilor sale presintate principelui Galițin, dînsul intenționează să îndrumeze emigrarea a 300.000 de suflete din Transilvania, Ungaria și din provinciile noastre limitrofe cu Turcia, în Crimeia". După cum Cobenzl comunică și mai departe în acest raport, proiectul lui Salis ar fi fost primit la Petersburg, dîndu-se diferite înlesniri emigraților, cari însă nu l-au mulțămit pe Salis, astfel încît Țarina a poruncit să se dea principelui Galițin depline puteri pentru a regula chestiunea întreagă spre mulțămirea emigranților.

---

[1] Man versichert mich dass in Siebenbürgen sich ein Mensch befindet, der sich angetragen haben soll, eine Anzahl dasiger Familien nach der Krimm zu liefern. Ich werde trachten, den Namen dieses Menschens und die weitern Umstaende zu erfahren; inzwischen halt ich für meine Schuldigkeit, Euer fürstl. Gnaden davon zu benachrichtigen, um dass ungesaumt das Noethige veranstalt werden koenne, ein aufmerksames Auge darauf zu haben.

www.dacoromanica.ro

Acest ordin ar fi să fie trimis cât mai curînd principelui Galiţin[1].

Trebuie să adaug aici următoarele precisări:

Raportul lui Cobenzl, No. 40, din 20 August, a sosit la Viena la începutul lunii Septembre. La 12 Septembre principele Kaunitz l-a înaintat Împăratului, care se afla pe atunci în Boemia[2]. Cu resoluţia sa din Praga, Iosif al II-lea comunică apoi Cancelariului de Stat la 16 Septembre că are cunoştinţă de proiectul lui Salis, şi anume dintr'o adresă a vice-cancelariului rusesc, contele Ostermann, către principele Galiţin, care adresă a fost deschisă şi copiată de către poşta austriacă. În această adresă Ostermann a comunicat lui Galiţin că Ţarina a refusat proiectul lui Salis[3]. Cu toate acestea, declară Împăratul mai departe în resoluţia sa, dată fiind importanţa faptului, trebuie să se procedeze contra a astfel de instigatori conform dispoziţiilor legale. Tot odată

---

[1] Diejenige Person, von der ich beym Ende meines letztern Berichts Meldung gemacht, heisst mit Namen Salis und soll nun in Wien seyn. Seinem dem Fürsten Galliczin eingereichten Projekt nach will er zu der Auswanderung von 300.000 Seelen aus Siebenbürgen, Hungarn und unsern an die Türkey stossenden Provinzen nach der Krimm verhülflich seyn. Sein Vorhaben ist hier mit Einraumung folgender Vortheile angenommen worden: Man biethet jedem Colonisten eine Entschaedigung der Reisekosten. An Ort und Stelle soll jede Familie eine mit dem noethigen Vieh und Geraethschaften versehene Haushaltung vorfinden und zur Einrichtung 100 Rubel am Gelde bekommen, für die ersten 10 Jahre aller Auflagen befreyt seyn, nach Verlauf dieser Frist aber die hier gewöhnliche Friedens-Kopf-Steuer zahlen und erst nach 15 Jahren eine ihrem Vermoegen angemessene Summe zur Wiedererstattung des ihnen von den Krone gemachten Vorschusses jaehrlich erlegen. Salis traegt hingegen an, dass ihnen diese Befreyungen auf 20 Jahre einberaumt werden, und dass sie erst nach deren Verlauf die Capitalien und Interessen des Vorschusses zahlen und nebstdem jaehrlich zur Tilgung des ihnen vorgestreckten Capitals 6 Procente abzahlen. Auf Vorstellung des Fürstens Galliczin hat die Kaiserin dem Vice-Kanzler befohlen, diesem Botschafter eine uneigeschraenkte Vollmacht zu ertheilen und diese Articles zur Zufriedenheit der Emigranten zu berichtigen. Dieser Befehl soll ihm naechstens zugeschickt werden.

[2] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatskanzlei, Vortraege 211, Sept. 1784, fol. 145.

[3] Resoluţia Împăratului din 16 Septembre: Diesen Vorschlag des Salis habe ich erst vor einigen Tagen in einem Intercepto von Grafen Ostermann an Fürst Gallizin vernommen und daraus ersehen dass selben die Kaiserin voellig verworfen hat (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinetskanzlei, Allgem. Taegl. Exhibitions- und Expeditions-Protocoll vom ersten Jenner bislezten December 1784, tom. XIII, p. 662, No. 168).

www.dacoromanica.ro

(16 Septembre), Împăratul dă autorităților supreme politice și militare împotriva lui Salis prin biletele sale de mînă, pe care le cunoaștem în parte (3 A, 4 A).

Între ordinele de la Praga are să fie menționat și biletul către ministrul Poliției, contele Pergen, în care Împăratul dispune ca Salis, care s'ar afla la Viena, să fie supraveghiat și arestat, dacă s'ar face vinovat cu ceva, și ca arestarea lui Salis să fie imediat adusă la cunoștința sa [1]. Contele Pergen răspune la acest ordin cu un raport din 28 Septembre, care nu mai există. Dar cunoaștem resultatul propunerilor făcute în acest raport din partea sa și încuviințate la 1-iu Octombre de către Împărat [2]: semnalmentu cu care Salis a fost urmărit în întreaga Monarhie austriacă [3]. Nu este de mirat că Salis, după publicarea acestui semnalment, a prins foc la călcîie și a luat-o la sănătoasa, cu atît mai mult, cu cît după răspingerea proiectului său n'a mai avut ce căuta la Viena. Nu se știe pe unde a fugit. Dar de sigur că nu era așa de naiv să se ducă iar în Transilvania, unde nu cunoștea limbile locului și unde fiecare oficiu l-ar fi recunoscut imediat ca străin și identificat în basa semnalmentului publicat. Fapt este că agentul Christian Ignaz Herzog, care luase numele mai răsunător de Julius Ignaz Salis von Salfeld, n'a avut niciodată legături cu „cercurile" din Petersburg și că Țarina n'a avut niciun motiv de a compromite întreagă politica sa externă cu acest proiect fantastic al unui aventurier străin și necunoscut, sau chiar al unui agent pro-

[1] Împăratul către contele Pergen, Praga, 16 Septembre: Dem sicheren Vernehmen nach soll sich ein gewisser Salis, der eine betraechtliche Emigration meiner Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und den dortigen Grenzen einzuleiten vorhat, dermalen in Wien aufhalten, auch unter andern das Haus des Fürsten Galitzin besuchen. Die Wichtigkeit erfordert dass auf diesen Menschen ein obachtsames Auge getragen und derselbe bey dem mindesten Beweis seines Vorhabens alsogleich arretirt werde, wovon mir alsdann die unverzügliche Anzeige zu machen ist (Kabinetskanzlei, Protocollum separatum aller Hand-Billets vom ersten Jenner bis lezten December 1784, tom. VIII, p. 595, No. 689).

[2] Raportul contelui Pergen din 28 Septembre, „den sich in den Erblanden aufhalten sollenden Salis, dann einen sich in Wien aufhaltenden, verdaechtigen Menschen Namens Popersky betreffend". Resoluția Împăratului: Wenn Sie damit mit der gehoerigen Vorsicht vorgehen, so benehmige den Vorschlag (Exhibitions- und Expeditions-Protocoll tom., XIII, p. 689 (!), No. 1 din 1-iu Octombre).

[3] Semnalmentul este reprodus în cartea lui Szilágyi, p. 55.

www.dacoromanica.ro

vocator prusian. Este deci uşor de priceput pentru ce contele Cobenzl după 20 August în rapoartele sale nu mai aminteşte pe Salis şi proiectul său.

Rămine încă un „izvor" al d-lui. Göllner, cu care trebuie să ne ocupăm mai de-aproape, de oare ce d-sa crede că ar fi singurul izvor care confirmă presenţa lui Salis şi a lui Popescu între Romînii răsculaţi. Numărul de care este vorba (Hofkriegsrat 1784, 44, 311 din 21 Novembre) conţine trei documente :

a. Raportul menţionat al generalului Koppenzoller din Timişoara, 16 Novembre, către Comandamentul general din Ungaria.

b. Adresa Comandamentului general din 18 Novembre către Consiliul aulic de războiu, prin care înaintează raportul generalului.

c. Adresa Consiliului aulic de războiu din 21 Novembre către Comandamentul general din Transilvania, prin care acest Comandament primeşte ordinul să comunice dacă raportul generalului Koppenzoller corespunde faptelor.

În raportul său din 16 Novembre generalul Koppenzoller arată Comandamentului general din Ungaria că a trimes un detaşament din „Württembergisches Dragoner Regiment" în Transilvania pentru a lua la faţa locului informaţiuni asupra răscoalei ţeranilor. Detaşamentul, care a ajuns până la Deva, s'a întors azi şi a raportat generalului că nobilii ar fi omorît lîngă Deva mai mulţi ţerani şi ar fi aruncat o mulţime din ei în Mureş. Nobilii ar fi făcut şi mai mulţi prisonieri, dintre cari aproape şaizeci au fost executaţi de călău. În afară de aceasta s'ar fi confirmat că şi ţeranii din comitatele Zarand şi Huniedoara ar fi omorît mai mulţi nobili şi ar fi devastat şi aprins casele şi circiumele lor.

Cele raportate pînă aici din partea detaşamentului [1], după cum se vede, nu erau nici afaceri de Stat secrete, nici noutăţi neauzite, ci ştiri pe care de sigur pe atunci la Deva fiecare le cunoştea, chiar dacă ni aducem aminte că în zilele de 8, 9 şi 10 Novembre au fost executaţi în total la Deva cinzeci şi şase de ţerani prin procedura sumară. Însă detaşamentul, în afară de aceasta, a adus la Timişoara şi o altă ştire, şi anume că la conducerea

[1] Comandantul detaşamentului nu era ofiţer, de oare ce altfel numele lui ar fi menţionat în raportul lui Koppenzoller. Detaşamentul care a sosit în acea săptămînă, la Deva, în care ţeranii au fost executaţi, a stat vre-o două sau trei zile în acest oraş.

www.dacoromanica.ro

răsculaților ar fi un țeran din Zlatna cu numele de Horea, un anume Salis și un necunoscut numit Popescu.

Cum se poate? Generalul Koppenzoller n'a avut altceva de făcut decît a trimete din Timișoara un detașament din „Würtembergisches Dragoner Regiment" la Deva și acest detașament a avut acolo toate posibilitățile de a descoperi în decurs de două sau trei zile pe conducătorii secreți și adevărați a țeranilor? Cu toate că nici Guvernul, nici Comandamentul general, nici comandanții trupelor care atunci au stat zi cu zi în contact direct și personal cu țeranii și conducătorii lor, toți: Karp, Kray, Schultz, Stojanich și toți ceilalți nu au știut nimic despre participarea lui Salis la răscoala țeranilor! Cu toate că l-au căutat pe Salis, săptămîni întregi, pentru a cîștiga premiul de 100 de galbeni!

Dacă o știre așa de isolată ca raportul generalului Koppenzoller se pune în contrazicere cu toate celelalte informații, este prima datorie să fie luată de mai multe ori supt lupă. D. Göllner n'a făcut-o, crezînd că n'ar fi verosimil că un domn mare ca generalul Koppenzoller să numească pe Salis și Popescu conducători ai răsculaților, basîndu-se numai pe zvonuri neîntemeiate. Dacă d. Göllner ar fi cercetat acest raport cu mai multă atenție, ar fi putut constata că nu se bizuie pe altceva decât pe zvonuri. Detașamentul a raportat generalului *expressis verbis* ce a auzit, „der allgemeinen Aussage nach", adecă lucrurile auzite la Deva din diferite părți și generalul a înaintat din oficiu acest raport autorităților sale superioare fără să se identifice cu cuprinsul său. Prin urmare generalul nu spune: Salis și Popescu sînt conducătorii răsculaților, ci numai: Salis și Popescu ar fi conducătorii răsculaților.

Ar fi fost într'adevăr de mirat dacă detașamentul s'ar fi întors din Deva fără nicio știre despre Salis și participarea lui la răscoala țeranilor, de oare ce executarea celor cinzeci și șase de nenorociți prin procedura sumară, despre care am vorbit mai sus, a fost motivată din partea Comitatului cu ordinul împărătesc din 16 Septembre împotriva lui Salis și a emisarilor săi. Bizuindu-se pe acest ordin, care nu avea nicio conexiune cu casul actual, judecătoria comitatului s'a instituit ca tribunal cu drept de executare capitală prin procedura sumară, a cărui sentință trebuia executată imediat fără drept de apel pentru condamnați. Punctul de vedere al tribunalului, că țeranii ar fi fost instigați de

www.dacoromanica.ro

Salis, a fost imediat răspins și sentința declarată ilegală, atit din partea Comandamentului general, cit și din partea Guvernului. Nici măcar această afirmație nu este adevărată că raportul generalului Koppenzoller ar fi singurul izvor care confirmă prezența lui Salis și a lui Popescu între Rominii răsculați. Generalul a primit informațiile sale din partea detașamentului. Detașamentul a informat pe generalul în basa celor auzite la Deva, și opinia publică în acest oraș era influențată prin sentințile tribunalului sus-menționate. Sentinților li mai corespunde un raport, tot așa de neîntemeiat, al subprefectului comitatului Zarand, Ștefan Hollaki, din 8 ca și o scrisoare a subprefectului comitatului Huniedoara, Moses Varadi, din 9 Novembre[1]. Cu toții se referă la ordinul Împăratului din 16 Septembre și pretind că țeranii ar fi fost instigați de Salis.

Raportul generalului Koppenzoller are o altă importanță, la care d. Göllner nu s'a gîndit. Din acest raport resultă că știrile despre participarea lui Salis la răscoala țeranilor, care pe urmă au pătruns în gazetele europene, pornesc pe la 10 Novembre din Deva și stau în legătură cu executarea ilegală al celor cinzeci și șase de țerani cari au fost prinși la 7 Novembre lângă acest oraș. Să vorbim mai clar: nu există nicio dovadă că Salis ar fi fost măcar pe departe amestecat în răscoala țeranilor. Din contra, toate indiciile sînt contrare acestei presupuneri. Dacă d, Göllner vrea cu orice preț să pretindă că țeranii ar fi fost conduși de Salis, de sigur că poate să se identifice cu părerea tribunalului din Deva, când acesta a condamnat la moarte pe țerani cu motivarea că ar fi partisani a lui Salis.

Raportul generalului Koppenzoller a sosit la 20 Novembre la Viena și Consiliul aulic de războiu l-a comunicat în ziua următoare Comandamentului general din Transilvania cu ordinul de a raporta neapărat dacă el corespunde faptelor[2]. D. Göllner nu ni-a comunicat răspunsul Comandamentului general la acest ordin, răspuns de un interes deosebit, de oare ce Consiliul aulic de războiu, după primirea lui n'a crezut necesar să se ocupe mai

[1] Szilágyi, p. 52.

[2] Comandamentul general primește prin ștafetă ordin, „über die Beschaffenheit der General Koppenzollerischen Nachricht, und, wenn diese nicht richtig waere, wenigstens anzuzeigen, was für Anstalten und Vorsehungen dasselbe in Ansehung dieser zwey verdaechtigen Mensehen getroffen habe".

www.dacoromanica.ro

mult cu chestia participării lui Salis la răscoala țăranilor. Respunsul Comandamentului general a fost următorul: Horia este într'adevăr conducătorul răsculaților, însă Salis și Popescu n'au nicio treabă cu răscoala, așa că se pare că d. general Koppenzoller a basat raportul său numai pe zvonuri neîntemeiate [2].

Toate documentele menționate de d. Göllner pentru a dovedi participarea lui Salis la răscoala țeranilor, îmi erau și mie cunoscute, când am scris lucrarea mea asupra răscoalei țeranilor din Ardeal. Nu m'am folosit de ele, de oare ce m'am convins că nu dovedesc nimic, și n'aș fi crezut că fantoma lui Salis va învia vre-odată supt titlul „Legendă și adevăr". Pe mine m'a preocupat o altă chestie.

În știrile contemporane apare mereu un conte Salins, drept conducător al răsculaților un, fost maior al unui regiment de Secui și casat pentru crimă de fraude. Din corespondența Consiliului aulic de război cu Comandamentul general din Transilvania reiese că acest Comandament a confundat tot timpul pe Salis cu acest Salins. Pe Salis nu l-a cunoscut nimeni în Transilvania, însă pe Salins l-au cunoscut mai mulți. Când locotenentul-colonel Schultz a vorbit la 11 Novembre cu popa Petru din Lupșa, el nu l-a întrebat dacă știe ceva asupra lui Salis, ci dacă ar cunoaște pe Salins. Acest ofițer care a cunoscut țara ar fi fost predestinat a fi conducător al unui război de guerilla al țăranilor, așa încît m'am întrebat dacă eventual nu s'ar putea că în loc de Salis să fi luat parte Salins la răscoală. În lucrarea mea am constatat cu ajutorul izvoarelor din arhivele vienese, cel d'intâiu, că Salis și contele Salins sînt două persoane diferite și, — în basa unui raport al contelui Cobenzl, — că acest fost ofițer în armata austriacă a trăit în 1784, cîțiva ani, ca inspector școlar în Moscova și a stat tot așa puțin în legătură cu răscoala țeranilor ca și Salis [1].

ANEXĂ.

Timișoara, 1784, Novembre 16. Raportul generalului Koppenzoller către Comandamentul general din Ungaria, privitor la răscoala țeranilor din Ardeal și a măsurilor militare împotriva răsculaților (Viena, Archivele de război, Hofkriegsrat 1784, 44, 311).

[1] Auner, pp. 19, 50.
[2] *O. c.*, pp. 17-19.

www.dacoromanica.ro

Den 16 Novembris wurde von einem über die Graenzen nach Siebenbürgen bis Deva geschickten Detachement von dem Würtembergischen Dragoner Regiment Folgendes gemeldet:

Das sie in Siebenbürgen an denen Gränzen und bey Deva zusammengekommenen Edelleute sehr viele deren rebellischen Bauren umgebracht und in den Flus Maross gesprengt, auch viele gefangen genommen und davon, der allgemeinen Aussage nach, bis 60 Köpf ohngefähr gleich auf der Stelle durch den Scharfrichter haben hinrichten lassen. Dann bestättige sich noch immer das, selbe so wohl im Zarander als Hunyader Comitat sehr viele Mordthaten mit denen Hungarischen Edelleuten ausgeübet und deren Wohnungen und Wirtshäuser verheert und endlich in Brand gesteckt haben.

Die Anführer dieser aufrührischen (!) Siebenbürgen Bauren sollen ein gewisser Zalathner Unterthan Hore, sicherer Salis und unbekannter Mensch, welcher verschiedener Art Uniforms sich bedienet, Namens Popersky seyn.

Dann berichtet unterm 14. November der nunmehr in Deva auf Postirung stehende Major v. Stojanich von Szekler Infanterie, was zum Theil schon bemerket habe, das diese Unruhe in dem Zarander Comitat angefangen, daselbst die meisten Edelleute ermordet und in dem ganzen Hunyader Comitat, dies und jenseits der Maross, über Carlsburg bis Grossengel (Aiud), mit Inbegriff des ganzen Haczeger Thals. gesammte Herrschafts Gebäude durchaus ausgeraubet, die Gebäude grösstentheils eingeäschert, Früchte und Weine verschüttet, und, wo nur ein Edelmann zu finden ware, hingerichtet worden sind[1].

Da nun zuverlässig ist dass in Deva 1 Major mit 2 Compagnien von Szekler Infanterie, 2 Grenadier Compagnien von Franz Gyulay, 1 Officier mit 30 Köpfen von Orosz Infanterie, eine halbe Escadron von Leopold Toscana und 1 von Szekler Husarn sich befinden, mithin hinlänglich sind, sowohl die Sie-

[1] Maiorul Stojanich, comandantul oraşului Deva, a fost primul care a atras atenţiunea Comandamentului general asupra faptelor ilegale, petrecute in acest oraş. Tot odată a constatat că Salis n'are niciun amestec în răscoala ţeranilor, şi că ordinul impărătesc din 16 Septembre impotriva lui Salis şi emisarilor săi nu se poate aplica deci casului de faţă („auf die vorseynde Umstaende gar nicht anwendbar seye"). Este aşa de greu de înţeles că raportul acestui ofiţer către Koppenzoller are o altă credibilitate decit raportul unui sub-ofiţer care din intîmplare a venit la Deva şi a stat vre-o două sau trei zile în acest oraş?

www.dacoromanica.ro

benbürgisch als Banatische Gränze für fernern Unruhen sicher zu stellen und diese Bösewichter von einer weitern Verschwör- und Zusammenrottung abzuhalten.

So habe denen von hieraus dahin detachirten 2 Compagnien nebst dem zu Radna stehenden Commando von Württemberg Dragoner unter einem den Befehl ertheilet, ihren Marche wieder anhero anzutretten und in ihre vorige Stands Quartier einzurucken.

Temesvar, den 16. November 1784.

Koppenzoller,

Generalfeldwachtmeister.

M. Auner.

Un vechiu călător german în secolul al XIV-lea la noi

– rectificări de interpretare –

Călătoria pelerinilor germani Peter von Sparnau și Ulrich von Tennstädt, cari, la 1385, străbătură Țara-Românească, a fost copiată pentru contele Riant, cercetătorul cruciatelor, de H. Meisner și apoi publicată, cu note, de istoricul acelor expediții, Reinhold Röhricht, în *Zeitschrift des Gesellschaft für Erdkunde* din Berlin, XXVI (1891). După originalul din Biblioteca Mare-Ducală de la Weimar, O 55 b, am reprodus partea care ne privește, în *Acte și fragmente*, III, pp. 1–2, no. 2.

Am încercat o interpretare a numelor de localități, dar ea e greșită [1].

Trebuie rectificată așa:

Drumeții vin de la Târnova, „cea mai întărită cetate ce au văzut pe uscat". De acolo la „Czwista", care e Sviștov, cum fixam și acum patruzeci de ani, în 1907. Se trece Dunărea *(Tirmaw)* la o cetate a lui „Vodă" *(Weidan)*, „care și ea se chiamă Czwista" („auch eyne Stad dy heist Czwista"). E vorba de Zimnicea.

De la a doua „Czwista" se ajunge la „Russenart". Aceasta e Rușii, Rușii-de-Vede, a cării vechime se învederează astfel. „Cetatea Nouă" („Nuwestad"), de care e vorba, trebuie să fie Slatina.

Călătoria urmează la „Nerxs", care e Argeșul. Se trece la Câmpulung, „Langrowe", adecă Langenaue. De acolo prin Brașov la Sibiiu și Cluj.

N. Iorga.

[1] V. și *Istoria Românilor prin călători*, ed. a 2-a, I. Cf. Auner, în *Revista catolică*, III, p. 80.

---

www.dacoromanica.ro

Documente din British Museum privitoare la Istoria Românilor din secolul al XVI-lea

Într'un fascicol de „Variae" din British Museum (B. M. Ad. 28415) se găsesc şi cîteva documente spaniole cu privire la Istoria Românilor. Sînt rapoartele diplomatice ale ambasadorului spaniol din Veneţia şi ale unor corespondenţi spanioli din Constantinopol.

Petru Cercel, favoritul lui Henric al III-lea, plecând de la Curtea franceză în anul 1580 la Constantinopol, se opreşte la Veneţia, unde a fost primit cu sentimente sincere de prietenie. Veneţienii promiteau pretendentului romîn tot concursul lor, atît de preţios în aceste împrejurări pentru dobîndirea Domniei în Ţara-Românească [1].

Petru Cercel menţine aceste bune relaţii de prietenie cu Veneţienii şi după suirea sa pe tron. Sînt cunoscute numele Italo-Ragusanilor Franco Finori, Giovanni dei Marini Poli şi Francesco Vicenti, favoriţi ai noului stăpînitor [2].

Sosind între timp la Veneţia ştirea înfrîngerilor Turcilor de către Cazaci, la 17 August 1583, Serenisima Republica se gîndia la realisarea unei ligi sfinte pentru reluarea luptei împotriva Turcilor. Senatul veneţian se grăbeşte să cheme din Savoia pe Francesco Cavallini (qu'es grande amigo del Principe de Valaquia), care soseşte la Veneţia însoţit de Iacobo Soranzo şi Iacobo Foscarini. Fiind cunoscute Republicei relaţiile amicale dintre Petru Cercel şi Francesco Cavallini, acesta este trimes în Principatele Romîne ca să trateze în numele Veneţiei posibilitatea realisării unei ligi sfinte [3].

Ciocnirile ce au avut loc în Moldova între Turci şi Cazaci în vara anului 1583 [4], sînt amintite într'un raport spaniol din Constantinopol, datat 3 Iulie 1583 [5], şi unul din Adrianopol, din 12 Iulie 1583 [6].

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I [1], pp. 67–8; Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel*, extras din *Revista Istorică*, Văleni, 1935, p. 7.

[2] *Ibid.*, p. 10; cf. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, tabla.

[3] Hurmuzaki, XI, *o. c.* (publ. Iorga), p. LV.

[4] Cf. *Anexe*, no. 1.

[5] Hurmuzaki, *o. c.* p. LV.

[6] Cf. *Anexa*, no. II.

[7] Cf. *Anexe*, no. III.

www.dacoromanica.ro

Un raport diplomatic al lui Iñigo de Mendoza, ambasadorul spaniol din Veneţia (18 Mart 1595), menţionează înfrîngerea Turcilor la Şerpăteşti în Ianuarie 1595. După răscoala lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor, Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, a fost numit Domn în Ţara-Românească [1]. Însoţit de detaşamentele lui Hasan Hadimbul, Paşa de Maraaş, încercă să alunge pe Mihai Viteazul. Gloatele turceşti sînt însă risipite la Şerpăteşti de oştile romîne, conduse de Păharnicul Manta [2]. Înfrîngerea aceasta turcească o califică ambasadorul spaniol ca „una din cele mai importante victorii obţinute asupra Turcilor de la începutul ostilităţilor cu Împăratul“ [3].

I.

Christobal de Salazar către Rege. Veneţia, 3 Decembre 1583.

He sido avisado que Germano Lipomano Embaxador de Estos Señores acerca del Emperador escrive... que aquel Rey tiene grande voluntad de romper con el Turco porque estavino con el Moldavo y que, aunque no se halla con dineros al presente, esperava que con el medio del Moldavo podrìa hazer gran diversion al Turco, y que por esta ocasion, o por tra que nos sale el que avisa, Estos Señores havevan escripto en Saboya que fuesse embiado en Francisco Cavallini, qu'es grande amigo del Principe de Valaquia, que ha entrado con el Jacobo Soranzo y Jacobo Foscarini, para embiarlos en Valaquia, para ser medianero con aquel Principe y fundar una Inteligencia entre el Polaco, Moldavo y este Principe con esta Señoria, y que con presente principal parte en Valaquia para aquel Principe.

(British Museum, Ad. 28415, fol. 242.)

II.

Informaţie din Constantinopol, 3 Iulie 1583.

Se entiende que los Cosacos se ayan de nuevo avecinado a Vender e en mayor numero què el ano passado, y por esto el Baiboda de Moldavia esta en Campaña y ha embiado hombres en Polonia para que se puevea.

(*Ibid.*, fol. 382.)

[1] N. Iorga, *Studii şi documente*, III, p. LII.

[2] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, p. 154; cf. Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 36.

[3] Cf. *Anexe*, no. IV.

www.dacoromanica.ro

III.

Informație din Adrianopol, 12 Iulie [1583].

A los ónce deste partí de Constantinopola con el Príncipe de Valaquia y llega mos oy aquí. El Belervey de la Grecia avía partido ántes para los confines de Bogdania, donde la gente de los Cosacos se dice que es in numero de m. 20; hacen gran dano, y an avicinado quatro castillos, y mucha gente de aquel país tenían en prison.

(Ibid., fol. 196.)

IV.

Iñigo de Mendoza către Rege. Veneția, 18 Martie 1595.

Pe. de Transylvania, Vaivodas de Valachia, Moldavia y que Cosaques dieron [una rota] a Assan baxa, qual menó el Vayvoda qu'el Turco embiava à Vallachia, que ha sido una de las más señaladas vitorias que han havido del Turco despues que rompió con el Emp[erador], y como de tal dió luego aviso el Transylvano con correo expresso despachaddo en la dilig[entia] que se dize en una dessas relaciones.

(Ibid., fol. 398.) C. Göllner.

Ceva nou asupra lui Carol al XII-lea

Sînt cunoscute complicațiile causate de șederea lui Carol al XII-lea la Bender sau în apropiere de această localitate, la Varnița[1]. Pe lîngă informațiile pe care le-a cules din diferite archive d. N. Iorga, cu mulți ani înainte[2], asupra petrecerii regelui suedes la noi, sîntem azi în măsură să venim cu trei informații noi, găsite acum cîțiva ani în două archive din Polonia.

I.

Relacya Woiazu P. Szymona Borchodara Czarkisowicza Persyanina kupca, ktory poiechawszy z Lublina dnia Szostego Septembra Stanał w Benderze dnia dwudziestego trzeciego tegoz Miesiąca, w Roku teraznieyszym 1709 takowa.

[1] N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru-cel-Mare și țerile noastre (1709-1714).* În *An. Ac. Rom.*, s. II, t. XXXIII, no. 4, București 1910.

[2] *Ibid.*, *Acte și fragmente cu privire la Istoria Rominilor*, I, București 1895.

www.dacoromanica.ro

Porta daie Krolowi Szwedzkiemu osmset pięcdziesiąt talerów bitych na dzień dla Strawowania ludzi. Zaporozkich ludzi rachuią na Cztery Tysiące. Cesarz Turecki darował Krolowi Szwedzkiemu czterdziesci Sztuk dział dnia dwudziestego piątego Nouembris y milian pieniędzy, y słychać było ze ten Monarcha odbierze wkrotkim czasie drugą takowąż Summę. Turcy y Tatarowie w głos mowią, ze chcą prowadzic Krola Szwedzkiego do Panstwa yego, drudzy mowią ze widząc potęgę Carską Turcy y Tatarowie maią się na pogotowiu dla obrony ich Panstwa, iezeli by wpaść chcieli Moskwa, tym czasem Krol Szwedzki posłał Sto Kozakow do Iahorlika nad Dniestr, distancyey dziewięc mil od Benderu, aby wziąc Officyera Moskiewkiego I wzięto go, ktory na tamtym mieyscu znaydował się, co się niepodobało y niezdało Turkom.

La Bender sînt 7 paşale, continuă relaţia, iar armata turcească în aceiaşi localitate numără peste 30.000 de soldaţi[1].

Traducerea.

Relaţia călătoriei d-lui Simon Borchodar Czarkisowicz, negustor persian, care, plecînd din Lublin la 6 Septembre, a ajuns la Bender la 23 ale aceleiaşi luni, în anul de acum 1709.

Poarta dă regelui suedes opt sute cincizeci de taleri pe zi pentru hrana oamenilor [2]. Socotesc pe Cazaci la patru mii. La douăzeci şi cinci Novembre Împăratul turcesc a dăruit regelui suedes patruzeci de tunuri şi un milion de „bani“ şi se zvonia că acest monarh va lua în scurt timp o a doua sumă la fel. Turcii şi Tatarii spun tare că vreau să ducă în ţara lui pe regele suedes, alţii spun că Turcii şi Tatarii, văzînd puterea împărătească (= rusească), sânt gata pentru apărarea Statului lor, dacă Moscova ar voi să atace. În acelaşi timp, regele suedes a trimes o sută de Cazaci la Iahorlâc pe Nistru, [care e la o] distanţă de nouă mile de la Bender, ca să ia pe un ofiţer rus. Şi l-a luat pe acela care se găsia în locul acela, fapt care n'a plăcut şi n'a convenit Turcilor.

II.

La Relation d'un homme nouvellement arrivé de Bender.

. . . . . .

Je Vous donne avis du Roy de Svede, que la Porthe le traite tres bien et tous ses Ennemis sont mal recompensés, car au Czausz Pasza Hali Pasza et aux autres trois on a coupé la tête.

[1] Ossolineum (Lwów), ms. 270, II, p. 413.

[2] Informaţie nouă. Voltaire spune că Turcii îi dădeau lui Carol al XII-lea numai 500 de taleri pe zi. Vezi *Oeuvres completes*, XXXIII *(Histoire de Charles XII)*, Gotha 1785, p. 236.

www.dacoromanica.ro

On a deposé le Vesir, on doit aussi se saisir de l'Hospodar de Valachie, ainsi je Vous avertis de Vous tenir sur vos gardes et de gagner la grace du Stanislas [1].

III.

Scrisoare a lui Ludovic Pociei, din tabăra de la Maryampol, 22 Septembre 1711.

„....Krol Szwedzki cale się wybiera do Panstwa swego ...Pasza Rumelski konwoiowac go będzie we trzech Tysięcy Turkow, a Multanow y Wołochow drugie trzy tysiące..." [2].

Traducerea.

Regele suedes se pregătește cu totul să meargă în țara sa... Pașa din Rumelia, cu trei mii de Turci și cu alte trei mii de Munteni și Moldoveni, îl va escorta [3].

Gh. Duzinchevici.

Noua Istorie a Românilor de N. Iorga

I.

Din monumentala sintesă a poporului nostru ce d. profesor N. Iorga a întreprins-o cu atîta vigoare, vioiciune și iuțeală, au apărut trei tomuri (vol. I, Partea I, *Strămoșii*; Partea a II-a: *Sigiliul Romei*; vol. II: *Oamenii pămîntului*. Vol. I, în două părți, se ocupă de strămoșii poporului romîn, de aportul și caracterul, „sigiliul" ce li-a imprimat dominația romană, iar al doilea de soarta romanității răsăritene supt barbari și evoluția sau prefacerea ei în poporul românesc (de la 270 pînă aproape de anul 1000). Ne vom ocupa pe rînd de fiecare.

---

[1] Biblioteca principilor Czartoryski, Cracovia, ms. 493, p. 227.

[2] *Ibid.*, p. 345.

[3] De fapt plecarea a avut loc în toamna anului 1714. Informația noastră e însă bună, întru cât Carol al XII-lea a fost gata și înainte de 1714 să plece spre țara lui.

Vezi Voltaire, *o. c.*, *passim*. Pentru drumul regelui suedes în 1714 la înapoiarea spre țara lui, vezi studiul d-lui Remus Ilie, *Drumul regelui Carol al XII-lea prin Țara-Românească și Ardeal în anul 1714*, în *Revista Istorică*, XX, n-le 1-3, Ianuar-Mart 1934, pp. 23-6.

www.dacoromanica.ro

1. Problema *strămoșilor* (vol. I, partea I) e înfățișată într'un chip cu totul original, mai întâiu pe temeiul imensului material arheologic ce ni dă știri asupra „Străvechilor culturi" ce s'au succedat pe largul teritoriu sud-estic, îndoită bază teritorială pentru Traco-Iliri și pentru romanitatea orientală (cartea I); după aceia autorul scrutează suprapunerea raselor (cartea II-a), spre a se încheia cu „Sintesele" etnice, culturale sau politice, realisate de aceste popoare pe pământul nostru, înainte de intervenția Romei (cartea a III-a).

Cartea I. Puținele urme din *paleolitic* și numeroasele așezări din *neolitic*, ce s'au descoperit până azi, sînt urmărite comparativ cu ceia ce se știe în acest domeniu din restul Europei, spre a se putea da icoana integrală a fiecării epoci. Această „carte", admirabilă sintesă a studiilor și cercetărilor privind epocile de piatră și de metal, datorite tinerei școli de arheologi romîni, organisată de d. I. Andriețescu și răposatul V. Pîrvan, lămurește o sumă de taine, înlătură ipotesele prea hasardate și dă suggestii noi pentru cercetări viitoare în acest domeniu, — schițînd legături de mare interes între formele datorite epocilor de străveche și mută civilisație a pietrei și metalelor, de o parte, și formele actuale, de altă parte. Astfel se înlătură și pentru pământul românesc vechea teorie a catastrofelor dintre epoci sau evuri: formele artistice se *transmit* peste multe milenii, făcînd să persiste unele motive artistice din neolitic și paleolitic, chiar, până în arta noastră populară. Mărturie stau asămănările dintre idolii de la Gumelnița și „tehnica crucilor noastre de cimitire" (p. 35-6) sau legătura dintre ceramica pictată de odinioară și gustul Romînilor de a zugrăvi bisericile pe din afară (pp. 44-45); în altă ordine de idei avem *davele* dace ce se mențin până în epoca Hunilor, satele de azi folosind adesea vatra lor.

După un capitol de bogată informație asupra artei neolitice și eneolitice, vine altul pentru epoca de bronz (2000 = 700 a Chr.) și cea de fier (700 — 106 d. Chr.). Se recunoaște „o strălucită civilisație de artă" a Sud-Estului european în etatea neolitică și cea eneolitică, — cu ceramica în spirală, pictată în unele regiuni sau incisată, în altele, — artă originală, nu importată de aiurea. Ea face loc apoi artei geometrice, cu figuri tipisate, desvoltîndu-se pe o arie imensă, până în Tesalia și Troia spre Sud, la Narenta și Moravia în Apus, în centrul stepei ruse, la Răsărit. Supraviețuirea ei în timpurile *istorice* s'a extins însă pe un cîmp mondial,

www.dacoromanica.ro

căci autorul o descopere, — în ornamentica de covoare şi a altor obiecte casnice, — pînă în Scandinavia, în Manciuria şi chiar în America-de-Nord, la Pieile Roşii. Ceramica pictată a imensei regiuni sud-estice, arătată mai sus, în centrul căreia se află România, este cu mult superioară celei a Celţilor. Autorul nu scapă nicio ocasie de a ilustra trecutul prin ceia ce a păstrat presentul, ca supravieţuiri, precum: „tendinţa spre geometrisare" a figurilor din covoare sau „priceperea pentru coloare" a poporului nostru. Bogata expunere a epocii *ceramo-litice*, un termin nou, original, mai logic decît cel de neolitic, se încheie cu conclusia că: „neoliticii şi eneoliticii", din orice neam vor li fost, „aveau sate *(para, dava, bria, dyza)* cu casele răsleţe..., ai căror păreţi erau de vergi şi lut, cu temple unde se înşiră urnele în cerc... Satul este deci la origine"".

În ce priveşte epocile mai noi, eneolitic şi bronz, se admite permanenţa etnică, strămoşii direcţi ai „Daco-Geţilor" fiind creatorii „frumoasei ceramice dunărene" (p, 54). „Perpetuarea tracică" se impune deci pînă în epoca de bronz cu un centru ardelean, Tracii excelînd în fabricarea secerilor de bronz, a securilor, lămpilor, brăţărilor. Bronzul românesc cu aceste „seceri-monete" s'ar fi întins, concomitent cu arta geometrică, departe în Răsărit, pănă prin Siberia. Se lucrează şi aurul, dar tesaurul de la Pietroasa şi coifui de la Provita sînt dovezi ale artei scito-elenice, deci cu mult mai tărzii, lucrate într'un stil iranic, cu pietre preţioase încastrate, foarte răspîndit în urmă la popoarele germanice. D. Iorga nu crede că obiectele artistice de bronz, în special vasele, să fie *toate* de origine locală, getică, şi răspinge teoria lui V. Pîrvan că Dacia bronzului ar fi dominat în Centrul şi Nordul Europei (p. 59). Fierul revine la noi în secolul al XI-lea din Noric, înainte de Sciţi.

În „Aşezări şi îndeletniciri" din timpurile preistorice avem o visiune reconfortantă a timpurilor anepice de la noi. Locuinţe lacustre nu s'au găsit aici, dar economia casnică e tot aşa de bogată şi de înaintată ca a lacuştrilor. Strămoşii traci sedentari, în opoziţie cu Sciţii nomazi şi Celţii aventurieri, „practică pe cea mai largă scară o *agricultură*, care nu e cu totul primitivă, cu gropi de pîne". Colibe, bordeie, usul cremenei se păstrează de ai noştri de multe mii de ani... Din acest capitol înţelegem şi mai mult importanţa fără samăn a studiilor istorice şi preistorice

www.dacoromanica.ro

pentru cunoașterea vieții de azi. Una din cele mai vechi forme de așezare este și *satul* nostru, derivînd din vechea *davă* getică (înrudită cu *para* tracică, ce a dat *fara* la Albanesi, Macedoneni și chiar la Longobarzi), trecînd însă prin *fossatum* latin, căci satul trac însuși era întărit, nu numai centrele de reședință ale căpeteniilor.

În aceleași străvechi instituții autorul adaugă și ipotetica *jupă* (un fel de județ getic), cu *jupanul* ei, care se poate deriva din supranumele de Diurpaneu, *Diuppaneu*, ce purta Decebal, întru cît prin limba slavă nu s'a putut explica *jupa* păstrată la Sîrbi și *jupanul* (cf. *pan* la Poloni, *ban* la Maghiari, de la cari l-am primit noi).

Tot așa de importante transmisiuni ni se precisează în domeniu economic: vitele (oile carpatice, caii de trei rase, boii), înjugarea, urnele pe cap, cultura viței de vie, industria țesutului, jimblazymită tracă și altele; se semnalează și agricultura „supraveghiată" de Stat (p. 69). O reconstituire a vieții economice la strămoșii daco-geți se face utilisîndu-se ceia ce se știe despre drumurile și tîrgurile Galiei, rolul cetăților săsești în evul mediu, al „sborurilor" de la noi, etc. *Negoțul* a fost întotdeauna același în aceste regiuni, numai moneta s'a schimbat, trecîndu-se de la secerile de bronz și inelele de aur la monetele grecești sau la cele scitice și dace, de imitație barbară.

Celelalte capitole din cartea I se ocupă de materialul ce ni s'a transmis prin izvoarele scrise, prin tradiția orală sau datini: *Religia, nomenclatura, limba.*

Supt raportul *religiei*, înaintașii noștri sînt considerați în entitatea rasei traco-frigiene, și bine se face astfel, spre a se lămuri rolul ramurii frigiene, care a transmis lumii trace din Europa, din care se desprinsese ea însăși, unele culte asianice de caracter „misterios", impunînd astfel o pecete originală a religiei trace. Pe bună dreptate se înlătură demarcația, stabilită de arheologi, între religia „chtonică" a unora și cea „apollinică" a altora dintre Traci și nu se mai ține samă de bariera religioasă dintre Geto-Daci și Tracii din Sud. *Sabazios*, marele zeu al lumii traco-frigiene, apare pentru intiia oară, cred, ca o divinitate, de sincretism în tot Orientul greco-roman (amestecat cu zeii Bacchus, Zeus și Marte), dar și de circulație mondială pînă la punctul de a fi confundat cu zeul unic Sabaot al Vechiului Testament. „Acest

www.dacoromanica.ro

element de unire între toate țerile și rasele e, de sigur, unul din aporturile de căpetenie ale sufletului trac la cultura religioasă a lumii" (p. 75). Deci „religia de sacrificiu și nemurire a lui Zalmoxis, zeu și profet, e numai o ramură a celei trace", zice d. Iorga și ar trebui să înțelegem raportul între cele două religii ca și pe acela dintre religia naturalistă a Vedelor, de o parte, și reforma monoteistă a lui Budha, sau cea dualistă a lui Zoroastru, de altă parte.

Din mistica traco-frigiană, influențată puternic de vechile credințe ale raselor asianice (pelasgo-hittite), cărora ei s'au suprapus popoarele traco-frigiene, emigrate în Asia, răsare *profetul* național, reformatorul religios, prin aceiași orînduială a Destinului care a dat Iranului pe Zoroastru, Indiei pe Mani și Budha, Chinei pe Laotse și Confutse, Evreilor pe Moise, Arabiei pe Mohammed... Urmărind izvoarele așa de sărace și pline de contraziceri, d. N. Iorga stabilește toate legăturile posibile pentru a înțelege ființa misterioasă a aceluia pe care străinii, ca și credincioșii săi, l-au înfățișat ca zeu, rege și profet, și-l clasifică între marii profeți ai popoarelor, ca întemeietor al doctrinei *nemuririi*, chiar dacă afinități cu ea se întîlnesc și la alte popoare trace, la Sciți și Egipteni. Capitolul se încheie cu celelalte credințe în eroi —, vestitul erou trac ce devine, după autor, Sf. Gheorghe, în iconografia și cultul creștin. Cu balaurul steagului dac, cu strigoii și ursitele din credințile populare, noi am moștenit, conchide autorul, numeroase elemente din acel „vechiu fond" tracic (p. 86). Tot de acolo vin: dansurile, musica populară, obiceiul horei, al călușarilor și colindelor, vrăjile, bocetele, — apoi îmbrăcămintea tracă ce formează basa „costumului românesc, dar și balcanic, rutean, unguresc, chiar boem, slovac" —, ornamentica, obiceiurile la ospețe și multe elemente de drept popular.

Un capitol nou, puțin exploatat până astăzi, *nomenclatura*, care „ascunde multe taine ce nu se vor deslega poate niciodată", deschide orizonturi noi filologilor și istoricilor (p. 92). Se distinge moștenirea tracă la numirile de munți: Carpați, Beșchizi, Tatra, Matra, la apele mari: Nistru, Nipru, Siretiu și se respinge, în fine, slavă Domnului, teoria că numele apelor Murăș, Someș, Criș au sufix unguresc, ca și cum forma latină, transmisă de izvoarele scrise, ar fi neapărat prototipul din care s'au derivat acelea, iar nu o conrupție a formei autentice din limba getică. Capitolul s'ar

www.dacoromanica.ro

putea îmbogăți enorm printr'o cercetare atentă a dicționariului nostru geografic cu numirile ce nu-și află explicație în limbile vecinilor sau în cea romînă, dar ținînd samă și de cele „camuflate", ca să zicem așa supt haină străină, grație asimilării fonetice, precum Cerna (Tierna), Gerul (pîriu în Covurluiu) de pus în legătură cu Hierasus, cu Gertina, etc.

In capitolul despre *limbă* autorul pune la grea cumpănă, cu vasta sa erudiție, pe orice filolog de mîna întăiu, și se înlătură unele prejudicii filologice, după care popoarele se mută la mari depărtări spre a explica anumite influențe lingvistice. Moștenirea tracă în limba noastră e urmărită, începînd cu fenomenele fonetice ale prefacerii sunetelor *(ă, î, ț, č)*, cu rotacismul, articolul postpus, etc. Este foarte îndreptățită credința: „cercetarea poreclelor ar ajuta să se găsească la noi unele transmisiuni tracodacice" (p. 103). Se răspinge în fine naiva și ciudata teorie a filologilor despre „influența albanesă", după care tot ce avem noi tracic în vocabular s'ar datori Albanesilor, cu cari „o viață împreună" nu se poate demonstra. „Părerea derivării din limba tracă, pe care de mult timp o sprijin" — spune autorul — „fiind impusă de bunul simț și de ambianța istorică, e de altfel, acum și a albanologului iugoslav Barič, care definește limba albanesă ca «un dialect *tracic*, ilirisat»" (p. 107). Același filolog consideră limba armeană ca o limbă frigiană sau traco-frigiană. Cuvintele de origine greacă însă, date la pp. 110-111, le-au putut primi și Tracii dintr'un fond comun, aric.

Cartea a II-a. Rasele sînt înfățișate prin neamul cel mare al Tracilor de la Egee pînă la Vistula și Bug (cap. I), prin iranicii Sciți-Sarmați, plus Cimerienii, ca strat suprapus pe alocuri (cap. II), și prin relațiile cu „cetățile grecești" (cap. III). Intr'un capitol de covîrșitoare informație, condensată în stil taciteic, se înfățișează marele neam în caracterul său fisic, calități sufletești, ocupații, datini, împărțit în numeroase semințiі ce nu strică unitatea nației *trace*, „una singură ca limbă, ca datini, ca religie"; d. Iorga presupune și un Samothrakeion, ca Panionion la Greci.

Populațiile cu denumiri sînt excesiv de numeroase, ceia ce presupune o intensă viață de trib; așezări sînt în legătură cu văile sau cu cetatea centrală (Bessapara la Bessi, Dryzipara la Odrisi etc.). Se dau interesante etimologii pentru numele: Traci, Daci, Geți. Și extensiunea întregului neam „în mișcare, fără hotar"

www.dacoromanica.ro

(pp. 127-8), descendența tracă prin femei a unor oameni mari ai Greciei.

Cimerienii, — de origine nesigură, dar tracismul este evident în numele unor căpetenii, — *Sciții* și *Sarmații*, de origine iranică, formează, prin invasiunea și dominația lor totală sau parțială asupra Daciei, același suprastrat etnic. Tustrele popoarele au însă un caracter comun: „triburi cuceritoare, bine organisate, care s'au impus unei populații agricole", cum a spus Rostovțev, dar subliniem ideia fecundă a d-lui N. Iorga privind al doilea caracter al lor: „din Asia sacră" ele aduc în Sud-estul european „ideia monarhiei, a regilor cari au de făcut niște împărății", nu din ambiție personală, ci dedicînd brațul și opera lor zeilor (p. 131). Imitația monarhică adusă din Asia se va repeta la infinit apoi în mare sau în mic de popoarele Sud-Estului, mai ales după izbînda eroului macedonean. Problema imitațiilor monarhice în antichitate este mai precis formulată la pp. 141 și 144. Supt Sciți, ca și supt Sarmați, se afirmă o înaintare tracică în șesul ucrainian spre Nipru — Tyragetii nu sînt Traci? —, ca populație agricolă („Sciții agricultori"), dar masa cea mare de „supuși și auxiliari" războinici au format-o Uralo-Altaicii, ce imprimau și tendința „rătăcirii" (p. 137); se subliniază că „elementul turanic", mai important de cum se crede, participa în „confederația de triburi" a Sciților supt un *împărat* iranic și cu o clasă domnitoare de aceiași rasă, și că unele moșteniri scitice vin direct din limba acestor iuranici: Ural, Volga, Turla-Tyras, Prutul, ba chiar, crede autorul, și alte numiri pe care le socotim medieval-turanice, ca: Tașău, Vasluiu, Covurluiu, Tăzluiu, Cahul, Ialpug, Catalpug, Sasic, Conduc, etc. De la Sciți ar fi luat Dacii și balaurul steagului lor, pe lîngă multe alte împrumuturi: ideie regală, arme de fier, metode de luptă, călărime a Geților, etc. Din transmisiunile scito-iranice se admit ca indiscutabile: radicalul Dunării, apoi Donul, Duna, portul pletelor la Moldovenii-de-sus, căruța scitică, unele vite, săgețile, etc.

Rolul *cetăților elenice* (cap. III) e înfățișat ca o acțiune directă a Greciei civilisate asupra acestor barbari, cari, începînd din secolul al VII-lea, sînt „momiți, cîștigați, exploatați și, după putință, civilisați" (p. 155). Raporturile comerciale provoacă, de sigur, organisarea regalităților la Geți și Tracii de Sud, pe cînd orașele de pe coasta nordică se întemeiază printr'un pact cu „împăratul"

www.dacoromanica.ro

scit. Se demonstrează că aceste orașe, cu toată autonomia, au raporturi strînse între ele, dar nu pot forma unități politice, — *pontarhia* e una religioasă, numai. Se cercetează originea numelui acestor cetăți (pp. 158-9, 162, 171, 173, 176) — și pentru Kallatis se propune un radical turanic *kalè* = cetate (pe care abia dacă l-ar îngădui dovada că Sciții cu Turanicii lor ar fi precedat pe Greci, pe coasta Mării noastre), multe sînt trace, de origine: Krune, Tirizis, Bizone, Abrittus, pus în legătură cu Abrud, Karsion-Hîrșova, Kios, Axiopolis, Troesmis, Dinogetia, Arrubium, Beroe, etc.; se urmărește evoluția și rolul celor mai de samă colonii grecești și simbiosa cu „barbaria" vecină, la Kallatis, Tomi, Tyras, Olbia, organisarea lor, decadența în secolul I-iu a. Chr. și influența negoțului grec până departe, în interior.

Cartea a III-a. Sintesele sînt explicate ca „resultat firesc al desvoltării acestor curente și al atingerii acestor popoare" și înțelese ca procese de unificare, une ori etnice, dar mai adesea culturale și politice. Astfel, cea d'intăiu sintesă, în acest Sud-Est tracic, fără „tendința de a se ridica la o formă superioară, de o concentrare militară, capabilă de ofensivă, de o solidaritate aceasta economică, capabilă de a da un comerț", cum a caracterisat-o autorul, la începutul capitolului al II-lea, este unificarea *scitică*, atît prin marele imperiu de stepă, cît și prin regalități regionale, ca în Transilvania (Agatirșii) ori în Scitia Mică. Sintesa este o intimă colaborare traco-scitică, în interior, ori „traco-scito-elenă", ca în Scitia Minoră (p. 183), cu pătrunderi reciproce în viața economică (haine, obiecte) ori în cea religioasă. „Cel mai însemnat element de sintesă *culturală*, în domeniul desvoltării economice, sînt *Agatirșii*, cu nume scit și cu alcătuire tracică" (p. 185), aceia cari s'au pierdut mai de timpuri în masa getică, și au lăsat atîtea elemente utile pentru ridicarea *Dacilor*, pe același teritoriu. Aș adăuga că distincția ce face autorul între portul Tracilor și al Siginilor cu haina medică, largă, se poate observa și astăzi între portul tracic, strîns pe corp, al Muntenilor și pantalonii largi, cu cămașa lungă ai celor din cîmpia Tisei, port împrumutat și de Ungurii din Pustă și de Slovaci.

Cu tot exclusivismul religios al Sciților, modă și datini, religioase chiar, pătrund la Sciți, în timp ce, despre Grecii din Nordul Mării Negre se putea zice că „toți Grecii s'au scitisat", creîndu-se o populație de „Mixeleni"; Anacharsis e „tipul sintesei scito-

www.dacoromanica.ro

elenice" (p. 191), iar în mitologia locală este un haos eleno-barbar (p. 192). Resultat al sintesei scito-trace ar fi și comunitatea ideii despre nemurire, „un crez pentru amîndouă aceste rase", și „rolul profetului", asămănător la unii și la ceilalți, dar religia Sciților este în primul rînd religia naturalistă a Iranului înainte de Zoroastru, pe cînd a Tracilor-Geți „o religie de înălțare și nemurire" (p. 194).

După „încercarea de sintesă cu pecete scitică..., dînd forme care trăiesc și se desvoltă" urmează încercările, mai neizbutite, ale Tracilor însiși de a injgheba regalități de imitație. Apar întâiu regalitățile de popor mic (trib), dintre care numai a *Odrisilor* se poate ridica la o sintesă politică balcanică, de la Egee până la Dunăre, supt Sitalkes și urmașul său Seuthes: era „Impărăția cea mai tare dintre cele din Europa" sud-estică și „a doua după a Sciților" (p. 200). În același timp, în dependență de acest puternic regat, apar și *Geții*, cu o „regalitate mai veche și mai sigură, oastea lor mai bine organisată", cavaleria de modă scită, prin urmare cu elemente din sintesa scitică.

Se urmărește în amănunte istoria acestui regat cu mari posibilități, dar nenorocit, ajungînd la conclusia că „încercarea lui Sitalkes de a crea un *Stat*, dîndu-i ca basă o cultură, nu izbutise" (p. 209). În decadența lor, Tracii de Sud se elenisează, prin atingerea cu Grecii, de și nu într'o măsură așa de mare ca Macedonenii (p. 210). Amintirea puternicului popor va stărui mult timp prin onomastică.

Ceia ce nu li-a reușit Odrisilor au realisat însă *Macedonenii*, de origine *ilirică*, dar cu aristocrația elenisată de timpuriu. Și la dînșii este o regalitate de trib la început, pe care o ruinează „unitatea monarhică", înfăptuită de dinastia din Pella. Se insistă prea puțin asupra monarhiei balcanice, realisate de Filip al II-lea, în contra piedecilor ce i se puneau în cale la Nordul dunărean, din partea noului val scitic, adus de regele Ateas, creatorul *Scitiei Minore*. Cu totul altul era cursul istoriei, prin brațul lui Alexandru, aici la Dunăre, dacă steaua lui nu l-ar fi chemat în Asia.

În felul acesta, puternicul *regat balcanic* traco-macedonean al lui Filip al II-lea, prin extensiunea ce-i dă Alexandru-cel-Mare, devine *imperiu universal* (al treilea în ordinea dată de istoriografia creștină), transformînd regalitatea macedoneană, de imitație, într'o „monarhie pur asiatică", absolutistă și divină. Isprava lui

www.dacoromanica.ro

Alexandru cu aceste elemente traco-macedonene, „balcaniada“ aceasta în Orient, cum o numește autorul, este înfățișată magistral: „Niciodată acest Sud-Est european n'a îndeplinit solidar o mai mare și mai mîndră acțiune“; ea avu însă un resultat nefericit pentru aceste regiuni: exodul și depopularea peninsulei, ceia ce înlesni cucerirea, chiar și colonisarea romană din secolul al II-lea (p. 225). Opera de *sinteză balcanică* va fi dusă mai departe de diadohul Traciei, Lisimah, care-și mărgeni realmente regalitatea numai la *lumea tracă*, din Europa și din Asia, dar nu pentru Traci și în spiritul lor, ci ca rege elenist. În fața lui se ridică însă șeful național al Tracilor getici cari la Nordul Dunării înțelegeau să trăiască pe base proprii și pentru scopuri proprii, supt *Dromichaites*, nume elenisat din *Doricete*, pe care-l dă un alt izvor. Chiar Odrisii își păstrează autonomia supt un Seuthes, — rege vasal.

În momentul cînd regalitățile macedonene, încăierate, dădeau un nou răgaz de organisare a Tracilor, și înainte de venirea, pe la Nord, a noului val iranic de Sarmați, apar în Sud-Estul european *Celții*.

Ca niște șivoaie puternice de invasie, așa se înfățișează pentru întâia oară Celții în istorie, fără regi, dar alcătuind puternice confederații războinice (datină ce se va împrumuta și de Germani în epoca invasiilor). Prin lista toponimiei celtice, subliniind inteligența acestui popor în ocuparea punctelor de mare valoare strategică și economică, în special prin dun-urile ridicate de-a lungul Dunării, se subliniază penetrația celtică; ei sînt semnalați chiar la Nistru, prin cetățile date de Ptolomeu pe acest rîu, prin așezarea acolo a *Britolagilor* și mai ales a *Bastarnilor*, cari n'au nimic german, ci iese dintr'un amestec celto-sarmatic (pp. 239-40). Alte popoare celtice care au venit în contact cu Geții sînt: *Scordiscii, Tauriscii, Costobocii*. Cu toată penetrația aceasta, până adînc în pămîntul Tracilor, Celții n'au dat o sinteză cu popoarele trace, căci Geții și Tribalii li-au stat în cale; în schimb, acești „Celți răsăriteni au alcătuit chiar și în Panonia și Noric o puternică și durabilă sinteză“ (p. 242) cu elemente ilirice.

Ilirii (capitolul VI), „element esențial“ pentru formarea poporului nostru, divisați și ei în numeroase popoare mărunte, cu viața de clan ce se menține până azi la Albanesi, apar în istorie supt autoritatea unui singur rege, ca Macedonenii (p. 245), în

www.dacoromanica.ro

secolul al IV-lea a. Chr. cu Teuta și Agron; se face apropiere între numele Ardieilor și Adriatica, ce a fost cîndva o „mare illirică". Tot în fața Romanilor se va ridica în secolul al II-lea o concentrare ilirică supt regele Genthius, a cărui cădere va deschide pentru Romani calea Balcanilor. Știri privitoare la cultura și religia lor sînt puține, iar, „ca influență de cultură, despărțirea netedă între Traci și Iliri nu se poate face la nicio epocă" (p. 250). Tracii influențînd puternic pe acești vecini ai lor. Energică rasă, „această națiie de pirați și dijmuitori ai drumurilor de negoț": este creatoarea de fapt a *Macedoniei*, „pe care o împart cu Grecii". *Epirul* însuși nu e străin de ea și tentativa lui Pirus putea să aibă urmări incalculabile în Istorie, sprijinindu-se pe elementul ilir din Italia sudică (p. 251).

Interesant însă pentru noi este că tot din energica tulpină a rasei ilirice au pătruns elemente, prin secolul al V-lea sau al VIII-lea a. Chr., pînă în Dacia, impunîndu-i caractere spirituale și datini (cetățile pe munte). „Ar ieși" conchide d. Iorga, „și din aceste constatări că *Dacii sînt o triplă sintesă: de Agatirși, adecă Sciți nobili, iranieni, de Traci și de Iliri*".

Macedonenii elenisați se ridică din nou (capitolul VIII) spre a da o sintesă politică, peninsulei în momentul cînd Romanii o atacă, sfărîmînd resistența Ilirilor din margene. Filip al V-lea „se sprijină așa de mult pe Traci, încît îi colonisează în ținuturi" ale sale, și se constată „un întreg plan macedonean de a organisa supt regele din Pella întreaga peninsulă, distrugînd populații, ca Dardanii, puind în loc altele, ca Bastarnii" (p. 256). „Tracia întreagă", se spune mai jos, „i-ar fi fost supusă regelui macedonean înainte de a risca duelul cu Roma"; și mai tărziu, supt Perseu, Tracii rămîn auxiliari credincioși în lupta contra Romei, și *Geții* apar, într'un moment, ca aliați ai acestuia (p. 257). „Totuși între cele două Tracii: cea îndreptată spre Scito-Eleni *(Geția)* și cea pur balcanică", autorul constată deosebiri tot mai pronunțate „supt raportul moral".

În fine, ultima sintesă, înainte de cucerirea romană, o încearcă regele Pontului, *Mitridate* (capitolul VIII), care venia de la celalt capăt al lumii trace din Asia, dar răzimat pe elemente iranice și armene, puse în serviciul ideii culturale elenistice și a *basileii* asiatice. Cît de mult însă se sprijinia el pe ai noștri, o relevă autorul, după Apian, prin aceia că „în serviciul lui erau toți Tracii",

www.dacoromanica.ro

apoi Galaţii (Celţi), Bastarnii şi Sarmaţii din Europa, „iar cetăţile din Sciţia Minoră avură firește cele mai strînse legături cu dînsul“ (pp. 263-4). El căzu răpede însă, nu fără a lăsa un urmaş indirect, un imitator al său, cum îl socotește autorul, pe *Burebista Getul*; Pegasul, calul lui Mitridate, ar fi cel închipuit pe monedele dace. Acest pretendent la imperiul lumii își întocmise o Curte de despot, în așa chip că d. Iorga poate considera monarhia lui ca „un Bizanţ înaintea Bizanţului, formîndu-se, fără transmisiunea romană, de-a dreptul din strălucita Monarhie a Asiei“.

Astfel se încheie, cu acest *mare precursor al Bizanţului, şi model al lui Boerebista* al nostru, lunga şi strălucita serie de sintese realisate, mai mult sau mai puţin, de atîtea rase energice şi de atîţia oameni mari pe pămîntul nostru, sau în acest Sud-Est european, înainte de venirea Romei, care va pune sigiliul său definitiv.

Două conclusii tragem din acest I-iu tom al Istoriei Romînilor: 1) că sintesele acestea şi cîte s'au petrecut pe acest pămînt ori în vecinătatea lui sînt cercetate, nu pentru interesul lor în sine, ci „pentru a găsi în ele elementele de basă ale poporului românesc“ (p. 243). 2) Că un sentiment de apartenenţă ni este îngăduit faţă de toate aceste rase şi de toate marile personalităţi ce au contribuit la alcătuirea spirituală, culturală şi etnică a poporului nostru —, iar ambiţia nobilă şi demnitatea noastră ca membri ai unei rase de sintesă cu așa de nobile origini este în drept a spori cu atît mai mult.

Sigiliul Romei e titlul părţii a doua din volumul I-iu, care zugrăvește întreaga operă de cucerire şi civilisare a Sud-Estului iliro-trac de către Romani pănă la 270, împărţind-o în patru cărţi ce corespund celor patru acte mari: cucerirea politică şi etnică pănă la Dunăre (cartea I-iu), complectarea acestei opere prin adausul Daciei şi organisarea ei (cartea a II-a), apărarea (cartea a III-a) şi „lichidarea oficială a Daciei“ (cartea a IV-a).

În toate capitolele atenţia autorului şi greutatea cuvîntului privesc ultima fasă a marii sintese din care va ieşi poporul romîn: de ce s'a putut naşte el, care a fost basa teritorială a noii sintese romanice, caracterele, durata şi resultatele ei pănă la 270 d. Hristos. Astfel opera istorică se creiază printr'o serie de probleme puse cu măestrie şi demonstraţie logică, utilisînd tot materialul oferit de izvoarele trecutului. Statul oficial şi mulţimea

www.dacoromanica.ro

anonimă, două individualităţi distincte, am putea zice *Senatul şi poporul roman*, într'un sens mai larg şi deosebit de cel curent, au colaborat în diferitele acte ale marelui proces de sintesă romanică, de multe ori al doilea precedînd acţiunea celui d'intăiu, acesta viind, apoi, să consolideze şi să completeze, să organiseze şi să apere creaţiunea populară, care dacă lipseşte, efectele dominaţiei politice rămîn sterpe, cum s'a întîmplat cu atîtea cuceriri efemere din cele mai vechi timpuri până azi; iar, atunci cînd Statul oficial vrea să o părăsească, ridicînd scutul său militar şi aparatul administrativ dintr'o asemenea cucerire, creaţiunea populară rămîne în picioare, neclintită, ca o stîncă de granit: ceia ce s'a întîmplat la 270 cu Dacia noastră.

Cartea I-iu. *Cuceritorii.* Actul întăiu se începe curînd după ce Roma „intră în rolul lui Alexandru-cel-Mare", acela de monarhie elenistică, tinzînd la imperiul mondial, prin *întoarcerea visitei lui Pir în Italia* şi ocuparea ţermului iliric. Capitolele următoare vor înfăţişa campaniile îndelungate şi expediţiile oştilor romane după cucerirea Macedoniei — pentru *apărarea drumului* şi *legătura celor două ţermuri: adriatic şi pontic* —, prin care teritoriul iliro-trac este străbătut de nenumărate ori în lung şi în lat, populaţiile puse în respect, pacificate şi în urmă, în curs de peste un secol, subjugate, dar, pentru a sublinia că ostaşul mergea pe urmele păstorului sau negustorului latin, care-l precedase, capitolul I-iu se va ocupa de lenta pătrundere a elementului roman în Balcani supt această formă.

Fenomenul acesta, de o importanţă covîrşitoare în închegarea romanităţii orientale, — resultat dintr'o emigraţie nesemnalată în izvoarele timpului, — este o *ipotesă* veche de un şfert de secol, a autorului, întărită prin toate analogiile ce poate oferi evul antic şi modern, ca fenomen sociologic: „Legionarul a luat în stăpînire ceia ce pregătise Italicul desţerat" (p. 11). Istorici moderni admit acelaşi fenomen pentru două provincii din Apus: Jullian pentru „Provincia galică", Haverfield pentru Britania romană şi, cum acest lucru s'a întîmplat şi în Siberia Ţarilor, şi în atîtea domenii coloniale, create de Englesi, d. Iorga îl susţine ca un adevăr indiscutabil pentru provinciile romane de la Dunăre. Fără admiterea lui, „nu s'ar explica răpedea desnaţionalisare a Tracilor, desnaţionalisaţii de prima oară devenind ei însişi un factor de ulterioară desnaţionalisare", — pentru cei din Dacia —,

www.dacoromanica.ro

ducînd „și peste Dunăre limba, obiceiurile și numele Romanilor". Firea limbii romîne n'o arată să derive dintr'o „romanisare oficială exclusivă" cu „coloni eterocliți", și acesta este un argument decisiv.

Cu toată desbinarea lor în popoare și triburi, Tracii, fie singuri, fie uniți cu Ilirii, mai rar, fie cu Celții, mai des, opun o resistență îndîrjită cuceririi romane, complicată și mai mult pe timpul războaielor civile (cap. II și III). Dar, după mai bine de un secol de silinți uriașe, provinciile se lărgesc, iar Tracia propriu-zisă, „vasală" numai, pleacă apoi cerbicea, păstrîndu-și regii indigeni. Ea va forma „un adevărat reservoriu de oști pentru Roma".

Dar, cînd se putea crede că neamul cel mare al Tracilor s'a liniștit, apare un om excepțional, imitatorul lui Mitridate (p. 32) la Dunăre: Boerebista (cap. IV). El este exponentul unei mari coaliții barbare pe care a știut s'o formeze, sfărîmînd imperiul de concurență al Boilor lui Critasir, dar temeiul puterii sale este noul popor dac, ieșit din sintesa traco-iliro-agatirsă, ce apare „de la început ca o *nație*" (p. 30). Totul este nou în aceste resultate ale analisei istorice, cum și ideia reformei religioase, întreprinse de Boerebista (p. 33), dar Vologes, marele preot al u i Sabazios de la Bessi, care încearcă o înviere a Traciei lui Sitalkes, însă de caracter sacerdotal, îmi pare că poartă un nume persan. Numele regelui ispitit să ajungă Împărat al Răsăritului prin barbarii săi, este analisat cu toată bibliografia (nota 3, p. 33).

Asistăm la „agonia traco-ilirică" (Cap. V), cu ultimele încercări de a scutura jugul din partea Ilirilor, la cari, în ultimul deceniu a. Hr., a trecut „conducerea Balcanilor", cu supunerea deplină a Moesilor, cu solida luare în stăpînire a Dunării, încercuirea Dacilor din munte, ai lui Cotiso, învins la urmă de Romani, și cu ultima răscoală a Traciei fraților Roimentalce și Rascupor.

Dar consolidarea romană la Adriatica și Dunăre este opera lui Octavian, devenit Augustus, care trebui să dărîme ultmele împotriviri ilirice, ținînd spre fortăreața Dacilor și să-și asigure „legătura din Alpi spre Dunăre prin supunerea popoarelor alpine" (p. 51) și a Panoniei întregi (cap. VI, § 1, 2, 4). Tracia, ca regat clientelar, — cîrmuit une ori de vlăstarele dinastice în devălmășie (p. 58) ca și Moldova Mușatinilor —, va dura încă pănă la 46 d. Hr. și d. Iorga face o nouă ipotesă: că ultimul rege, un Cotys, va fi testat țara sa Romanilor, cum s'a întîmplat cu Pergamul,

www.dacoromanica.ro

Bitinia, Capadocia, Paflagonia; este un *sistem de lichidare a regatelor clientelare*. Pe timpul exilului lui Ovidiu și până la noua concentrare a Dacilor supt Decebal, Romanii vor avea să țină piept populațiilor barbare de la Dunăre și Tyras, Sarmaților și în special „Geților fără rege" (§. 4). Augus se consideră, în Monumentul Ancyran, și ca biruitor al Dacilor, cărora li-ar fi impus ascultarea (p. 63, n. 2).

Urmează resultatele penetrației romane în Sud-Est (§ 2), pe coasta Adriaticei, cu orașele ei complet romanisate — cu transmisiunile de datini și superstiții la Morlacii și Uscocii medievali, la Albanesi și Bosniaci, — apoi pe linia Dunării romane, unde, pe lîngă *cetatea* greacă și *satul* barbar, Roma creiază tipul nou de *așezare militară*, din care răsar municipii și colonii; o minunată zugrăvire a „lumii dunărene în oglinda poeților" cu traducerea proprie în versuri a celor mai caracteristice pasagii din *Tristia* și *Pontica* ale lui Ovidiu, explicate apoi pe larg și documentate prin inscripții și alte izvoare (§. 5). Conclusia logică ce iese din analisa operei lui Ovidiu scrisă la Tomi, este întâiu: *sintesa geto-greco-romană*, în care triumfător ieșia elementul d'intâiu, barbar, și, al doilea, că: fără infiltrația populară italică și cosolidarea ei, prin cucerirea Daciei de Traian, „noua formă de civilisație (în Sud-Est) ar fi fost *getă*, cum a fost *germană* aceia a Europei centrale. Apusul adînc străbătut de romanismul panonian, ilîric, moesic, i-a dat, din potrivă, forma *latină*".

Capitolul se încheie cu înfățișarea *romanisării sud-dunărene* (§§ 5 și 6) și cu evenimentele de samă supt urmașii lui August, la Dunăre (§ 7). Romanisarea progresează prin infiltrațiile de țerani italici, organisați în *vici* sau *pagi* de creațiune nouă latină, ca *Ulmetum, Petrenses, Clementianesces* (p. 90) — cu sufix atît de asemănător aceluia care designă satele noastre, întemeiate de un singur moș — din Scitia Mică, încunjurînd *davele* dace și orașele grecești pe cale de latinisare; acest proces se vădește prin triumful limbii *latine* asupra celeilalte limbi culte ce dominase aici, limba greacă, pe care o înlătură aproape cu totul din inscripții. Paralel cu penetrația elementului rural civil, se face simțită acțiunea elementului militar: „toate cetățile de pe malul drept (al Dunării) iese din lagăre, de la Regensburg până la Iglița". Dovezile aduse de autor, din toponimia provinciilor sud-dunărene și din inscripțiile primului secol d. Chr. în chestiunea ro-

www.dacoromanica.ro

manisării îl duc la stabilirea a două adevăruri, pentru întâia oară afirmate cu toată siguranța, cu privire la vechimea și locul unde începe a-și lua naștere poporul romîn: atît procesul de formare al *limbii romîne*, cît și acela al vieții de *sat românesc*, datează din primul secol d. Chr., — deci înainte de cucerirea Daciei de Traian — și s'a trecut în Balcani, în *Moesia Inferior*, mai ales în Scythia Minor (p. 88-90), care trebuie proclamată ca *primul leagăn* al neamului nostru (pp. 88-90).

Cartea I-iu se încheie cu „fastel dunărene": lupte grele pentru apărarea Dunării și ocuparea litoralului pontic până în Crimeia, transplantări de populații învinse de pe țermul stîng pe cel drept, a Iazygilor de la Nistru dincolo de Tisa, pentru a încercui noul regat dac, ce forma cheia resistenței barbare la Nordul Dunării.

Cartea a II-a: *Orînduitorii.* Nu există istoric al antichității să fi înțeles mai bine ca autorul acestei mărețe sintese rolul jucat de Decebal și personalitatea lui Traian. Capitole ca: „Măria Sa Decebal" și „Epopeia lui Traian", la care se poate alătura cel de mai sus: „Lumea dunăreană în oglinda poeților", sînt adevărate visiuni istorice, cristalisate în cea mai adecvată formă literară: ar merita să fie popularisate în extrase. Două capitole din această carte sînt închinate: unul „epopeii" dace, din timpul lui Domițian, „reabilitat" într'o măsură, în interesul adevărului istoric, altul, „epopeii lui Traian", iar alte două se ocupă propriu-zis de tema generală a cărții a II-a: organisarea și starea morală și materială a Daciei romane.

Se începe cu motivele și sensul noii regalități a Dacilor, reîntemeiată de Decebal, care se răzima pe Costobocii auxiliari și pe o colaborare mai largă cu Germanii, lipsiți acuma de căpetenii mari. Penetrația romană la Pontul stîng dădea o direcție spre Apus lui Decebal, direcția *dacică*, deosebită de cea getică, ce tindea spre Răsărit, către orașele pontice.

Este epoca în care, după un contact secular cu Roma imperială, barbarii germani, sarmați și daci încearcă *monarhii de imitație romană*, atît ca ideie, cît și ca tehnică, prin Marbod, Vannius, Decebal, cea mai reușită fiind a celui din urmă. Ne aflăm la o răspîntie epocală în istoria lumii. Vechea strălucire a monarhiei despotice din Orient pălește în fața gloriei orbitoare a Romei: Boerebista fusese cel din urmă imitator al vechii monarhii, în

www.dacoromanica.ro

forma ei elenistică; Decebal, cel d'intăiu realisator al imitației romane, se așează în fruntea îndelungatei serii, care, trecînd pe la Attila și regii barbari din secolele al IV-lea și al V-lea, se va continua în monarhiile moderne din Europa spre a se opri în creațiunea imperială napoleoniană, pe care o va imita Wilhelm al II-lea. Ca organisator al regatului de concurență și cap al barbariei coalisate, Decebal este un „mijlocitor între adevărata barbarie și cultura greco-romană", un titlu glorios prin care se distinge acest înaintaș al nostru de Attila, care, cu altă mentalitate și cu alte mijloace, repetă, mai tîrziu cu trei secole, concentrarea lumii barbare supt conducerea sa, dar nu spre a smulge Romei secretele civilisației, cum voia Decebal, ci spre a-i jăfui bunurile materiale și a sămăna ruina în urma sa.

Domițian, pe care istoricii l-au judecat greșit, influențați de izvoare părtenitoare, ca un tiran odios, mic la suflet și desfrinat, este reabilitat, pe dreptate, de d. Iorga ca „organisator, întăritor al limesului" și biruitor de fapt al Dacilor, — se adaugă o prețioasă analisă a scriitorilor contimporani, în sprijin. Războiul său se compară cu războiul Angliei contra Burilor, pentru că Domițian a izbutit a face din Dacia un stat *clientelar*, aservit scopurilor Romei, un bulevard contra barbariei germane, de aceia i se plătește stipendiul; iar, pentru a ținea regatul dac în ascultare, erau de ajuns cîteva capete de pod ca *Drubeta* (poate și Lederata) cu garnisoane, care vor fi jucat rolul raialelor turcești la noi, precum și stăpînirea Dunării prin „flota moesică". *Legenda tributului umilitor* impus Romei de către Decebal este în fine spulberată: Traian nu va veni în Dacia ca *să spele o rușine* imaginară, ci, din potrivă, ca un *continuator* al lui Domițian.

De altfel, nici Decebal n'a lipsit de a-i da motivul, organisînd o „nouă confederație dacă", în care întrau Sarmații-Roxolani, contra Romei — ba chiar o alianță cu Parții din Orient, în timp ce, la Roma, răsăria un *nou Alexandru Macedon*, din mediul „romantic" al timpului, parcă anume pregătit spre a făuri o mare *epopeie*. Este adevărat că romanisarea Moesiei Superioare, deplin constatată (pp. 125-26), lărgise basa formării neamului românesc, dar pentru consolidarea acestei base destinul cerea adausul Daciei înseși.

Orientarea Împăraților romani spre monarhia orientală, smulsă de Alexandru de la Perși, era lucru firesc după ce regatele dia-

www.dacoromanica.ro

dohilor s'au înglobat în teritoriul roman; dar spiritul acesta cavaleresc, de imitator al marelui cuceritor macedonean, nu se vădeşte decît la Traian. Autorul documentează producerea acestei stări de spirit în literatura timpului (Quintus Curtius, Dio Cassius ş. a.), şi mai ales în manifestările lui Traian: expediţia contra Parţilor, instalarea a numeroşi regi la popoarele orientale din graţia lui, columna cu înfăţişarea războiului dacic (pp. 132-33), podul lui Apolodor, (onomastica familiei la oraşele din Sudul Dunării, etc.; p. 139). Este o perspectivă cu totul nouă şi măreaţă a epocii lui Traian, care se deschide pentru întâia oară.

Portretul fisic şi moral al împăratului spaniol este de-asemeni cu totul original (p. 135-140) [1]. Din nenorocire, acest război, mai ales al doilea, un război de *guerrilla*, nu poate fi reconstituit, în amănunte, interpretarea Columnei dînd loc la contradicţii între istorici. Se răspinge atît încunjurul cel mare al lui Traian, pe la Corint, dar şi încercările lui Decebal de a ucide pe Traian şi incidentul prinderii lui Casiu Longin, ca neintemeiate; se urmăreşte repercusiunea biruinţii în baterea monetelor, în literatura timpului. Trebuie să ne deprindem cu ideia că în Columnă nu se dă o povestire cronologică a luptelor, în tablourile sale; ea este „o visiune capricioasă" a resistenţei de caracter *episodic*, pe care au opus-o Dacii.

Capitolul despre *organisare* se începe cu problema, aşa de încurcată, a „Trofeului" ridicat în Scitia Mică pentru a aminti operaţii „ce au trebuit să aibă loc" acolo, dar şi în legătură cu „tehnica defensivă". Metopele însă vin cu totul din altă epocă, cum va dovedi, cu superioara sa intuiţie, autorul, în vol. II (p. 61). Se urmăreşte mai departe ceia ce se poate şti că vine de la Traian, supt acest raport: apărarea vastului teritoriu cucerit prin două centre organisate, în jurul Ulpiei Traiane şi în Scitia Mică, punerea în valoare a substratului *rural* dacic, ctitoriile noi sau înoite prin răsbotezare: Ulpiile, Traianopolis, Ulpiana, Nicopolis, de mai multe ori fiecare; Plotinopolis, Marcianopolis, — potrivit cu „datina lui Alexandru-cel-Mare".

Oficial mărginită la Olt, Dacia se va întinde mai tărziu pînă la *Nistru*, după cum ni spune Ptolemeu şi cum se dovedeşte

[1] Greşelile de tipar: Aulus Gellus, p. 130, r. 4 jos; anterioare (p. 140, r. 1 jos ţările (în loc de teoriile), p. 145, r. 3 sus, mo(nu)ment (ridicat) lui (p. 160, r. 6 sus).

www.dacoromanica.ro

prin atitea resturi arheologice. Urmează, cu bogata sa bibliografie, încadrarea militară a provinciei noi cu elemente *tărcate*, aduse din tot imperiul, care rămîn „în populație". „Era o apărare cu oameni din toate părțile, cum o făcea Austria imperială în provinciile ei" —, dar unitățile, cu nume străin, au fost, de sigur, impănate cu multe elemente locale (p. 170).

Problema colonisării, centrul de greutate al cărții a doua, este urmărită supt acest titlu (pp. 173–178), dar și în paragrafele următoare ce privesc: *Zeii*, *Orașele*, *Drumurile*. Pusă pe un teren fals de către *Eutropiu*, care o presintă ca o colonisare *civilă*, într'o țară secătuită de bărbați *(exhausta viris)* spre a ne convinge mai ușor apoi că Aurelian a evacuat toată populația romană din Dacia, chestiunea colonisării Daciei, așa de mult discutată până azi, s'a cercetat aici de d. N. Iorga pe toate fețele ei. „Dăinuirea (elementului dacic), pe care o tăgăduiesc, după Mommsen, gînditori istorici de valoarea lui Otto Hirschfeld ca și o întreagă școală fanatică ardeleană" a fost una din chestiunile mult discutate în istoriografia noastră. Geograful Ptolemeu, care dă o listă așa de bogată de localități și triburi dace necontrolabile, multe inexistente (la jumătatea secolului al II-lea d. Hristos), nu este un izvor sigur, după autor. Notăm pentru Albocensi sufixul *-oca*; deci vine de la o Alboca (cf. vechea Napoca, Săpoca, Bisoca, Handoca). Tocmai triburile dace se vede că au dispărut, după cucerire, din Dacia, odată cu dispariția nobilimii istovite în războiu (p. 179), — n'avem „cetăți" politice dace. Dacii rămîn ca o puternică masă etnică, fără distracții sociale, „țărani rămași în colibele sau bordeiele din străvechile lor cătune", sau păstori rătăcitori, popor „găvozit prin cotloanele lui adesea inaccesibile" (p. 179), dar capabili de a face o răscoală supt Antonin Pius. Spre deosebire de *Dacii liberi*, de peste granițe, ei sînt *Dacii provinciali*, primiți și în oaste *(vexillatio daciscarum)*, lăsînd numele lor în numeroase inscripții: la lista dată de Xenopol, autorul adaugă nume noi (pp. 181, 184). *Toponimia* Daciei, cu forme latinisate pe alocuri, aproape în întregime dacică (pp. 214–36), este încă un puternic argument pentru unitatea acestei înrădăcinate populații în Dacia, cu toate că „ea n'a jucat un rol în viața provinciei" (p. 181).

Dăinuirea elementului autohton este deci afară din discuție. Cum s'a făcut *colonisarea*, suprapunerea noilor elemente? Asupra

www.dacoromanica.ro

populației dace, plină de vitalitate, dar lipsită de coesiunea națională prin dispariția aristocrației și a întocmirii de trib (pp. 178, 183), se va exercita o întreită presiune : etnică, economică și administrativă-religioasă, din partea stăpînitorilor, sfîrșind cu *romanisarea* ei într'un răstimp destul de scurt.

Autorul principal este *Traian*, care lărgește basele romanității dunărene, legînd Dacia cu provinciile din Sud, unde de asemenea reorganisează, creînd centre noi sau răsbotezîndu-le pentru a le lega de amintirea sa. În *Dacia* însă totul era de creat, și el intervine direct, iar spiritul timpului impune și *caracterul colonisării*, atît în Dacia, cît și la hotarele Rinului : este caracterul *militar* ce derivă și din imitația celuilalt model ilustru, Iuliu Cesar. Nu s'au adus acele „mulțimi nenumărate" de care vorbia Eutropiu, compuse din populație *civilă* — încă o *ilusie* ce a trebuit înlăturată. O singură *colonie*, în capitala veche a țării, și aceia formată din elemente disparate, apoi municipiile și *castrele*, străbătute de viața economică și intelectuală romană, în care *militarii*, adunați din toate provinciile romane, din Spania, Britania, Africa și Galia, până și din Siria și Asia Mică, își găsesc o patrie nouă.

Studiul *zeilor* din Dacia romană e urmărit în cele mai mici amănunte, pe basa izvoarelor ; nu avem, cu atîția filologi clasici, cari-și pierd timpul cu alte chestiuni ce nu ne privesc, o lucrare generală asupra religiei din Dacia romană, și autorul a străbătut, ca și în multe alte chestiuni, un teren virgin, utilisând o vastă bibliografie generală. Aduce noi dovezi în sprijinul celor spuse cu privire la dăinuire și colonisare. De și religia oficială a Daciei libere, „un monoteism de Stat, cu preotul patriarh" (p. 209), a dispărut fără urme și aceasta s'ar putea explica prin intima legătură a ei cu organisația regatului dac desființat, este vădită influența locală, a spiritului popular daco-getic, asupra cultelor străine implîntate în noua provincie, umanisînd pe unii zei mai cruzi, ori sincretisînd pe alții (Bacchus, Silvanus, Diana, etc.), cu imaginea zeilor traci (poate cu a lui Zalmoxe însuși).

S'ar părea curios că zeițele trace, aduse de elementul trac romanisat din Moesia, apar prea sfios în babilonicul Olimp al Daciei romane, dar am greși dacă ne-am aștepta la mai mult decît ni spun inscripțiile și statuile dedicate lui Iupiter *Cernenus* (de la

www.dacoromanica.ro

Tierna), *Iupiter Sabazius*, *eroului trac* și atîtor *genii* locale: adoptarea în bloc a Panteonului roman de către ambele Moesii, ambele Panonii, Dalmația și Dacia înseși cu ușoare diformări în sens local, nu este oare dovada cea mai strălucită a deplinei lor fusiuni cu latinitatea? Căci națiunile care impun Imperiului cultele lor mi se pare că sînt tocmai cele mai refractare la opera romanisării: Grecii, Egiptenii, Sirienii, Parții și elenisații Asiei Mici. Cultele popoarelor orientale, în special, inundă Dacia, dar aceasta nu o să ne mire știind că ele pătrunseseră în Panteonul imperial.

Mulțimea și varietatea zeilor străini aclimatisați în Dacia este înfățișată scrupulos, cu distincțiile surprinse de autor, cu importanța unora din ei, cu năvala misticismului oriental (Magna Mater, Isis, Mithra), sincretismul, și mai ales „sublimarea" unor culturi pregătitoare monoteismului creștin (pp. 213-214).

Mai mult încă decât zeii, *orașele* aduc dovada nezguduită a directei transmisiuni de la Daci la Romani a vieții locale, prin dăinuirea celor d'intăiu, dar și a răpeziciunii romanisării. Traian păstrează capitala gloriosului rege dac, poate numai pentru marele ei prestigiu, ridicînd însă, pe ruinele ei, *Colonia dacică*, imagine a Romei căreia numai Adrian i-ar fi pus numele de *Ulpia Traiana Augusta;* vechiul nume dacic însă biruie și se menține alături de cel roman. Din causa așezării însă, ea „vegetează", și capitala economică se va muta la *Apulum*, răscrucea drumurilor din inima platoului transilvan, unde orașul „se face de la sine" din *canabele* legiunii XIII Gemina, care devin răpede *municipiu*, și, în mai puțin de un secol, *colonie* chiar (la 192). „Statul nu face decît să urmărească o viață populară în plin mers." Urmărind formațiunea orașelor și tîrgurilor romane, cu nomenclatură dacică aproape exclusivă — numai două arată că s'au desvoltat din sate de pe mari domenii (Blandiana, Optatiana) —, se constată, în secolul al III-lea, „scăderea *davelor* și înmulțirea elementelor de folklore ciobănesc" (p. 226). Este, oricum, semnificativă dăinuirea toponimiei dace în așa de mare măsură, în comparație, de exemplu, cu malul drept al Dunării, pănă la Durostor, unde elementul *latin* predomină. Dar orașele sînt o creațiune a marilor *drumuri* de negoț sau a celor strategice, pe care pentru Dacia ni le dă harta lui Castorius din secolul al

www.dacoromanica.ro

IV-lea, numită *Tabula Peutingeriană* —, pe care d-l N. Iorga o analisează (pp. 228-30) descifrînd localităţi cetite greşit pănă azi (ex.: Apo fl. = *Ad pontem fluminis)* şi distinge formele toponimice cu *Ad*, destul de multe.

După capitolul al III-lea privitor la culturi, aşezări urbane şi drumuri, care indică şi direcţia de colonisare, capitol de sistematisare a materialului, urmează al IV-lea, de interpretare şi sintesă, pentru a înfăţişa „caracterul material şi moral al provinciei Dacia".

Pentru o mare parte din acest capitol materialul era analisat în excelenta carte a d-lui V. Cristescu, „Viaţa economică a Daciei romane", 1929, dar d. N. Iorga nu se mulţămeşte nici cu informaţia de acolo, scormonind din nou în toate publicaţiile de izvoare şi în toate studiile speciale; nu se împacă nici cu cadrul restrîns al Daciei, lărgind cîmpul de sintesă pentru *Sigiliul Romei* la toată „unitatea dunăreană", formată de provinciile ilirotrace romanisate, iar, ca *metodă*, reconstituirea se face, nu numai positiv şi parţial, deci lacunar, pe basa izvoarelor locale, ci comparativ, învederînd ceia ce lipseşte aici din cele ce sînt aiurea ca: sistemul agrar cu *latifundii* şi vile, *aristocraţii* ctitori de monumente mari, literaţii localnici; Dacia însăşi pentru Statul roman este o mare întreprindere economică, în primul rînd, şi aceasta se vădeşte în „măreţia oficială" din capitala ei (p. 254) şi în goana după *cîştig* a noilor veniţi, care va crea o „civilisaţie de grăbită exploatare" (p. 248), „un banal *lux* de profitori şi de trecători" (p. 249), adăugindu-se la „magnificenţa Statului", dator a veghia cu oşti puternice, exploatarea minelor în regie. Minerii sînt în genere iliri, dar şi alte colegii industriale abundă. Civilisaţia superioară romană se întîlneşte şi se asociază cu cea localnică simplă, rurală; se întrepătrund,— o treaptă a „procesului romanisării" (observată de I. Berciu), care se lărgeşte asupra Daciei neoficiale („şesul muntean, sămănat cu urme romane şi dominat de garnisoanele tuturor pasurilor", şi văile moldovene), şi întreaga *Dacie*, de la Tisa păn' la Olbia, intră la rîndul ei în marele „ansamblu roman în care lumea, de tot felul, trece necontenit dintr'un loc în altul" (p. 251), un total unit şi din punct de vedere vamal: *Portorium Illyrici et ripae Thraciae.* Este atît de interesantă comparaţia provinciei noastre, — în care s'a can-

www.dacoromanica.ro

tonat azi Statul romîn, — cu provinciile surori din acest ansamblu traco-iliric (inscripții mai multe ca în ambele Moesii, realism față de Panonia, dar mai ales predominarea spiritului religios, vitalitatea lagărelor și măreția oficială prin care se distinge Dacia față de toate celelalte), încît parcă am dori să aflăm tot mai multe lucruri privitor la ele. În special viața socială și așezările elementului militar, — care dădeau, după Hirschfeld, Daciei aspectul unei „*granițe militare* locuită în esență de soldați activi", sînt înfățișate aici, folosind izvoarele de istov, și comparația între rolul jucat de acest element militar împestrițat și acela al *romanității* populare, unitară, de mult timp închegată pe coasta Adriaticei și care, la adăpostul taberelor militare, pătrunde în Dacia, romanisînd pe Dacii rurali cari n'aveau un prea mare contact cu orașele. Din nou se accentuiază aici că „Romînii, în loc de a fi carpatici sau balcanici..., sînt, înainte de toate, *dunăreni*" (p. 264).

Cartea a III-a și a IV-a, privind fastele sau istoria politică a *Daciei* romane, până la evacuarea ei, și încheindu-se deci cu discuția istorică asupra acestei evacuări, puind aceiași problemă: a *apărării* Daciei Traiane, până la completa ei soluție, se putea mai bine îngloba într'o singură secțiune a volumului decît în două, care de altfel sînt și de prea mici dimensiuni față de celelalte.

Activitatea împăraților Antonini, urmașii lui Traian, a căror personalitate morală e pusă în legătură cu faptele, se perindă, lămurind problemele puse de necesitatea apărării. Adrian nu putea să conceapă ideia părăsirii Daciei, ce i se impută. „În loc de o părăsire, Adrian și Împărații următori, supt biciuirea pericolului german, care urmează celui sarmatic, nu știau cum să întărească provincia" (p. 278). Se disting fasele prin care va trece Dacia lui Traian: o *Dacie nouă*, a Antoninilor, în care progresele romanisării, ale împoporării și chiar ale apărării impun întâiu o abia observată separație administrativă a provinciei în două: superior și inferior, urmată, pe la 158-9, de împărțirea în trei: două Dacii lăuntrice, în legătură cu centrele depărtate, de la Apulum și Porolissum, și a treia *riverană* cu Dunărea: „Malvensis", nume pe care autorul, sprijinit și de alte autorități științifice,

www.dacoromanica.ro

nu-l derivă de la ipotetica sa capitală *Malva*, ce nu s'a descoperit nicăiri, ci, cum este logic, din cuvîntul tracic din care avem şi noi *malul* (p. 281). Este exact o *Dacia Ripensis*, anterioară în timp şi situată pe ţermul stîng în faţa viitoarei Dacii Ripense pe care o va crea Diocleţian din Dacia sud-dunăreană a lui Aurelian. Deci arheologii să nu mai caute în zădar oraşul Malva, care n'a existat, capitala acestei regiuni fiind pe la Sucidava (Celeiu) sau Romula. Problema apărării se pune în legătură cu agitaţia Sarmaţilor, dar nu mai puţin cu a *Dacilor liberi*, cari au creat la Nord un Stat (probabil fără regalitate) de *iredentă;* şi se demonstrează că prin ei avem să înţelegem totdeauna puternicul popor al *Carpilor*, chiar atunci cînd aceştia se vor camufla supt celticul nume de Coistoboci (pp. 285, 289). Viaţa lor de năvăliri, deprinsă încă de pe timpul lui Decebal, „guerrilla" n'a fost niciodată întreruptă pînă la ieşirea Romanilor din ţară", şi ei participau la diferitele *coaliţii barbare*, îndreptate contra Imperiului, cu Marcomanii, Quazii, Suevii şi alţi Germani, pe timpul lui Marcu-Aureliu, cu Goţii, mai tărziu, în secolul al III-lea (pp. 284-5, 288). Dar „Burii", aflaţi în aceiaşi confederaţie din secolul al II-lea, d. Iorga crede că sînt „cu totul alţii decît cei vechi" (daci), socotindu-i Germani, nişte „Bauer" (p. 284).

Progrese importante se menţionează în a *treia fasă* a Daciei (p. 292), începutul secolului al III-lea, cînd, din causa nestabilităţii monarhice, provinciile ridică Împăraţi, arătînd o vitalitate regional-naţională ca regatele diadohilor după Alexandru-cel-Mare (p. 292). Dacia şi provinciile ansamblului dunărean ilirotrac sînt în fruntea acestei iniţiative: Împăraţi de familie africană, dar aclimatisată la Dunăre, ca *Septimiu Sever*, îşi leagă şi onomastic familia (tatăl şi fratele se zic Geta, cumnata lui, Moesa) şi activitatea constructivă de ţărmul dunărean, de „Geţi", iar fiul său, Antonin „Caracalla", şi nepotul, Alexandru Sever, devin imitatori ai marelui Macedonean, răsărit din aceste părţi (pp. 296-9); prin această tendinţă spre Dunărea noastră, căpătăm două explicări preţioase: a numelor noi, neobişnuit, ce-şi iau membrii unei familii imperiale şi a deosebitei importanţe ce căpătau provinciile traco-ilirice; căci după Spania, care a dat pe primii Antonini (Traian şi Adrian), acestea vor da a doua serie de Împă-

www.dacoromanica.ro

rați provinciali, pe acești Severi, întâiu, și, în fine, pe adevăratul Trac, *Maximinus* Tracul, fost „Mocan" în tinerețe, cari aduc, în genere, o înviere a Romei latine față de epoca „grecisantă" a glorioșilor Antonini (pp. 304-5). Din aceiași rasă a noastră se va ridica *Regilianus*, unul din cei „treizeci de tirani", — epitetul lui Filip Arabul, *Trachonites*, nu „Thraconites" (p. 314) cred că e în legătură cu ținutul Trachanitis, de la marginea pustiei arabice, nu cu Tracia —, mai tîrziu, Traian, Deciu, Aurelian, și atîția alții.

Problema dunăreană din secolul al III-lea (pp. 309-24) este complexul de împrejurări, de o excepțională gravitate, care pregătesc lichidarea oficială a Daciei. Examinînd toate izvoarele problemei, de N. Iorga ajunge la o serie de constatări și încheieri ce aruncă o lumină nouă asupra problemei evacuării Daciei și caracterisează epoca însăși de grele încercări prin care trece Imperiul.

1. După liniștirea relativă a vechilor Germani și a Sarmaților, cei mai supărători barbari rămîn Dacii liberi, cari, supt numele de *Carpi*, și întovărășindu-se cu *Goții*, cari învață de la cei d'întâiu căile și metodele de invasie în Imperiu, ajung *federați*, gata de noi prădăciuni cînd nu li se plătește.

2. Imperiul, căzînd în anarhie, tinde spre *diadohie*: desmembrare cu diadohi regionali (p. 319); cei din părțile Dunării își ieau titlul de *Daciscus*, ca biruitori ai Carpilor, dar apărarea lor e slabă.

3. Resistența rămîne în sama localnicilor (ca în Britania din secolul al V-lea), „provinciali" (p. 321), căci „indigenii ajung stăpîni pe Sud-Estul european" (p. 313). În ce privește Dacia, mai ales, expusă invasiei Carpilor, ciocnirea și caracterul unui „război între cei locali și între iredentiști" (p. 312).

4. Axa acestei resistențe este *Dunărea* și oscilația frontului romano-barbar, cu „înaintări și retrageri după oportunități", impune dedublarea unor orașe la capete de pod, pe Dunăre: Dierna cu Transdierna în față, Drobeta cu Transdrobeta ș. a., al căror rost era cu totul neînțeles.

5. Provincia Dacia, în aceste împrejurări, *pierdută* încă supt Gallienus, lucru recunoscut în de obște, devine, chiar înainte de Aurelian, supt care se retrag legiunile, un cîmp de *colaborare*

www.dacoromanica.ro

romano-barbară, localnicii deprinzându-se cu Carpii şi chiar cu Goţii (pp. 283, 318), ceia ce înlătură definitiv eronata ideie acreditată a *catastrofei* ce ar fi urmat dominaţiei romane. Pentru Apus greşita teorie a „catastrofelor" a fost definitiv înlăturată prin studiile distinşilor medievişti: H. Pirenne, F. Lot, A. Dopsch şi N. Iorga, dar pentru Sud-Estul nostru rămînea să se facă proba, şi cartea de care ne ocupăm aici face prima încercare în acest sens.

6. Aşezarea Goţilor în masă nu se constată decât în regiunea răsăriteană, la Nistru; acolo este punctul de plecare al expediţiilor gotice în Imperiu: *Dacia n'a putut fi ocupată de alţi barbari, afară de Carpi* (p. 352) vechii tovarăşi ai Goţilor, cari atingeau astfel ţinta urmărită de un secol şi jumătate; izvoarele istorice, trecute prin severa critică germană mai întâiu, a autorului, apoi, nu indică nicio dovadă sigură că Goţii din Răsăritul Daciei ar fi trecut la Apus de Prut (pp. 337, 340).

7. Trecînd în revistă izvoarele narative ce vorbesc de părăsirea Daciei de Aurelian, şi întreaga literatură istorică provocată de ele, d. N. Iorga ajunge la încheierea, care va rămînea un *adevăr definitiv câştigat* pentru ştiinţa noastră şi soluţia cea mai fericită a problemei părăsirii Daciei de Statul roman, că:

a) Aurelian, omul de o rară energie şi superbă demnitate, care se ştie ce tocmeală a făcut cu Vandalii (p. 327), nu putea să cedeze o *provincie către Goţi ca de la Stat la Stat* (p. 330), — cu atît mai mult că nici Goţii nu formau un Stat, ci o *bandă* (p. 350), lipsită de regi chiar, în secolul al III-lea, iar părăsirea Daciei, nu Goţilor, ci *în voia soartei*, şi în mod provisoriu, căci dovada formală lipseşte, a creat legenda literară a *cesiunii Daciei* către Goţi şi a *strămutării provincialilor romani*, legendă repetată de cîţiva istorici dintr'o epocă târzie. Războaie ulterioare cu Goţii fac dovada că nu se putea presupune o transacţie sigură şi *definitivă* cu dînşii.

b) Cum s'a întîmplat şi cu alte provincii romane, cotropite de barbari şi recuperate de Imperiu ulterior, instalarea „provinciei Dacia" de-a dreapta Dunării, unde se constată după Aurelian, însemna numai *oscilaţia* trecătoare: „înaintare, retragere, prefacere a frontului militar roman" (p. 350). Vom înţelege prin aceasta concentrarea militară şi administrativă, *nu în locul* uneia din cele două Moesii, ci *între ele*, a Daciei, care teoretic îşi păstra între-

www.dacoromanica.ro

gimea limitelor, fiind acum o *Dacie ripensis*, „dar pe ambele maluri" ale Dunării (p. 350).

Sistemul acesta de *adăpostire* a aparatului provincial al unei provincii *pierdute*, dar nu *cedate*, de Imperiu, în afară de casul citat, al mutării Prefecturii ilirice de la Sirmiu la Salonic, apoi la Scopi (p. 350), este familiar Imperiului Bizantin, care în secolul al VIII-lea va așeza „Macedonia" la Est de Rodope, tăind o fâșie din mica Tracie rămasă, „Mesopotamia", la Nordul Eufratelui, pe teritoriu armean, și „Chadia" peste dînsa, pe țermul Pontului!

* * *

Ca încheiere relevăm câteva interesante etimologii și apropieri de nume, găsite în acest volum: *Spartacus*, de Spartachizii pe Bosfor (p. 5), la care putem adăugi *Sparadokus* (cit. în vol. I-iu și *Spartokos* de la p. 292); *Carsidava* de *Chersobleptes* și Hîrsu (p. 31); *Rescu-por*, de *Resculum* (p. 223), de Ras, Rascia, Rascii sîrbi (p. 41, nota 3); *Ratiaria* de *ratis* = luntre (adăugim: Ratisbona); Tăpia de tabie, în loc de *Tapae* (p. 113); Celeiul de *Celeia* norică, azi Cilly; Teleajenul de *Telesinum* (p. 231), Abrudul de Abryttus (p. 223), nedeile de *nundinae*, etc;

* * *

Cele două părți ale volumului I-iu, formînd ele însești două volume impunătoare, anunță, nu numai o *Istorie a Romînilor*, perfect încadrată în Istoria Universală, dar și o *nouă sintesă* a acestei istorii, privită supt unghiul geografic al Sud-Estului european, cu liniile, largi și bine lămurite, ale marilor evenimente de istorie universală, pe care se sprijină adesea țesătura faptelor mărunte de istorie regională (istoria națională este adesea o istorie regională), la care se adaugă factorii permanenți și cei variabili, de orice natură, dar cari, adesea, din afară, de la mari distanțe — și de aceia necunoscuți și neînțeleși pentru „specialistul" cantonat în sărtarele istoriei naționale —, exercită influențe hotărîtoare asupra destinului patriei și neamului. Mai la fiecare pagină scînteiază caracterisări noi, surprinzătoare prin *firescul*, nebănuit pînă acum de alții, apropieri luminoase și măiestre reconstituiri istorice ca niște vrăjite visiuni din trecut, ce despăgubesc pe cetitor de oboseala amănuntului exuberant și deconcertant.

www.dacoromanica.ro

Cînd se vor încheia cele zece volume, a căror înfăptuire o dorim din toată inima şi o aşteptăm cu nerăbdare, mai ales în forma franceză, care se pregăteşte acum, paralel cu aceia în românește, vom putea exclama cu mîndrie: *avem, în fine, o istorie națională!*

N. A. Constantinescu,
conferențiar universitar.

Horia, Cloşca şi Crişan

– o simplă conferință –

Doamnelor şi Domnilor,

Mă tem ca această conferință va fi pentru dv. o desilusie, şi îmi este foarte uşor să vă spun de la început de ce. Titlul general al conferinților acestora — şi mulțămesc foarte mult d-nei Sabina Cantacuzino că s'a gîndit şi la mine: aceasta mă ajută să clădesc încă un capitol din *Istoria Romînilor* la care lucrez şi să ajung la un adevăr relativ, mai apropiat de adevărul absolut, care nu stă în margenea puterilor noastre —, titlul acesta este: figuri revoluționare, însă *figurile* celor trei şefi ai mişcării revoluționare de la 1784 nu se pot reconstitui, şi vă voiu arăta îndată pentru ce.

Mişcarea însăşi se poate explica, de şi nu este uşor, şi sînt multe lucruri care rămîn îndoielnice şi altele care vor fi totdeauna întunecate, dar *figurile* nu se văd. Acei cari vor veni pe urmă, oameni cari au făcut parte din societatea de sus, din societatea cultă, cari au avut un program venit din cunoştințile lor de lume, din lecturile lor, din gîndirea lor filosofică, aceia sînt altfel. Aici însă noi trebuie să ne gîndim, de la început, că avem a face cu trei eroi anonimi, întocmai cum este „soldatul necunoscut".

Numele lor le avem; avem chiar mai multe nume pentru unul singur, şi, cînd are cineva mai multe nume, aceasta dovedeşte une ori că n'are niciunul.

Pe Horea îl chema şi Ursu, pentru că avuse un frate, pe care-l chema Vasile şi murise, şi atunci în familiile acestea de țerani din Ardeal era obiceiul să nu se numească un alt copil cu acelaşi nume, şi atunci îi ziceau Ursu, de şi fusese botezat Vasile: Vasile Nicula. Pe Crişan îl chema Giurgiu Marcu.

Locul de naştere îl ştim, ca şi ceva despre familia unuia singur.

www.dacoromanica.ro

Dar nu știm nimic despre familia lui Crișan, pe care am spus că nu-l chema așa, despre familia lui Cloșca, pe care nu-l chema Cloșca, probabil Cloșcă, ci Ioan Oargă. Știm ceva despre familia lui Horea, care avea trei, patru nume. În ce privește rosturile lor de acasă găcim ceva, foarte puțin, mult mai puțin decît ceia ce am dori. Iar, în ce privește ideile lor călăuzitoare, pe acestea le prindem pe dibuite din anumite declarații, care în mare parte nici nu vin de la dînșii direct, ci prin alții.

Există un testament al lui Horea, dar testamentul acesta este foarte scurt, cam așa: „Iert pe cei cari m'au părăsit, cari m'au dat în mîna dușmanilor". Și, ca să nu se înșele nimeni, îi arată cu amîndouă numele. Atîta, nu e nimic mai mult. Pe Horea l-a întrebat, la proces, dacă a făcut ceia ce făcuse, și el a spus că n'a făcut nimic din ceia ce i se atribuie, de și e foarte sigur că lucrurile acestea au fost făcute, însă, iarăși, nu știm bine care este partea lui și care partea celorlalți.

Între dînșii n'a existat nicio înțelegere; niciun fel de conspirație n'a fost într'un loc unde să fi stat împreună. Influența, la care vom veni și care formează chiar miezul acestei conferințe, a ideilor habsburgice de libertate, de ridicare a claselor de jos, de dărîmare a privilegiilor, de desființarea Ungurilor, nu în calitatea lor de Unguri, ci de privilegiați, acestea sînt lucruri pe care le știm, dar și aici se amestecă o mulțime de fantasme. De exemplu este vorba de un Mihail Popescu, și de aici ideia, foarte curioasă, că acest Mihail Popescu ar fi fost trimes din Moldova, de la Alexandru Constantin Mavrocordat. Dar aceasta înseamnă să nu-și dea sama cineva de ce era acest biet Domn fanariot, care abia cunoștea țara, unde era să fie cîțiva ani, și care nu avea nici inteligența, nici puterea de voință a unui Nicolae Mavrogheni, care a fost de fapt un om extraordinar. Alexandru Constantin Mavrocordat era fiul unui Domn fanariot, Constantin-Vodă, care îl crescuse excelent, dar ideile politice ale lui Alexandru-Vodă, căruia i se zicea „beiul nebun", Delî-beiu, nu pot fi ceva serios. Și Mihail Popescu nu putea fi trimes pentru a pregăti Dacia, de care a fost vorba, de și faptul că a fost vorba de Dacia e foarte interesant, dar nu un adevăr în felul cum s'a vorbit de dînsul. Dacă plutia în aier Dacia, ar trebui să vedem de unde s'a desfăcut în domeniul ideilor și această fantasmă, pe lîngă fantasmele celelalte din domeniul oamenilor; deci încă un lucru care trebuie cercetat. A

www.dacoromanica.ro

fost vorba şi de un Salis, un „Rus“ de la Moscova, care a protestat; dar cine putea bănui ca un om care îndeplinia un cin oarecare la Moscova, să se amestece într'o revoluţie din Ardeal? A fost deci un Salis nelămurit, căruia i se atribuia un rol mare [1]; deci încă o legendă. S'a căutat deci cîte un nume care ar trebui să fie al unui agitator aparţinînd unei lumi mai ridicate şi aceasta să fi pus în mişcare masele ţerăneşti.

Din tot ce v'am spus, figurile celor trei se desfac vag, se împrăştie; nu este nimic care să ne poată servi pentru fixarea lor.

În ce priveşte aspectul lor fisic, soarta a făcut ca noi cunoaştem foarte bine acest aspect, din două motive. Întăiu pentru că asupra lor, pentru a fi descoperiţi şi prinşi, s'a aruncat din partea guvernului, în mai multe limbi, poate şi în româneşte, dar avem textele germane şi avem textele ungureşti, o caracterisare a aspectului. Am tipărit eu însumi această semnalare a figurii pentru doi dintre şefi [2]. Iată această descriere făcută de unul din ofiţerii imperiali trimeşi ca să potolească această mişcare, Von Sturm. Pentru Horea: patruzeci de ani, mic de talie, faţă rotundă, oacheş, părul negru, nasul cîrn, mustaţa roşiatecă, ciolănos, călare pe un cal de munte, purtînd cojoc pe dos, cu căciulă, iţari şi un ciacou cu guler de aur. Un amănunt aceasta, care merită să fie reţinut pentru că se încadrează între alte semne care ne ajută să cunoaştem adevăratul caracter al acestor neobişnuite fiinţe.

Cloşca, după mărturiile ţeranilor şi ale ofiţerilor cari în treacăt l-au zărit la 1784, era aşa: Patruzeci şi opt la cinzeci de ani, statură mijlocie, mai mult sprinten, părul castaniu-roşiatec, mustaţa scurtă, faţa prelungă, nasul foarte mic şi ascuţit, pistruiat, pleoape roşii, cojoc, cu lîna înăuntru, suman albastru, bernevici, cizme.

Cum era Crişan, nu putem şti.

Avem şi siluetele lor. Cine a cetit biografiile lui Schiller şi Goethe ştie că pe vremea aceia era o adevărată manie de a-şi face cineva silueta, adecă a se reda în negru conturul. Este de sigur un portret, dar unul cu totul insuficient.

Mişcarea aceasta de la 1784 a stîrnit un foarte mare răsunet pretutindeni. Şi pentru ce? 1784 înseamnă doar cinci ani înainte

[1] V. articolele d-lor Göllner şi Auner, în această revistă.

[2] În Hurmuzaki, XV.

www.dacoromanica.ro

de adunarea *Statelor generale* devenite *Assemblée nationale* la Versailles. Toată lumea era, în acest mediu, însufleţită de spiritul „filosofic" de la Paris. Şi nu numai lumea de la Paris, ci şi aceia din cea mai mare parte a Vestului şi chiar a Răsăritului Europei, aştepta ceva care trebuia să se petreacă şi, pînă să se petreacă lucrul acela mare, care a avut o adîncă influenţă asupra tuturor societăţilor europene, se mulţămia şi cu aceste încercări care s'au făcut în Ardeal. Aşa încît a fost un fel de „filosofisare" a conducătorilor ţerăneşti ai noştri, o înţelegere, care, după dorinţile, după speranţele, după felul cum erau cercurile reformiste, reprezintă o traducere occidentalistă a unor oameni cari nu aveau astfel de idei şi multe din ele nici nu le puteau înţelege. Am zice chiar că frumuseţa acestei mişcări stă tocmai în faptul că nu e nimic din lectură, din imitaţie, din teorie, că nu este niciun program, ci un grup de oameni simpli, într'un moment, realisează ceia ce oameni învăţaţi n'au fi putut realisa. Este ca în epistola către Corintieni a Apostolului Pavel, cînd spune: „Ce înseamnă înţelepciunea lumii, căci n'aţi fost în stare să găsiţi pe Dumnezeu şi au trebuit să vină cei săraci cu duhul, pentru ca Dumnezeu să fie descoperit".

Nu mă gîndesc, firește, a face, cu acest prilej al unei conferinţe, care e, de altfel mai mult de lămurire, decât una de comemorare naţională, o şarjă împotriva naţiunii ungureşti. Nobilul ardelean de atunci era adesea un biet Ungur întunecat la minte, cufundat în trecut, grosolan peste orice închipuire. Cineva a spus despre cei de la 1780 că samănă cu baronii din Apusul Europei pe la 1200. Iosif al II-lea s'a speriat de dînşii. Dar unii ştiau ceva latineşte, aveau noţiuni de Drept şi posedau biblioteci destul de frumoase; totuşi valoarea lor politică, noţiunile lor despre viaţă şi despre rosturile lor, nu erau cu mult superioare, de şi pe alt portativ, noţiunilor pe care le puteau avea Horea, Cloşca şi Crişan.

Acuma, vin la însăşi această mişcare din care se desfac lucruri în adevăr de cea mai mare frumuseţă în ele însele ca documente de suflet românesc, şi adaug: ca documente ale unui suflet românesc care este pretutindeni acelaşi. Se pot vedea asămănări cu lucruri de pe la 1200, cu Mihai Viteazul, ba şi cu ceia ce s'a întîmplat supt ochii noştri în mijlocul poporului românesc. La un moment dat, cu oameni din anumite regiuni, sufletul românesc

www.dacoromanica.ro

dă, supt anume impulsuri şi cu ochii spre anume speranţe, acelaşi lucru. Ceia ce este şi o bună profeţie pentru viitor, căci, de cite ori sufletul românesc se va găsi înaintea unor anume probleme, el va reacţiona tot aşa. Deci şi spiritul de sacrificiu al acestor oameni şi felul eroic cu care au luptat şi felul sfînt cum au murit nu sînt lucruri datorite cutării date şi cutărui loc, ci notele fundamentale ale poporului românesc. Şi viitorul nostru se sprijină pe păstrarea şi desvoltarea acestor note fundamentale ale unui spirit de două ori milenar, iar nu pe improvisaţiile aduse în bagajele lor de studenţi cari au învăţat cîte ceva în străinătate şi cari îşi închipuie că toate acestea se pot preface imediat în realitate românească.

Înainte de a arăta de ce s'a produs această mişcare, înainte de a o defini în ce-i priveşte scopul, să cercăm a o fixa în ce priveşte harta. O hartă pe care eu o cunosc, pentru că am fost acolo, şi ar fi bine ca nimeni să nu vorbească de împrejurările istorice fără să le fi cercetat la faţa locului, şi ar fi de dorit, iarăşi, ca nimeni să nu critice evenimentele istorice fără să fi făcut puţină politică, fiindcă, făcînd politică astăzi, poţi înţelege ceia ce s'a petrecut în domeniul politic cu oamenii de ieri. Avem noi, profesorii, firește, o mare iubire pentru tineret şi el poate să discute fel de fel de lucruri privitoare la documente ş. a. m. d., dar, cînd este vorba de explicat o mare mişcare naţională, pentru aceasta trebuie o oarecare practică a vieţii, ca să nu fie înşelat nimeni de aparenţe.

Să vedem acuma ce s'a petrecut în poporul românesc din Ardeal pînă la data de 1784, şi ce zguduise aceste suflete, făcîndu-le capabile de o nouă mişcare, cu un alt caracter.

Să le luăm pe rînd. Odată, în secolul al XV-lea, a fost o mişcare, românească şi ungurească, a iobagilor cari s'au suit pe muntele Bobîlna, cu un căpitan în frunte, care poate nu era Romîn, şi această mişcare a fost suprimată de Ordinele privilegiate ale Ardealului. O putem înscrie în istoria noastră, dar numai pentru partea românească. Ea este fără îndoială supt influenţa revoluţiei husite, care era şi religioasă, dar şi politică şi socială. A fost apoi o altă mişcare, provocată nu de Romîni, ci de Sîrbi. La începutul secolului al XVI-lea aceştia îşi amintiau de marele lor trecut eroic şi, într'un moment, au ridicat un ţeran din care au făcut pe „Ţarul

www.dacoromanica.ro

Ivan", şi s'au prins şi o mulţime de elemente româneşti. Ceva înainte, o mişcare secuiască, a lui Dózsa, în acelaşi secol, dar, pe cînd, în casul întîiu, a intervenit o transacţie între ţeranii răsculaţi şi ceilalţi, de data aceasta „regele" ţeran a fost prins, aşezat pe scaunul de tortură cu o coroană de metal înroşită în foc.

Şi după aceia?

După aceia n'a fost nimic pînă la începutul secolului al XVIII-lea.

La începutul secolului al XVIII-lea iată ce s'a petrecut, şi toate lucrurile acestea trebuiesc ştiute pentru ca să se înţeleagă de ce imediat s'a putut produce această precipitaţie revoluţionară de nemulţămire, de indignare pentru soarta de pănă atunci, de speranţe pentru viitor, care este mişcarea de la 1784. Veniseră Austriecii în Ardeal prin capitularea lotaringică; dispăruseră prinţii maghiari şi-i înlocuiseră Habsburgii prin pacea de la Carlovăţ. (1699). O parte din Unguri n'au primit pe Imperiali.

Cum Ungurii nu l-au primit bucuros pe Împărat, nu l-au primit nici Saşii. Aceasta pentru că Împăratul venia cu o miliţie care se băga prin casele lor.

De fapt, singurii cari i-au voit au fost Romînii, pentru că pentru Romîni era ceva nou, şi starea lor era aşa de rea, încît orice lucru nou se petrecea, ei se puteau gîndi că ar aduce oarecare folos pentru dînşii. Pe de altă parte, noi am trăit totdeauna cu noţiunea aceasta a Împăratului: dacă vine Împăratul, vine dreptatea şi multe neajunsuri vor dispărea, multe perspective luminoase se vor deschide.

Deci s'a produs şi o mişcare revoluţionară, cu Francisc Rákóczy, pe care Romînii îl numeau „Racolţea": ei s'au luptat cu vitejie pentru „Craiul Racolţea", mai ales în părţile de la Năsăud şi Maramureş, şi supt un vestit haiduc din acele locuri, Pintea Viteazul.

Pe urmă Habsburgii au căutat să strămute pe Romîni din vechea lor ortodoxie, la care ţineau, nu din causa deosebirilor dogmatice, pentru că nu erau în stare să gîndească asupra lor, ci pentru că era un vechiu lucru românesc în care îşi puseseră atita din sufletul şi din viaţa lor, şi să-i atragă la catolicism. Li s'au făgăduit multe lucruri care li nu s'au dat, prin cele două diplome leopoldine. Romînilor li întrase în cap că, dacă Împăratul dă diplome, din ele va ieşi libertatea poporului românesc, că libertatea nu poate veni de la alt cineva decît de la Împărat,

www.dacoromanica.ro

care se poate chema Carol al VI-lea, Iosif al II-lea sau altfel, dar el este Împăratul, continuatorul lui Traian.

Acum a venit un moment cînd s'a văzut că nu iese nimic din leopoldina a doua, şi atunci s'a produs o puternică mişcare împotriva Unirii. Mişcarea aceasta a frămîntat zeci de ani poporul românesc de acolo şi dintr'o mişcare de caracter religios, cu devastări de biserici, cu bătăi, cu judecăţi înaintea funcţionarilor imperiali, cu pedepse, cum era atunci, pănă la şaizeci de beţe, au resultat două noi mişcări revoluţionare. O mişcare a fost cu călugărul sîrb Visarion Sarai. De-odată a apărut în Ardeal un călugăr pe trei şferturi incult, pretinzînd a representa o operă de mîntuire ca a lui Isus cînd a intrat în Ierusalim; suit pe un asin, mergea din loc în loc, cu o mulţime de icoane atîrnate, şi împrăştiind predici contra Bisericii oficiale. La un moment, Visarion a dispărut: l-au luat Austriecii şi l-au închis într'o temniţă, de nu s'a mai auzit nimic despre dînsul.

Puţină vreme după aceasta s'a produs altă mişcare revoluţionară la Romînii din Ardeal, care a cuprins de la început foarte răpede aproape toate regiunile ardelene: mişcarea lui Sofronie din Cioara, care era un simplu preot. El a trecut pe urmă la noi, avînd poate şi unele legături cu Ruşii, dar nu trebuie să-şi închipuie cineva o frămîntare prea puternică a populaţiei ortodoxe nemulţămite de către Ruşi. Sofronie cerea să se înlăture religia cea nouă şi Împăratul să admită legea cea veche şi bună a poporului românesc. Au trebuit mari sforţări, trimeţîndu-se generalul Buccow în Ardeal, ca să se părăsească această cale revoluţionară. Atunci li s'a dat ortodocşilor un episcop şi, cum nu era un Romîn la îndemînă, s'au adresat la un Sîrb.

Era, pe vremea aceia, o organisaţie ortodoxă pentru Buda şi Cîmpii Mohaciului: de acolo s'a luat Dionisie Novacovici pentru a fi aşezat în margenea Sibiiului, la Răşinari, cu un secretar romîn lîngă el, şi după aceia a venit al doilea şi al treilea Sîrb, pănă cînd, foarte tîrziu, s'a îndurat guvernul împărătesc să deie Romînilor ortodocşi un episcop de neamul lor. Nu cine ştie ce mare învăţat, dar avea caligrafie frumoasă şi iscălia bine. Un om mult mai bine însă de cum credeam noi în timpul din urmă: el s'a dovedit a fi fost foarte legat de interesele noastre naţionale.

Iată ce se petrecuse cu poporul românesc din Ardeal înainte de 1784.

www.dacoromanica.ro

Ce s'a întîmplat imediat înainte de această dată? Împăratul Iosif al II-lea este o personalitate foarte remarcabilă, nu cu elemente de genialitate, dar cu foarte multă intuiție și, mai ales, bunătate și milă omenească, cu un simț de dreptate fără pereche, un „filosof" întocmai cum erau „filosofii" din Franța, un dușman al tuturor privilegiilor, văzînd lucrurile unitar și abstract; nu-i plăcea lui o parte din populație într'o situație și altă parte în altă situație, în puterea dreptului de moștenire și a cine știe cării cuceriri de odinioară. Lui îi plăcea să fie un Împărat și supușii de aceiași categorie, toți pe aceiași linie, cu respect, nu față de Dumnezeu, — fiindcă el umbla puțintel, ca și Robespierre, să detroneze pe Cel Prea Înalt și, cînd a venit Papa la Viena, a rîs puțintel pe sama lui —, ci față de Împăratul însuși, care e deasupra tuturor celorlalți și i se datoresc impositele și serviciul militar. Cine vrea să învețe carte, s'o învețe nemțește, nu pentru că el era naționalist german, dar pentru că latinește vedea foarte bine că nu poate să se învețe ușor de toată lumea și lui îi trebuia o formă culturală unică pentru toată monarhia.

Dar, în deosebire de oamenii Revoluției Francese, cari aceștia n'au străbătut Franța niciodată, n'au mers din loc în loc, Împăratul a căutat să cerceteze monarhia, ducîndu-se pretutindeni. A fost de două ori și în Ardeal. Din fericire avem descrierea uneia din aceste călătorii, care a fost tipărită într'o revistă săsească din Ardeal, pe care a cunoscut-o și Nicolae Densusianu, căruia îi datorim cea mai cu osteneală făcută expunere a revoluției de la 1784; am reluat-o în *Revista Istorică*, acum doi ani. În această călătorie, foarte interesantă, el n'a vrut să știe de nobili, n'a vrut nici să-i vadă în ochi; nu-i suferia, parcă ar fi avut o socoteală cu dînșii. Pe funcționari îi prețuia mai mult sau mai puțin; de și el a fost unul dintre stabilitorii birocrației austriece, nu se încredea în rapoartele lor, ci voia să afle totul personal. I s'a dat ca să-l însoțească un Sas, care-l învăța cum să vorbească, dar m'am convins că Împăratul știa mai bine decît dînsul. Se opria și la orice femeie bătrînă, care-i făcea semn pe drum că vrea să-i spuie ceva; chema pe Romînii cari aveau plîngeri, înaintea lui, și li vorbia de suferințile lor. Încurca dese ori pe oficiali prin întrebările pe care li le punea; de ex.: dacă au Romînii școli și, dacă n'au, de ce la școlile săsești nu pot să vină? În cutare sat se pusese foc și vina căzuse asupra Romî-

www.dacoromanica.ro

nilor pe cari-i dăduseră afară din sat, căci Saşii nu suferiau tovărăşia Romînilor; şi atunci Impăratul a întrebat: de ce i-au scos acolo? — Fiindcă au dat foc. — Aveţi dovada că au dat foc? Lumea vedea că Impăratul dă totdeauna dreptate Romînilor şi Romînii dese ori se folosiau de bunătatea aceasta a Împăratului chiar cînd nu primiau sfaturile date de dînsul. De exemplu n'a scos-o la capăt cu un ţăran care voia să se dea drumul băiatului lui de la miliţie. Împăratul i-a arătat că la miliţie este foarte bine, că fiul poate să ajungă ofiţer, şi aceasta înseamnă domn mare, dar ţeranul, întrebat dacă mai are copii, imediat i-a pus la cale pe fiecare: cutare preot, cutare în alt rost, aşa că nu are cu cine să se ajute la cîmp: „băiatul tot să mi-l dai înapoi".

Acesta era felul cum vorbia Împăratul Iosif. Şi aceasta a permis o stare de spirit în Ardeal, sprijinită pe faptul că Împăratul nu sufere pe nobili, că nu se încrede în funcţionari, că are milă de oameni şi simţ pentru poporul românesc. Şi, de fapt, iată ce scria el însuşi:

„Ţara (Ardealul) este fără îndoială frumoasă şi bună, numai îi trebuie ajutor; paliativele sînt de sigur neîndestulătoare, dat fiindcă sînt şi suflete aşa de conrupte. Este aici atîta neîncredere, bănuială, spirit de intrigă, care domină cu desăvîrşire; nobilimea ungurească nu se îngrijeşte de nimic mai mult pe lume decît de veniturile ei şi de ceia ce poate să-i îngusteze dreptul. Ce-i pasă de ce este drept sau de ce este nedrept! Merge atît de departe cît se poate întinde, şi prin urmare suge pe supuşii ei şi vrea să dispuie de dînşii după plac; de aceia ar face orice alta decît să-şi recunoască o scădere; acest lucru este mai ales pentru Unguri un obiect de groază. Iobagul este un sclav al Domnului său: el nu are vre-o resursă, el trebuie să servească după plac, mult sau puţin, unde şi cum vrea stăpînul său. Această ţară, şi îmi fac o conştiinţă de aceasta, trebuie să fie cercetată şi să i se dea o regulamentare". Iar, mai departe, vorbeşte despre Romini: „Aceşti săraci supuşi Romîni, cari sînt fără îndoială cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Ardealului, aceştia sînt maltrataţi de fiecare, ori dacă este Ungur ori dacă este Sas, fiind copleşiţi de toate nedreptăţile, aşa încît într'adevăr soarta lor, cînd se uită cineva bine, este vrednică de toată mila, şi este de mirare că totuşi aşa de mulţi dintre oamenii aceştia există acolo şi n'au fugit (din Ardeal) cu toţii. Nu mă mir că pămînturile lor sînt lucrate prost, dar cum

www.dacoromanica.ro

poate să fie altfel, când omul de pe o zi pe alta nu este sigur de stăpânire și când în fiecare zi și în fiecare ceas el poate să fie la munca stăpânului său? Nu este de mirare că în astfel de imprejurări el se grăbește să facă doar ce poate pe acest ogor al lui rău lucrat. Națiunea este, de altminteri, cu adevărat isteață, și nestatornicia ei vine de sigur numai din nenorocirea pe care o sufere. Că ea se ocupă mai mult de cultura vitelor, aceasta se explică prin singura perspectivă de libertate pe care o are de a fugi mai răpede. Părăsește cineva mai curând turma decât ogorul pe care l-a lucrat"

Acestea sânt părerile pe cari părintele Lupaș le-a cules din lucrarea inedită a d-lui. Const. Sasu. Mărturia lui Iosif al II-lea întrece orice.

Iosif al II-lea publicase decretele prin care scutia de sarcina iobăgiei pe țeranii din Boemia, Moravia, Silesia; măsura a fost luată și pentru Romînii din Ardeal, dar n'a fost executată; după mișcarea lui Horea a fost decretată din nou. El nu voia să fie iobagi pe pămînturile sale, cum nu voia să fie privilegiați cari abusează de privilegiile lor.

La Curte primia pe oricine personal: țeranii veniau la dânsul ca la Domnii noștri cei vechi, ca la Ștefan-cel-Mare și Matei Basarab. Îi primia pe toți și stătea de vorbă cu dînșii, știind ceva din limba aproape a tuturor popoarelor din monarhie. Și Horea a fost de trei ori la Împăratul, încît de acolo a ieșit legenda, cu desăvîrșire nesprijinită pe fapte, că Iosif a aflat de la el ce sufăr iobagii de la stăpînii unguri. Dar, în ce privește pe Horia, el nu se putea plînge de *aceasta*, căci el și ai lui erau din părțile Bradului, Crișciorului, Abrudului, Câmpenilor, etc., până la Ofenbaia și, în jos, până către Sibiiu, iar în Vest până în părțile Aradului, chiar Banatului, în Nord-Vest până către Crasna și Solnoc, unde nu erau iobagi, iar cei considerați ca iobagi se găsiau într'o situație deosebită. Și Împăratul, cu gîndul la o revoluție, ar fi spus: „tut ihr das", „faceți-o!". Foarte sigur că Împăratul n'a zis așa ceva și nici Horia nu înțelegea așa de mult nemțește, încît să fi priceput ce spune Împăratul în limba germană. Dacă i-ar fi spus ceva, fără îndoială că ar fi fost în limba românească, pe care Iosif am văzut că o întrebuința. Dar, în timpul mișcării, Horea presinta o cruce de argint aurită și o diplomă pe care spunea că i-a dat-o Împăratul. Se presupune

www.dacoromanica.ro

că diploma aceasta nu era altceva decât o copie după aceia pentru biserica românească din Viena şi nu avea nimic a face cu ce pretindea Horea că ar spune înlăuntru: că Romînilor trebuie să li se dea arme şi că ei au dreptul să curăţe Ardealul de Unguri. Acesta era felul simplist cum înţelegea el lucrurile.

Cînd Împăratul a fost întrebat cu privire la aceasta, după un raport prusian, el ar fi spus: „este un om interesant: să mi-l aducă din nou la Viena să vorbesc cu dânsul". Dar este sigur că Iosif, în corespondenţa lui cu fratele Leopold, viitorul Împărat, atunci Mare Duce de Toscana, a scris: „acest *coquin* pretinde că are un document de la mine; nu i-am dat niciodată aşa ceva".

Şi este tot aşa de sigur că Horea avea un fel de misiune din partea alor lui, că era considerat ca un „ambasador permanent" şi, ajutîndu-se de vre-un fel de conţopist de origine străină, care îi făcea în latineşte petiţiile, fiind jălbarul Romînilor din aceste părţi, el *a văzut* pe Împărat, care l-a primit bine. S'a întors plin de speranţă, înţelegînd ce a putut să înţeleagă.

Bănuiesc că el era sincer; cine i-a dat documentul i-a spus că de fapt înăuntru este aşa ceva. Cînd l-au prins, toate hîrtiile pe care le avea le-a aruncat în foc, dar să nu ni închipuim că ar fi fost mare lucru în hîrtiile acestea.

Pe dînsul nu l-a susţinut nici intelectualitatea românească de acolo, care niciodată n'a spus un cuvînt despre mişcarea lui, de şi era strălucita şcoală de istorici şi filologi. Nu l-a sprijinit nici Biserica, adecă ambii şefi religioşi: cel ortodox, Sîrbul Ghedeon Nichitici cu protopopul Ioan Popovici, care era mai mult în război cu episcopul şi căuta să-i facă încurcături, decît să se gîndească la mişcarea ţerănească, şi cel unit. Nu avea corespondenţă bietul om cu nimeni. Sincer, într'o absolută sinceritate ţerănească, el n'a fost oprit de nimeni de la păcatele care erau mai mult ale celor cari-l îndemnau la darea de foc, la brutalisarea Unguroiacelor, cărora li se luau cizmele ca să umble desculţe ori le măritau cu ţărani, şi mulţi oameni au fost omoriţi, dar şi mai mulţi ţerani pe urmă.

Dar, dacă Iosif al II-lea nu i-a dat lui Horea niciodată o misiune, trebuie să credem oare că el a fost furios de mişcarea Romînilor din Ardeal? Nu: el îşi zicea: nobilii nu înţeleg de cuvînt; eu li presint reforme, şi ei le refusă; atunci, de sigur, li trebuie

www.dacoromanica.ro

alt sistem. Mai tîrziu însă, cînd s'a văzut că mișcarea se întinde și în Ungaria, miliția Împăratului a trebuit să intervină. Au venit regimente de cavalerie împărătească, și s'au adus și tunuri. Dar nu s'a ajuns la nicio bătălie cu trupele împărătești. Căci pentru Horea, ca și pentru Mihai Viteazul, nu se bate cineva cu Împăratul. Împăratul este idealul secular, milenar al poporului românesc, oricare i-ar fi nația; unde este steagul Împăratului, nu ridică nimeni steagul lui. Mihai Viteazul l-a ridicat, dar cu ce inimă? L-a ridicat și a pierdut bătălia de la Mirăslău, pentru că în față putea să fie „cinele de Basta", dar steagurile erau ale Împăratului. Și, tot așa cum Mihai Viteazul învins a luat drumul Vienei: ca să-i spună Împăratului dreptatea lui, Horea, prins, declară că nu are nimic de spus; ce are el, are cu Împăratul; să fie dus la Împăratul și să-i spună dreptatea poporului său.

Ciudată asămănare de la Voevodul unirii românești la căpetenia ieșită, fără niciun fel de ambiție, fără niciun fel de planuri personale, fără niciun fel de egoism, din mijlocul durerii adînci a iobagilor romîni din Ardeal!

De fapt, Horea a încheiat un armistițiu și a spus alor săi: „duceți-vă acasă; de acum cuvîntul îl are Împăratul". Și, în adevăr, cuvîntul l-a și avut Împăratul, căci s'au luat o serie întreagă de măsuri pentru ridicarea poporului românesc, așa, pe temeiul acestei lupte, cum a fost ea, crudă, căci legăturile dintre popoare nu se fac totdeauna după codul politeței celei mai desăvîrșite.

Dar pot să dau încă o dovadă de ce sentimente aveau Habsburgii față de o astfel de mișcare. Printr'o împrejurare avem confirmarea tuturor presupunerilor privitoare la politica lui Iosif al II-lea față de Romîni. Cînd a murit el, profund desgustat, spunînd că a căutat în toată viața lui numai dreptatea, că n'a fost înțeles și moare ca învins, fratele lui din Florența, Leopold, înlocuindu-l, la sfîrșitul domniei acestui Leopold, un Italian, Greppi, din Milan, care era foarte bine privit la Viena, avînd legăturile cele mai strînse cu miniștrii de acolo, mărturisește că Împăratul acesta îndemnase pe țeranii din Ungaria să se ridice împotriva nobililor, deci să se reia revoluția lui Horea. Nu numai atîta, ci și proclamațiile lui erau tipărite, într'o tipografie secretă. Dar el s'a îmbolnăvit subit; a murit peste cîteva săptămîni. Împăratul cel nou, Francisc, care avea alte idei, a adus suprimarea acestei proclamații și înlăturarea ministrului care o iscodise.

www.dacoromanica.ro

Să ne mai gîndim încă la un lucru pentru a înţelege politica Habsburgilor: ceva mai departe decît jumătatea secolului al XIX-lea, prin anii 1860, a fost în Galiţia o formidabilă revoluţie ţerănească: ţeranii ruteni s'au ridicat împotriva nobililor poloni. Şi nu este cea mai mică îndoială că această mişcare a fost pusă la cale, pentru a lovi în Poloni, de guvernul imperial.

Aşa încît Iosif al II-lea, la 1784, apoi fratele său după cîţiva ani, iar, după trecere de un veac, guvernul imperial, care voia să scape de opoziţia marilor proprietari poloni, — aceasta înseamnă aceiaşi politică. Din punct de vedere moral, este liber oricine să judece cum vrea, dar, din punctul de vedere al eficacităţii politice, nu se poate spune că ea nu oferia anumite avantagii esenţiale Împăratului care voia să ieie focul cu mîna altuia.

Şi, acum, de ce a fost aşa de uşor să se ridice Horea şi tovarăşii lui? Situaţia Romînilor din Munţii Apuseni era deosebită de situaţia altora. Pănă la 1715, ei fuseseră iobagi, cu toate pagubele şi cu toate jignirile pe care putea să le aducă iobăgia, mai ales această iobăgie degenerată de la începutul secolului al XVIII-lea. La 1715 însă, ei au trecut supt o nouă regulamentaţie. Împăratul a organisat pe ţeranii aceştia din părţile Bradului şi Abrudului, cari erau muncitori la mine; i-a organisat în aşa fel, încît nu mai erau supt nobili, ci, de data aceasta, supt organele administrative imperiale. O bucată de vreme, ei au fost mulţămiţi. Însă niciodată nu se ridică omul mai mînios decît atunci cînd a avut răgaz cîţiva ani şi de la acest răgaz ajunge din nou la o situaţie rea.

La un moment dat, s'au trecut minele acestea la nişte arendaşi, cari erau Armeni, de aceia cari veniseră din Moldova la Ibaşfalău şi Gherla, capitalişti, oameni cari se gîndiau, înainte de toate, la cîştigul lor. Şi, atunci ei au scăzut situaţia Romînilor de acolo, i-au împiedecat să-şi aibă circiumile; anumite avantagii la păduri au fost desfiinţate. O situaţie asămănătoare cu aceia din Moldova pe vremea marelui arendaş evreu Mochi Fişer. Cum s'au ridicat ţeranii din Moldova împotriva lui Mochi Fişer, aşa s'au ridicat ţeranii de la 1784 în Ardeal. Pe lîngă aceasta, Armenii întrebuinţau tot felul de mijloace de o sălbătăcie deosebită: într'un rînd, la un tîrg, oamenii lor au venit cu beţele în mijlocul ţeranilor.

www.dacoromanica.ro

Așa încît, cînd s'a văzut că Horea se întoarce fără resultat de la Viena, și numai cu diploma aceia, ni putem închipui că oamenii erau gata să se ridice.

Mai era și altceva. Românii din Vestul Ardealului sînt ca Românii de oriunde: dacă sînt deprinși cu un lucru, îl rabdă, dar, dacă se schimbă cel mai mic element din lucrul cu care sînt obișnuiți, protestă. Așa s'a întîmplat cînd s'au ridicat Românii din Pind cu Petru, Asan și Ioniță; ei aveau un statut, și acesta a fost încălcat; li s'a cerut mai mult, dar nu pentru aceasta, ci *fiindcă nu era drept*, s'au ridicat ei și au făcut din șeful lor natural un Împărat contra Împăratului. De altminteri, și în mișcarea lui Horea începuse să se vadă așa ceva: „bine, bine, cu Împăratul; dar, dacă Împăratul nu face dreptate, facem *alt* Împărat". Că și-ar fi zis Horea: „rege al Dacilor", *rex Daciae*, acestea sînt închipuiri. Însă, pe vremea aceia, învățații unguri răspîndiseră ideia vechii Dacii, și Iosif al II-lea, căutînd să cucerească Muntenia și Moldova, voia să creeze pentru dînsul un fel de Dacie nouă: ideia aceasta a Daciei a continuat o mulțime de vreme și în secolul al XIX-lea.

Prin urmare, țeranii aceștia s'au ridicat pentru că statutul lor era călcat, pentru că ei se simțiau în margenile dreptății: ceilalți deveniseră nedrepți și nedreptatea aceasta ei n'o tolerau. Nu tolerau nici nedreptatea, și nici insultele. Același lucru care s'a întîmplat cu Românii din Pind, căci, atunci cînd Petru s'a dus să se plîngă unui funcționar imperial, acesta l-a pălmuit și, pentru o palmă, Românul face revoluție, pe cînd sînt și națiii care cer despăgubiri, sau întind și celălalt obraz.

Arendările acestea din Munții Apuseni, cu agenții Armenilor cari au trecut călări prin mulțime și au lovit în dreapta și în stînga, au fost fără îndoială motiv pentru această răscoală. Dar să ne gîndim și la alt motiv.

Împăratul Iosif al II-lea voia să aibă o armată nouă. El pregătia războiul contra Turcilor, și vroia să împartă Imperiul Otoman cu Ecaterina a II-a. Îi trebuia o altă armată. Și, atunci, el a dat zvon între Români că oricine vine să se presinte la recrutare este primit ca soldat împărătesc; prin urmare iobăgia i s'a și desființat. Și atunci o mulțime mare de Români a venit să se înscrie. Toți Românii aceștia pe cari nu-i suferiau Sașii și pe cari

www.dacoromanica.ro

domnii unguri îi întrebuințau la sarcinile cele mai grele, toți erau bucuroși că se deschide o poartă spre libertate.

Dar între celelalte nații din Ardeal hotărirea aceasta a Împăratului a stîrnit o adevărată panică. Sașii din părțile Bistriței, la un moment, văzînd că se face dreptate Romînilor, — cînd s'au întemeiat grănicerii de la Năsăud, pe lîngă cei din Banat și cei din părțile Sibiiului, cari și ei au avut un rol așa de mare în desvoltarea poporului românesc —, Sașii aceștia s'au supărat așa de tare pe Împărat, încît au spus: dacă este așa, noi sîntem Germani și mergem deci cu Frederic-cel-Mare, regele Prusiei, contra lui Iosif al II-lea, care sprijină pe Romîni.

S'a văzut deci că pleacă Romînii din toate părțile și rămîn domnii fără iobagii lor. Atunci s'au făcut intervenții și s'a dat ordin a nu mai primi pe Romîni la oaste și, dacă se poate, chiar pe cei înscriși să-i trimeată înapoi. Și Romînii, cari ridicaseră steagurile roșii ale libertății în tot Ardealul, și-au zis că, dacă este vorba așa și nu-i primește von Preiss, se duc la Horea și la tovarășii lui, cari spun că în diploma lor stă scris că la Alba-Iulia sînt arme pentru ei.

Mișcarea a pornit de la această dorință de a merge să-și capete armele, la care credeau că au dreptul, în depositele din cetatea împărătească. Dar mulțimile pot fi pornite pentru un scop, însă ele luptă pentru durerile și speranțele lor, și de aceia toți revoluționarii de teorie trebuie să se gîndească foarte bine cu ce foc umblă.

Și atunci să nu credeți că a existat un plan de luptă al lui Horea; nici măcar nu s'a întîlnit el cu ceilalți doi conducători pentru a-l fixa, ci fiecare a făcut pe capul lui. Se formau grupe ca în timpul răscoalelor țerănești de la noi, și se proceda întocmai cum au procedat țeranii francesi de la 1789, cînd au ars archivele și au dat foc castelelor. Așa cum au făcut ai noștri la 1907, cînd au mers și la cei buni și la cei răi, au răvășit cărțile, au tăiat trăsurile, au omorît caii și au împărțit tot ce au găsit înlăuntru, iar, pe urmă, au stat ei singuri mirați înaintea lucrului pe care-l făcuseră.

Toate comunele Ardealului s'au umplut de ceia ce se numia de ceilalți „haramiile", ca în epopeia populară a lui Mihu Copilul, „voinicul". „haramiul".

Veniau, stăteau de vorbă cu funcționarii; dacă se înțelegeau, era

www.dacoromanica.ro

bine, dacă nu, omorau. Unii îi numiau „cosași". Nimenea nu li putea da de urmă și nici nu putea să vadă încotro se duc. Deodată li răsăria în minte că în cutare loc este un castel, și atunci făceau ce fac totdeauna astfel de membri ai unei jacquerii țerănești. Au mers și la toate târgurile din regiunea asupra căreia s'a întins mișcarea.

E partea țerănească, populară, care se întîlnește în orice mișcare de acest fel.

Dar, pe lîngă aceasta, era și o *parte românească,* dar partea aceasta românească n'a putut să capete niciun fel de rostire teoretică. Noi trebuie să umblăm prin haosul de știri contrazicătoare, prin declarațiile acestea în care omul spune o parte și ascunde altă parte, trebuie să trecem prin speranța aceasta naivă, că este undeva un Împărat care totuși va face dreptate, ca să înțelegem sensul acesta românesc. De aici a venit că nu numai domnii unguri din Apusul Ardealului, dar și Secuii s'au temut, la ei acasă, de o mișcare românească. Și ei credeau că s'ar putea produce acest lucru, ca Românii, de o parte și de alta a muntelui, să cadă asupra celeilalte lumi din Secuime. Ici și colo s'ar fi auzit aceasta din graiul de obiceiu al țăranilor: că nu mai trebuiesc Unguri în Ardeal ; *noi românim Ardealul, îl facem românesc,* — prin metodele lor, prin aceste metode crunte.

De sigur că titlul de rege al Daciei nu ar fi îndrăznit niciodată Horea să și-l ieа. Dar, de la sine, amintirea Daciei răsăria din fundul mormîntului regelui eroic de odinioară și din locurile depărtate unde s'a amestecat pămîntul cu cenușa lui Traian. Acesta era un lucru care stătea în necesitatea lucrurilor, cum era și ceva care nu putea să moară niciodată în mintea oamenilor. Și, atunci, ori cu o armată și cu un Domn, ori cu niște bieți țerani, cari nu știau pe ce lume sînt, lucrul acesta trebuia să fie cerut și apărat.

În felul acesta este o legătură între Mihai Viteazul, al cărui nume poate nu-l auziseră niciodată niciuna dintre aceste căpetenii ale răsculaților țărani, este o legătură, zic, între Domnul al cărui gînd înalt nu făcea parte din psihologia lor săracă, și între căpeteniile mișcării de la 1784.

Și ceia ce nu se poate face prin atașați de presă, prin articole plătite, prin călătorii în străinătate și conferințe, lucrul acesta s'a

www.dacoromanica.ro

înscris în mintea tuturora prin mișcarea, lupta și patima lui Horea. Fiindcă un popor subjugat de un altul se înscrie în viața omenirii prin trei mijloace: unul aparține epocilor de înaltă desvoltare, și este creația culturală, dar sînt și alte două mijloace care stau la îndemîna oricui: cînd este un Stat, războiul, cînd nu este un Stat, revoluția.

Din legăturile cu Moscova

– după materialul adunat de Gr. Tocilescu și I. Bogdan –

I.

Cartea lui Alexandru Radu, Domnul muntean, către Țarul Mihail Teodorovici, prin care recomandă pe Mitropolitul din Grebena, ce pleacă în Rusia pentru cererea de ajutoare, scrisă în anul 7133 (1624), Decembre 4, în Tîrgoviște.

Prin mila lui Dumnezeu și darul lui Dumnezeu, Io Alexandru Voevod și Domnul a toată țara Ungrovlahiei și al părților dunărene, fiul marelui și blagocestivului Io Radu Voevod prea-luminatului și blagocestivului și de Hristos iubitorul domnului și marelui cneaz Mihail Teodorovici, a toată Rusia autocrator, Țarului din Cazan și Vladimir, Țarului din Astrahan, stăpânului din Pscov și marelui cneaz din Smolensc, Tver, Ugor, Perm, Viatca și altor ținuturi și marelui cneaz al Novgorodului-de-Jos, al Cernigovului, Riazanului, Poloțc, Pscov, Iaroslav, Beloozersc, Liflandia, Ugor și a toată țara de Nord și partea de Nord, stăpînitor, și multor altor domnii oblăduitor, să te bucuri întru Domnul. Îți scriem dorindu-ți toate cele bune în acest timp, a avea sănătate și întinderea Împărăției, pace înăuntru și în afară, cu tot de la Dumnezeu sinclitul duhovnicesc și mirean întru mulți ani, iară, după aceste pămîntești și trecătoare bucurii, veșnice și mântuitoare, ce nu se pierd, sălășluirea cu Hristos si cu toți cei au slujit cu adevărat, și, fiind al Împărăției fiu și ascultător, dorind a primi mîntuirea mea din mîna atotputernică a lui Hristos, mîntuitorul mieu.

Să știe Măria Împărătească despre acest smerit Mitropolit Serghie, care a ajuns în țara noastră, unde a stat multă vreme, și eu, văzînd omul blagocestiv ce a fost supărat de Agarenii (Turci) cei necredincioși, l-am dăruit după puterile noastre cu mila noastră.

www.dacoromanica.ro

El căutînd a veni și în Împărăția blagocestivă a Măriei Tale, scrisoarea aceasta o încredințăm acestuia ce va fi în fața Cuviosiei Voastre, pentru ca să facă rugăciuni Blagocestiei Voastre.

Scrisă în orașul de Scaun Tîrgoviște, în anul 7133, luna Decembre, ziua a patra, în al doilea an al Domniei Noastre.

Mai-jos, iscălitura Domnului și locul peceții.

Ioan Bogdan, *Documente din Moscova*, Bibl. Ac. Romine, ms. 524, p. 141.

II.

Sosirea solului Ion Belevici și ierodiaconului Foca, din partea gospodarului vlah Constantin Cantemir cu propunerea dorinții Hanului din Crimeia de a face pace cu Rusia, și punerea lui în libertate.

Scrisoarea de la Ivan Rutcovschi din Perivolocinsc către Hatmanul Ion Mazepa, vestind că în ziua de 25 Novembre a venit solul de la gospodarul valah Constantin Voevod, Ioan Belevici, iar cu el călugărul diacon Foca, care în cursul acestui an a plecat din Moscova, iară, zăbovind pănă acum la Iași, pleacă cu Belevici, ținînd calea dreaptă la hatman. Grăiesc că asupra lor se găsesc scrisori, nu numai către Hatman, dar și către Împărați. Iată că s'au scurs cinsprezece zile, de cînd au purces de la Gospodar, iară de la Soroca sânt 11. Bejenarii fugiți din Crimeia dau de știre că cetele de ostași sînt puține acolo. Toate au plecat la războiu.

Trimeasă a fost această scrisoare la Moscova, în ziua de 11 Decembre.

Raportul voevozilor din Seversc către Împărați, că în ziua de 12 Decembre a venit de la gospodarul valah Constantin Cantemir, trimesul lui, Stolnicul Belevici, și cu el șapte inși valahi; despre ei trimes-a și Hatmanul cartea lui deosebită. I-au cercetat despre veștile aduse, asupra bolilor ce bîntuie și i-au lăsat slobozi să plece din Seversc la Moscova în ziua de 13 Dechemvrie.

Mărturiile date de Belevici în Seversc la Curtea de petiții voevodului Leontie, în ziua de 12 Decembre și iată ce a grăit: că a fost trimes cu cartea gospodarului valah către Împărați: a purces din Iași în Novembre și în clipa aceia așa stăteau lucrurile în ceia ce privește starea ostășească: că Sultanul a isprăvit prietenia cu Craiul frances împotriva Chesarului și a dat pentru

www.dacoromanica.ro

aceasta Craiului Ierusalimul; acum Sultanul se află la Adrianopol, iar Vizirul cu oastea turcească și Hanul Crimeii, cu Tatarii, luînd Belgradul și *Ocist* lîngă Sofia, orașele turcești, pe care biruitu-le-a Chesarul, au mers la Sultan, iar oștile Chesarului s'au întors în țara lor. Iară Hanul din Crimeia, Sultan Nureddin și Calga, și Hagi-Ghirai, cu Tatarii, au curățat țerile: ungurească și muntenească. Armata Chesarului, vre-o 7.000, într'acest chip s'a înapoiat în țara lor; iară Sultanul Calga cu Tatarii a rămas în Țara Ungurească, și Hagi-Ghirai Sultanul e în Bugeac; iar Nureddin Sultanul după aceia a murit.

Hatmanii poloni cu Leșii venit-au în țara valahă și au luat orașul Suceava, și au lăsat pe cîțiva oameni ai lor în acel oraș; s'au retras și acum stau la granița lor. Iar ciuma și alte boli în Iași și în alte orașe vlahe nu erau. Mers-a el spre Soroca, Perevolocina și Baturin.

Foaie de liberă trecere din ziua de 14 Novembre din Iași a Domnului către Stolnicul Ioan Obilevici. Au pus la Hanul din Savin din Tversc de pază pe căpitanul bun și silnic la strajă din streliți, cîte cinci din „cei buni". După aceia, în ziua de 23 Decembre, a fost trimes ucazul diecilor Mih. Erofeev, Vasile Cașchin, Teodor Godovicov, pentru a fi în Cancelaria Solilor, trimesului valah Ioan Belevici, în Dechemvre, ziua 24, de dimineața, și a trimete samă și cinci oameni, comiși călăreți, pentru a-l lua. Același ceremonial și în zilele cînd trimesul va fi la Împărați, la venire și la plecare și în sfîrșit căpitanului streliților atașat solului i-a fost poruncit ca, fiind pe lîngă solul vlah, să fie cu mare băgare de seamă și să nu lase pe nimeni să se apropie sau să vorbească, sau să primească ori transmită scrisori, iară, dacă solul va începe a vorbi sau a întreba, i se va răspunde după cum îi va fi vorba numai pentru preamărirea marilor Împărați, iar alte vorbe de prisos cu el să nu vorbească și despre afaceri de altă natură să nu vorbească și, dacă va începe a vorbi pristavului sau a trimete cărți de închinăciune marilor Împărați, iar el (pristavul) să afle despre rugămintea lui către Împărați, să spuie despre aceasta la Curtea de petiții, iar cererea i se va lua după poruncă, iară fără poruncă să nu i se ia cererea, și să bage de seamă el, pristavul, ca streliții și tălmacii să fie treji și să nu vorbească despre nicio veste; iară, dacă vor începe a chefui și a povesti din cele ce știu, să aducă la cunoștință în

www.dacoromanica.ro

Curtea solilor, să se uite ca streliții în fiecare zi să fie la strajă.

S'a pus la cale chestiunea și despre aceia unde să se primească de la sol cartea voevodului și să fie ascultat despre afacerile ce trebuiesc puse la cale. După tradiția rămasă la Curtea solilor s'a văzut că în alte timpuri solii vlahi veniți „în afaceri mari", de pildă, în anul 7150, în afacerea Azovului, erau presintați Împăratului cu cărțile voevozilor, cari se primiau de la ei în fața Împăratului; iară după aceia trimeșii veniți să încheie legături de vasalitate sau pentru alte lucruri și cumpărături dădeau scrisorile voevozilor și făceau cunoscute afacerile la Curtea solilor diacului de divan și numai apoi erau primiți la curtea Împăratului.

Ioan Bogdan, *Documente din Moscova; ibid.*, vol. VI, p. 26.

III.

Traducere de pe scrisoarea grecească scrisă de fiica lui Vasile, Voevodul Țerii Moldovenești, și soția lui Timuș Hmilnițchi, către marele Împărat Țar și marele cneaz Alexie Mihailovici, autocrat a toată Rusia cea Mare și Mică și Albă, în anul 7180, Decembre 11.

Prea-blagocestivului, prea-pravoslavnicului și prea-creștinescului marelui Țar și de sine stătător, stăpînului a toată Împărăția Moscovită, Țarului Alexie Mihailovici, marii Tale Împărății mă închin până 'n pământ și implor și rog pe Domnul Dumnezeu ca umila mea scrisoare să găsească pe Măria Ta Împărăție în bună sănătate și bucurie mare, cu toată casa Marii Tale Împărății. După aceasta am îndrăznit eu, biata, să mă închin Marii Tale Împărății, căci am auzit despre marea și nespusa milă, precum și numele tău lăudat în toată lumea; am auzit, biată ființă ce sânt, că mila Ta împărătească pretutindeni ajunge. Implor și rog, închinîndu-mă până la pământ, ca mila Ta împărătească să ajungă până la mine, roaba Ta, precum ai făcut pentru alții; iară pe tine, Mărite Împărate, Dumnezeu te va răsplăti, și apoi, Mărite Împărate, fii sănătos întru mulți ani.

Iar jos iscălitura: *Doamna Ruxandra.*

Tocilescu, Actele Ministeriului de Externe rus; *ibid.*, no. 326, p. 28.

IV.

Scrisoarea lui Constantin Brâncoveanu către contele Golovchin, Iulie 6, anul 1711.

Cu prilejul acesta, de oare ce nu am acum din aceste țeri alt-

www.dacoromanica.ro

ceva nimic mai nou a aduce la cunoștința Înălțimii Tale, pentru aceasta voroava mea scurtă va fi. Afară de aceasta, ne aflăm în mare îndoială și mirare, neștiind pricina întîrzierii, căci iată că s'au scurs mai mult de douăzeci și cinci de zile, de cînd am trimis Domnia Mea de aici pe omul nostru dumnealui Comisul Gheorghe Castriotul la Dumneavoastră și nici pănă acum n'avem știre de la el dacă a sosit: cu toate acestea auzim de la alți oameni străini că a ajuns la Iași și de acolo a plecat la Înălțimea Voastră, de unde am nădăjduit și am așteptat Domnia Mea multă mîngîiere și îmbucurare, pentru că, în timp de mulți ani, după gîndul izvorît din inima curată și cea mai credincioasă slujbă cît ni-a stat în putință, neluînd în samă orice nevoie și alte temeri, în slujba poruncilor Domniilor Voastre am fost, oricînd era nevoie.

Iară acum, neavînd niciun răspuns de la acel om al nostru și nicio lămurire pentru cîrmuirea noastră din acele țeri, sîntem îndurerați și înspăimîntați de prea-cruzii păgîni, de la cari să nu ni se întîmple și nouă și bietei noastre țeri un rău fără leac, de oare ce sălbateci și crunți sînt foarte față de creștini și față de noi și de la aceasta îi oprește și îi împiedecă frica și nu cutează să reverse răutatea și cruzimea lor.

Și să dea Dumnezeu, de ceia ce se tem, să nu scape.

Și în scurtă vreme și noi și toți creștinii ce așteaptă marea milă de la Dumnezeul Prea-puternic să auzim de peirea lor și nimicirea lor de către prea-puternicul nostru Țar și de Hristos iubitoarea lui oștire. Pentru care și cerem și noi și bisericile noastre cu toată osîrdia de la Domnul Dumnezeu, zi și noapte, ca să ne bucure și să ne miluiască cu biruința Măriei Sale Împărătești asupra necredincioșilor.

Binevoiește a ști Înălțimea Ta că, pe cît ni stă în putință, noi ne îngrijim de ceia ce se cuvine în acest timp pe timpul sfintei bătălii acesteia și în toate chipurile ne pregătim să fie făcut la vreme totul și ne vom sili cu toată osîrdia a lua parte la acest fapt, pe care de mult l-am așteptat.

Și astfel să fii încredințat Înălțimea Ta despre aceia.

Ne rugăm de Înălțimea Ta să ne ai în creștinească Ta iubire și bunăvoință.

Tocilescu, Actele Ministeriului de Externe rus; *ibid.*, 326, p. 20.

www.dacoromanica.ro

V.

Scrisoarea lui Mihail și Toma Cantacuzino către contele Golovchin.

Prea-luminate cneze, stăpîne și binefăcătorule nostru cel mai deosebit.

Pentru că sîntem înștiințați de la Curtea împărătească că prin Luminăția Voastră cărțile noastre și intențiile noastre au fost trimese prin domnul Efimie la Curtea Măriei Impărătești despre cele cunoscute, pentru care lucru mulțămim foarte și rămînem îndatorite slugi ale Luminăției Voastre, cu osîrdie rugîndu-ne ca și de acum înainte să nu fim lipsiți de mila și bunăvoința Domniei Voastre și de speranța de bunăvoință pentru primirea acestor scrisori ale noastre către domnul conte Gavril Golovchin, căci punem resoluția pe cărțile care nu de mult ni-au fost trimese. Mai vîrtos ne rugăm: primiți-ne în iubire și feriți-ne de năpaste omenească, și, dacă va binevoi Luminăția Voastră să ni scrii sau să ni poruncești, binevoiește a trimete deosebit cărți cu astfel de înștiințare, ca să ni se înmîneze tainic. Nu vom uita pănă la moarte bunăvoința ta: despre „curenți“ [1] știm că boierul Constantin Stolnicul scrie către Luminăția Voastră. Despre care dătătorul acestei scrisori pe care o duce acum va putea înștiința prin cuvinte. Rugăm a nu ne ocări că scriem cu aceiași țifră pe care Luminăția Voastră a-i trimes-o slovenește Stolnicului, căci avem lîngă noi numai un secretar slovenesc: și pentru siguranță pe drum sîntem nevoiți a scrie cu țifre. Încredințîndu-ne iubirii și bunăvoinții Voastre, rămînem slugi ai Luminăției Voastre:

Umilul Mihail Cantacuzino și Toma Cantacuzino.

București, ziua 15, anul 1711.

Tocilescu; *ibid.*, 326, p. 22.

VI.

Domnul Constantin Cantacuzino scrie în cartea sa către boierul Toma, în ziua de 7 Dechemvre, anul 1711:

1. Că în Dechemvre, ziua a șaptea, au sosit trimeșii lor din Țarigrad, și residenții lor dau de știre prin aceștia despre aceia precum că Vizirul a venit la Adrianopol înaintea Bairamului lor și după două, trei zile i-a fost trimes de la Sultanul turcesc „abșit“ [2] sau desti-

[1] Gazete; olandes.

[2] *Abschied.*

www.dacoromanica.ro

tuirea din demnitatea de Vizir, punînd atunci în locul lui pe conducător ca și cum ar fi locțiitor în Țarigrad, întărind în demnitatea de Vizir pe Ienicer-Asun [1], și atunci i s'a poruncit lui Bostangi-Basa din Adrianopol: atunci au fost schimbați și mulți din demnitarii noștri, și între cari pe fostul Vizir, să-l ție supt pază strașnică.

2. Vizirul acesta este dușmanul cel mai mare al regelui suedes, despre care în de obște se vorbește că, împotriva dorinții sale, el se va strădui cu stăruință.

3. Hanul, împreună cu oștirea turcească, a mers pănă la Adrianopol și Țarigrad, unde, venind acum de șapte zile, pănă atunci nu i-a fost acordată audiența la Sultanul turcesc; pentru care fapt unii credeau că și pe el îl vor goni din demnitatea de Han, iar alții spuneau că, dacă iarăși va rămînea Han, va fi pricina stricării păcii între monarhi.

4. Obiceiul de orînduirea este ca în fiecare săptămînă Sultanul turcesc de două ori să judece poporul, iară, temîndu-se ca răscoala poporului să nu fie pe acest timp mai lesne, cu atît mai mult, că în popor de aceste șoapte trebuia păzit, pentru aceia a trecut timpul citorva judecăți obișnuite, fără ca Sultanul turcesc, din pricina unei astfel de răscoale, să iasă la judecată.

5. Cei mai proști dintre Turci spun că nu va fi pace între monarhi pănă ce nu se va ceda Azovul; cei mai înțelepți însă încheie că, dacă și Azovul se va ceda, pacea totuși nu se va ține din pricina nestatorniciei și minții slabe a Sultanului turcesc, pe care-l ațiță prin toate mijloacele regele Șvezilor, împreună cu Hanul tătărăsc.

6. Domnul Petru Tolstoi, după Măria Împărătească, pănă și acum rămîne la Edicule; domnilor trimiși de acum, Petru Șafir[ov] și fiului Șeremetev, li e dată o ștăpânire în Țarigrad lîngă Edicule.

7. Domnul Constantin Cantacuzino a primit cu o mare greutate de la Domnul său din Muntenia să trimeată scrisorile de la susnumiții soli printr'un om al său de încredere domnului feldmareșal.

Domnul Constantin Cantacuzino de menținerea sau stricarea păcii nu spune, dar în curînd se va trimite știre despre aceasta.

Ibid., no. 326.

Adunate de *Vera Merenco.*

---

[1] Aga.

www.dacoromanica.ro

Acte Covurluiene

publicate de C. Velichi.

1.

1531, Mart 15. Grozea, cu nepotul său de frate Petrico și cu fratele său Frățilă, feciorii lui Frățilă, vînd satul Onceşti de pe Slivna lui Medelian și lui Crăciun, cu 200 de zloți tătărăşti, dînd și actele ce au avut pentru acest sat de la Bogdan Voevod.

Suret de pe suretul ispisocului dela Pătru-Vodă din let 7039, Martie 15.

Adică au venit înnainte noastră și înnainte al noștri boeri moldovenești, slugile noastre Groze și nepotul de frate a lui, Petrică, ficior lui Stănilă, și Frățilă, ficiorii lui Frățilă, de nimine siliți, nici asupriți, au vândut a lor driaptă ocină și moșiie dintr'a lor drept uric, ci au avut ei de cumpărătură de la Prodan Micle, ci au avut ei dela Bogdan-Vodă, fratile Domniei Meli, un sat, anume Onceștii, ce este pe Slivna. Aceia au vândut slugilor noastre, lui Medelian și lui Crăciun, drept 200 zloți tătărăşti. Deci s'au sculat Medelian și Crăciun și au dat acei bani toți ce scrie mai sus, 200 zloți tătărăşti, în mănile slugilor noastre, Grozii și lui Petrică și lui Frățilă. Deci, văzînd și noi a lor bună învoială și cumpărătură și plată deplin, așijdere și de la noi încă am dat și am întărit pe slugile noastre Crăciun și Medelian cu acel sat pe Slivna, anumi Onceștii, ca să fii lor de la noi uric cu tot venitul, nerăşuit nici odineoară în veci, lor și copiilor lor, nepoților lor și strănepoților lor și a tot neamul lor, ce să va alegi mai aproapi. Iar hotarul acii silişti pe Slivna, anumi Onceștii, ca să fii din spre toate părțile pe hotarul cel vechiu, pe unde au umblat din vac. Iar dresurile ci au avut slugile noastre Groza și Petrică și Frățilă de cumpărătură de la Prodan Micle și de la Micle, de la fratile Domnii Meli Bogdan-Vodă, încă li-au dat în mănule lor. Pentru aceia credința Domnii Meli și a prè-iubit fiiul Domnii Meli Bogdan și credința tuturor boerilor noștri: dumnealui Hur Vornic și Trușanul *(sic)* și Scripca și dumnealui Vlad și Toader, părcălabul de Hotin, și dumnealui Danciul și Liciul, părcălabi de Neamț, și dumnealui Zbiera și Ion, pîrcalabi de Cetate Nouă, și dumnealui Mihul Portariul de Suciavă și dumnealui Drăgușan Spătar, Slavn *(sic)* Vistiiar și Albotă Postelnic și Popăscu Păharnic și Colun Stolnic și Ion Comis

www.dacoromanica.ro

și credința a toți boerii noștri mari și mici. Iar, după a noastră viață cine va fi Domn în țara noastră, din copii noștri sau din neamul nostru, sau pe cini va alegi Dumnezău să fii Domnu țării Moldovii, toți să nu strici a noastră danii și întăritură, ce mai vărtos să întăriască, de vremi că și noi am dat și am întărit pentru a lor driaptă și credincioasă slujbă, de vremi că au și cumpărat pe ai lor bani. Iar pentru mai mare credință am poroncit credinciosului nostru Toader Logofăt să scrie și pecete noastră cătră aciastă carte să o puia.

Let 7255, Avgust 3.

S'au tălmăcit la școala sloveniască
în Sfîntă Sava în Eși.

Acest suret fiind asemine după suretul acel vechiu, l-am încredințat și eu.

(ss) Gheorghi Tălpiș, Vornic de poartă.

1801, Maiu 6.

(Pe V⁰:) Copiia ispisocului pentru moșiia Onceștii, de pe vale Slivini, din 1801, Maiu 6.

2.

1756, Maiu 26. Constantin Racoviță întărește lui Eftimie, nepotul Neniului, moșia Ghibarțul, din Ținutul Covurluiului.

Io Costandin Mihail Cihan Racoviță V[oe]v[o]d, boj[iiu] milost[iiu] g[os]p[o]d[a]r zemli moldavscoi. Dat-am cartea Domnii Meli lui Iftimii, nepotul Neniului, și altor frați și răzăși ai lui, ca să fii volnici cu cartea Domnii Meli a stăpini și a dijmui a lor driaptă ocină și moșii ci zisără că au la Ținutul Covurluiului anumi la Ghibarțu, și poenile de la izvoară, la dial, cu vii cu tot, și poiana hîrtopului și poiana din gios, ci să hotărăști cu rădiul Grăpenii, și din vatra satului Costișa în gios și în hotarul Onciului delniță de fîn și delnițile dela fîntîni, și din dial, și din vali. Drept aceia, să aibă a lua de a zăcea din țarini cu pîini și din livezi cu pomi și din grădini cu legumi și din prisăci cu stupi și din tot locul, cu tot venitul pe obiceiu, și nimea să nu stè împotriva cărții Domnii Meli. Iar, avînd ceva mai mult a răs-

www.dacoromanica.ro

pundi, să vii să stè de față la Divan. Într'alt chip să nu facă. Așa esti porunca Domnii Meli.

Locul peceții gospod.

7264, Mai 26
Procit G..., logofăt.

Părcălăbiea Galații.

Posläduindu-se din cuvînt în cuvînt și fiind întocma și asăminea după cè adivărata carte gospod ci s'au găsit la răzășii de moșiia Ghibarțu, s'au încredințat și de noi.

1818, Dechemvrie 4.

(ss) . . . Postelnic.

Copie. (Pe V°:) 7264, Maiu 26. Copie di pe carte gospod de la Domnul Costandin Mihail Cehan Racoviță Voevod, întăritoare lui Iftemii nepotul Neniului, pe moșiia Ghibarțul, de la Ținutul Covurluiului, din anul 7264, Maiu 26.

3.

1793, Iunie 10. Toader Guțana și cu toți ai lui vînd căpitanului Andone Enache și fratelui său partea lor din moșia Onciul pe valea Slivnii, dar, logofătul Ion Cîrjă fiind moșnean de baștină, o răscumpără pe basa dreptului de protimisis.

Adică eu, Toader Guțana, dinpreună cu feciorii miei i cu nepoții miei, anume Neculai i cu Ioanu i Crăciun i Petre, carii ne tragim din popa Chiril, feciorul lui Crăciun, dat-am adevărat și încredințat zapesul nostru la mâna dumnealui căpitanul Andoni Ianachi i a tratelui dumnealui, Gavrilă Ianache, precum să știe că, de mine siliți, nice asupriți, ce de a noastră bună voe, am vândutŭ dreaptă a noastră ocenă și moșie ce o avem din bătrânul lui Crăciun, în moșie Onciului, pe vale Slivnii, care aciastă moșie Onciul umblă în doi bătrini: unul Medelian și unul Crăciun. Și, hotărîndu-să moșiie la velet 1784, au eșit 680 stânjâni, care 80 stânjâni au fost vânduți mai înnainte Enăcheștilor, parte lui Vărlan din bătrânul lui Crăciun, și au mai rămas 260 stânjini, care la acești stânjini sîntem trei frați și ne să vini câte 87 stânjini de frate, după cum arată hotarnica. Și, fiindcă rădăcia *(sic)*

www.dacoromanica.ro

moșului nostru, adecă vie, pomi și casă, cum și săpături făcute de moșul nostru popa Chirila, și toată stăpăniria noastră, au fost din izvorul Onciului în sus, drept aceia am vândut acești stânjini de mai sus numiți, parte lui Toader Guțan i a neamurilor meale 87 stânjini, și tocmela ne-au fost câte 1 leu stânjinul, pe care bani i-am și luat deplin în mânile noastre. Și dumnealor să aibă a-și stăpâni drept moșie cu tot venitul ei în pace, neclătiți, cum și feciorii domniilor sale și nepoții domniilor sale, după cum arată ispisocul tălmăcit. Și, fiindcă la aciastă vânzare am întrebat pe toți răzășii miei, că, de or vrè să o cumpere, și ei au zis că nu le trebue, drept aceia am vândut numiților de mai sus arătați, iar, având cineva a răspunde pentru aciastă vânzare, să avem noi a răspunde. Și pentru credință ni-am iscălit anume și ne'm pus numele și degitele în loc de pecete. Velet 1793, Iuniie.

Eu Toader Guțana, vânzătoriu.
Eu Necolai sin Toader, vânzătoriu.
Eu Ioanu sin Toader, vânzătoriu.
Eu Petre, nepot lui Toader, vânzătoriu.
Eu Crăciun, nepot lui Toader, vânzătoriu.

Și la facerea acestui zapis s'au întâmplat mulți oameni de cinste față. Eu Ștefan Potoli.

Eu Ioniță Mătăsariul. Eu Ilie Scăuen, răzeș.

(Pe pagina a doua:)

Iar eu Neculaiu Lacustă, razaș din bătrânul lui Medelean, am învoit. Eu Flore Istrate, răzăș tij din Medelean, am învoit.

Eu Ion Tiron, răzăș am învoit.

Eu Mihaiu sân Neculaiu Tălășman, din bătrânul lui Medelian, am învoit.

Eu Costandin Beșlega, zet Neculaiu Tălășman, am învoit.

Eu Neculai Tălășman am învoit, tot din bătrînul Medelean.

Și noi toți aceștie, nesteind după cercetare ce s'au făcut între logofătul Ioan Cărjă și între căpitanul Andoni Enachi și Gavril, fratile său, pentru acest zapis de cumpărătură, adiverindu-să că logofătul Ioan Cărjă are parte de baștină în hotarul Onciul și căpitanul Andoni i Gavril sînt cumpărători, a cărora cumpărătură este deosăbită cu hotarnica din numitul hotar, dreptate și protimisăre au dat ca logofătul să dei banii cumpără-

www.dacoromanica.ro

carte, am rugat pe căpitanul Toader Bantăș di ne-au iscălit.

Toader Bantăș. 1793. Avgust 5.

turii după zapis și să o împartă la stăpînire. Care și însuș căpitanul Andoni și Gavrilă, fratili său, cunoscînd driapta protimisăre, n'au pricenuit mai mult și înnainte noastră s'au luat banii deplin, 86 lei, adică optzăci și șasă lei, și au dat zapis la mâna numitului logofăt, cu care sămni să-și stăpăniască parte întocmai după zapis.

Pentru aceia am încredințat și cu a nostre iscălituri.

1796, Iunii 26

Gheorghiu . . . . [1]

(Pe V⁰:) Zapisul lui Toader Guțana către Andoni Enachi și răscumpărat de logofătul Ioan Cărjă, din 1793, Iunii 10.

(Mai jos:) Zapisul Guțanului, ci să tragi din preot Chirila. 1793, Iuni 10. N. C.

4.

1794. Căpitanul Andoni Enache și fratele său, cumpărînd de la Toader Guțana și de la Ilie Săcuianul parte din moșia Onciul, cer Domnului să li să scrie „carte de publicație", ca, de va avea cineva drept de protimișis, să răscumpere, iar, de nu, să li să întărească stăpînirea.

Prè-înălțate Doamne,

Jăluiesc Măriei Tale pentrucă, noi avînd baștină părințască în moșiia Onciul, de la Ținutul Covurluiului, unde să cuprind doi bătrîni: unul Crăciun și unul Medelian, și, fiindcă noi avem baștină în bătrînul lui Crăciun, o parte anume Vărlan, s'au sculat acum de doi ani un Toader Guțana cu niamurile lui, tot din bătrînul lui Crăciun, și, scoțînd vînzătoare parte sa, 86 stănjăni, o am cumpărat tot noi prin zapis din anul 1793, Iunii 2, în cari zapis s'au iscălit și toți răzășii, neprimind ei a cumpăra. Asămene am mai cumpărat și altă parte, tot din bătrînul lui Crăciun, 28 stănjăni și 5 palme, de la un Ilie Săcuianu, prin zapis din anul

[1] Iscălitură indescifrabilă.

www.dacoromanica.ro

1794, Iunii 2, iarăși iscălind și răzășii toți cu a lor bună voe și priimire. Și, fiindcă după trecere de vremi nu cumva să iasă vre-unii din niamurile vînzătorilor și, pricinuind, să fim supărați cu judecăți, sau cu vre-o răscumpărare ceva, ne rugăm Măriei Tale să ni să scrie carte de publicații la stare locului în curgire de șase luni de zile, ca, de vor avè cineva protimisis de răscumpărare, sau alt cuvînt de răspuns, să iasă să răspundă cu prețul ce am cumpărat noi prin zapisă ce le avem la mîna noastră, ca, pe urmă, rămiind cumpărătura noastră bună și temeinică, să ni să întăriască stăpînire pe drepte părți de cumpărătură și cu luminată carte Înălțimii Tale. Și mare pomană a fi Măriei Tale

Robii Măriei Tale
Andrei Enachi căpitan i Gavril Enachi,
mazîli din Ținutul Covurluiului

(Pe pagina a doua, de altă mînă:) Mergi la dumnealui Vel Logofăt; 1795 Dech. 4. Vel Paharnic.

5.

1794, Iunie 2. Ilie Săcuianu și cu ai lui vînd căpitanului Andone Enache și fratelui său partea lor din moșia Onciul pe valea Slivnei, dar, logofătul Ion Cîrjă fiind moșnean de baștină, o răscumpără pe basa dreptului de protimisis [1].

Adecă eu Ilie Săcuianu, dinpreună cu soru-mè Safta i cu soțul mieu Aniță i cu fii noștri [2] ce ne tragim din popa Chirilă, din bătrînul lui Crăciun, dat-am adevărat și încredințat zapisul nostru la mâna d-lui căpitanul Andoni Ianache, i a fratelui dumisale, Gavrilă Ianache ot Slivna, precum să știe că, de nime siliți nice asupriți, ce de a noastră bună voe, am vîndut dreptă a noastră ocină și moșiie ce o avem din bătrînul lui Crăciun în moșie Onciului pe vale Slivnii, care aciastă moșiie Onciul umblă în doi bătrîni, unul Medelianu și unul Crăciun, și, hotărîndu-să moșie la velet 1784, au eșit 680 stînjăni. Care 80 stînjăni au fost vînduți mai nainte Enăcheștilor, parte lui Vărlan din bătrînul lui Crăciun, și acuma au mai vîndut 87 stînjini Toader Guțana,

[1] Există încă un act, la fel cu acesta, lipsind numai partea privitoare la răscumpărare.

[2] În act e lăsat loc liber pentru numele lor.

www.dacoromanica.ro

din bătrânul lui Crăciun, cu neamurile lui, tot numiților de mai sus arătați și, mai rămâind 87 stânjini, partea noastră, a trii frați, însă unul Ioanu Balan și unul Mărăiu și unul eu, Ilie Săcuianu, și, socotindu-ne câte câți stânjini ni să vin de frate, și ne s'au venit câte 28 stânjini, 5 palme gospod.

Drept aceia am vândut acești 28 stânjini, parte mea, cu neamurile mele, numiților de mai sus arătați, și tocmela mè au fost câte 30 parale stânjânul, pe care bani i-am luat deplin în mânile noastre, și dumnialor să aibă a-și stăpîni dreaptă moșie cu tot venitul ei în pace neclătiți, cum și feciorii dumisale și nepoții dumisale în veci. Și, fiindcă la arătata vânzare am întrebat pe toți răzășii miei ca să o cumpere, și ei au zis că nu le trebue, drept aceia am vândut numiților de mai sus arătați, iar, născându-să vre-o pricină pă urmă, să avem noi a răspunde. Și pentru credință ne'm iscălit anumi și ne-am pus și degitili în loc de pecete.

Velet 1794, Iunii 2.

Eu Ilie Scăuen, vânzător. Eu diiacon Lupul am fost față, ot Rugineni.

Eu Safta, vânzătoare.

Costandin Vrabie mazăl am fost față, ot Rugineni.

Și la facere acestui zapis ne-am întâmplat mulți oameni de cinste.

(Pe V⁰, de alte mîni:)

Iar eu Neculai Lăcustă, răzăș din Medelean, am învoit.

Eu Flore Istrate, răzeaș din Medelean, am învoit.

Eu Ionu Tiron, răzășu.

Eu Mihaiu sîn Neculaiu Tălășman am învoit. Eu Costandin Beșleagă.

Neculaiu Tălășman am învoit.

Eu Ionu Tălășman, brat, am învoit.

Și eu căpitanul Toader Bantăș am scris cu zăsa lor.

Toader Bantăș.

Pentru acest zapes ce-au fost cumpărat căpitan Andoni și cu fratile său Gavrel Enache den hotarul Onciul de la mai sus arătații vânzători, trăgându-i logofăul Ioan Cărjă înnainte noastră, au cerșut protimesări să răscumpere, arătându-ne că este baștină moșănian în numitul hotar, la care precenă fiind cercetat la altă diosăbită parte ce au răscumpărat cu numitul logofăt de la căpitanul Andoni și fratile său, tot den numitul ho-

www.dacoromanica.ro

Eu Neculaiu sin Istrate, eu Costandin zeat Istrati am învoit. tar, sănguri n'au precenuit mai mult și ca unul ce are protimisăre, au dat zapes, și înnainte noastră ș'au luat deplin toți banii în mănile lor. Pentru aceia am încredințat și cu a noastre iscălituri.

Gheorghiu . . . [1] 1794, Avgust 22.

(Pe V°:) Zapis. Ilie Săcuianu vinde lui Andoni și Gavril Enache ot Slivna și răscumpărat de logofătul Ioan Cărjă din 1794, Iunii 2. N. C.

6.

Galați, 1796, Septembre 27. Ion Bălan, împreună cu fiii săi, vînd părțile lor din moșia Onciul, logofătului Ion Cirjă.

În tîrg Galații.

Adecă eu, Ioan Bălan, denpreună cu fii mei Gregoraș și Costandache, ce ne tragem den Tofan Groza, din bătrînul lui Crăciun, dat-am adevărat și încredințat zapesul nostru la mâna dumnealui logofătului Ioan Cărjă, precum să știe că, având noi parte de moșie în hotarul Onciul, ce este pe vale Slivnii de la acest ținut Covurlui, de nimene siliți, nici asupriți, ce de a noastră bună voe, fiindu-ne dumnealui răzăș moșnian la acest hotar, am vândut dumnealui această ocină și moșie ce o avem din bătrînul Crăciun în numitul hotar, adecă 21 stânjăni și cinci palme, câte treizăci parale stânjânul, bez parte lui Ilie Sacuian i bez parte lui Măriu, după cum mai pe l rg arată zapes lui Ilie Săcuian, cu frații lui, ce-l are d-lui numitul logofăt răscumpărătură; după care prețu de sus arătat ni-au luat și bani deplin în mănile noastre. Și de acum înainte să stăpîniască d-lui i ficiorii d-lui i nepoții d-lui și strănepoți în veci neclătit, ca pe o driaptă ocină și cumpărătură ce de bună voia noastră am vândut, și, pentru că nimine din niamurile noastre nu s'au găsit să cumpere, să nu fie volnici nimine a întoarce și a strica a noastră driaptă vinzare.

[1] Iscălitură indescifrabilă: aceiași de la No. 3.

www.dacoromanica.ro

Şi, cînd s'au facut acest zapis, s'au întîmplat, şi alţi cinstiţi boieri, care pentru credinţă s'au iscălit[1].

Eu Ioan Bălan am văndut cu voia mè

Eu preot Gregoraş, săn lui, am văndut,

Eu Costandache, săn lui. am văndut. 1796, Săptemvri 27.

Şi eu am scris cu zăsa numiţilor de sus vănzători şi am iscălit de martor. Gheorghi deiac.

(în josul paginii:) Înainte noastră au dat acest zapis şi, de faţă fiind vînzătorei, sănguri au adiveret că cu a lor bună voi au văndut şi că şi-au luat şi toţi banii deplin. Pentru aceia am încredinţat şi cu a noastră iscălituri. 1796, Săpt. 28.

Gheorghiu . . . .[2]

7.

Galaţi, 1797, Septembre 26. Mărturie hotarnică pe care Toader Guţanul şi Ilie Săcuianul o dau, supt prestare de jurămînt, logofătului Ioan Cîrjă, pentru margenile moşiei Onceşti.

Adecă eu Toader Guţanul şi eu Ilie Săcuianu, oameni bătrîni, trecuţi în vrîstă peste noăzăci ani, şi eu Ioan Balan, asămini cu vărsta bătrăneţilor, ci ne tragem de pi strămoşul nostru, bătrînul Crăciun, cari s'au numit şi Crăciunaş, încredinţăm cu scrisoare noastră la mâna d-sale logofătului Ioan Cărjă, precum ca să să ştie că, fiind noi apucaţi de d-lui ca să-i dăm parti de moşii din hotarul Onceştii ci este pe vali Slivnii, la Ţinutul Covurluiului, cari parti o tragi d-lui di pi strămoşul d-sale, David Cărjă, ginerile bătrînului Crăciunaş, pentru cari noi, după ştiinţa ci avem de la moşii şi părinţii noştri, întăiu ne'm împotrivit ca să nu-i *(sic)* parte, din numitul hotar, cu cuvănt pentru că strămoşul nostru Crăciunaş au avut deosăbită cumpărătură şi în hotarul moşii Goteştii, ci este piste Prut, la Ţinutul Tegheciului, careli hotar l-au stăpănit numai David Cărjă şi urmaşii lui, şi noi am stăpînit dinpotrivă, la moşiia Onceştii, ca un chip de schimbu, pentru care d-lui numitul logofăt ne'u întîmpinat că neşti urmaşi lui David Cărjă au stăpînit în moşiia Goteştii numai a patra parte, ci au fost cumpărătură de însuşi Gheorghiţă Cărjă, iar pentru parte de

[1] În dreptul iscăliturilor s'a pus degetul.

[2] Aceiaşi iscălitură indescifrabilă ca la No. 3.

www.dacoromanica.ro

cumpărătură a lui Crăciunaș, de au și fost, n'au stăpănit și nici nu stăpănești, arătându-ne că nainte hotarul Goteștii iasti cuprins în stăpăniri Vrăbieștilor și a Verguleștilor în parti de sus și încă și din parte lui David Cărjă ar fi înpresurată, al căriia pricini sînt nesfirșit și păn acum și că să mergim înpreună să ne căutăm. Și, neputindu-ne mîntui cu aciasta, ne'u îndatorit giudecata să mergim în sfînta bisăricâ și prin giurămînt să încredințăm adevărul, rînduindu-i la Sfinția Sa protopopul Ținutului, ca să ne dohovnicească, și noi, fiind oamini trecuți cu vărsta bătrîneților, n'am putut să tăgăduim mai mult, și, avînd adevărată știință că David Cărjă au fost ginere bătrînului Crăciunaș, au rămas să-și ia a triia parte din bătrînul Crăciun din numita moșiia Onceștii, dreptă parte Saftei, fata bătrînului Crăciunaș, soția lui David Cărjă, iar pentru părțile noastre din numitul hotar Onceștii, ce am vîndut de istov căpitanului Andone Ianachi și fratelui său Gavril Enachi, măcar de l-au și numit că li avem dati în schimbu, avînd dati și zapisă supt numi de schimbu, dar să nu să știi nici într'o samă, că încredințăm că am vîndut cu bani și, avînd dati și alti zapisă pentru vînzare, și d-lui numitul logofăt plătind banii după cuprindere zapisălor de vănzare, să-și ia moșii la stăpîniri, că au *(sic)* răzăși de baștină și drept moșneni. Așijdere și pentru Văslan săn Ioniță Bejan, și s'au numit răzăși în numita moșii Onceștii, și ar fi văndut parti sa de mai nainte iarăși la nemul Enăcheștilor, măcar că de acè vănzare noi n'am știut nimică pănă la hotărătura moșii ci s'au urmat de cătră un Ioniță Dima mazil și răzășii de moșie Slivna, dar încredințăm cu suflet nevătămat că pi acel Văslan nu-l știm cini au fost și din cini tragi și nici cătă parte ar avè, pentru că cei ce ne tragim din bătrînul Crăciun ne iaste știută spița, cari și la hotărătura ci s'au făcut numitei moșii nu s'au știut cătă parti să i să scoată și nici din cini tragi, și cu toții am pricinuit că acè vînzare iaste rè și răsuflată, neștiindu-să de moșneni. Apoi, prin multă făgăduință ci am luatu de la căpitanul Andone Enachi, că ne vom mulțămi cu deosăbiri și mai ales că și noi hotărîsăm, cînd vom vidè părțili noastre, precum le'm și văndut, au rămas de s'au scos parti acelui Văslan precum au voit, dar adevărat moșnenii cu noi n'au fost și nici l-am apucat stăpănind vre-o dată, cum și pentru înpresurare ci s'au făcut numitei moșii Onceștii la hotărătura ci s'au urmat de cătră

www.dacoromanica.ro

acel Ioniță Dima mazil și răzășii de moșiia Slivna, iarăși încredințăm că mult am stătut în pricină, și n'au fost chip, înpotrivindu-ne și însuși răzășii din bătrînul Medelian cu pricina izvorului și a poenii, dar mai mult au fost pricină, și căpitanul Andoni Ianachi, cum și Ioniță Dima, fiind amîndoi răzăși de moșiia Slivna, și au urmat precum au voi, să dei samă înainte lui Dumnezău, iar stare moșii după dreptati are să să urmezi de o potrivă cu moșiili înmegiiașite, precum mai nainte s'au și stăpînit, iar pentru parte de cumpărătură a bătrînului Crăciunaș din hotarul Goteștii de piste Prut, dacă să va dovedi că niam și urmașii lui David Cărjă stăpănesc numai parti cumpărăturii prestrămoșului lor, volnic să fie numitul logofăt înpreună și cu a săi să o scoată de supt înpresurari și să o ia la stăpănire, ca unii ce să trag tot din bătrînul Crăciunaș înpreună cu noi. Și, după adevărată știința noastră, încredințăm cu suflet nevătămat, și am rugat și pi părintili protopop de au încredințat supt a noastre iscălituri și peceți.

1797, Săptemvri 26.

Eu Toader Guțanu, trecut în vărstă pisti noăzăci ani, adeveresc.
Eu Ilie Săcuia, asămine cu bătrâneții, adeveresc.
Eu Ioan Balan asămine adeveresc.

(Mai jos:) Numiții bătrîni fiind rânduiți de la cinstita părcălăbia. Galații ca prin dohovnici în frica lui Dumnezeu cei ce vor avè știință să încredințăză și adevărul să mărturisască, cari după stare bătrîneților întru cari să află, fără să fie săliți de a mergi la bisărică, cu suflet nevătămatu de față au încredințat toate pi rând, precum să arată prin mărturia aciasta, rugindu-mă încă de mi-am scris numili, și ei au pus degitili în loc de peceți.

1797, Săptemvri 26.

Gheorghi Avram, protopop.

Departamentul Pricinilor Streine.

După poslăduire ce s'au făcut în departamentul copiei aceștiie, aflându-să întocmai cu orighinalu, s'au încredințat.

17 Mai 1826.

Pecetea. Dumitru Platilo Vornic [1]. Manolachi Racoviță Agă lordachi . . . Comis.

[1] Iscălitură indescifrabilă.

www.dacoromanica.ro

Copie. Pecetea aplicată cu negru de fum. Se poate încă ceti: „Pecetia departamentului pri[cinilor].“ Se vede stema ţerii cu capul de bour.

8.

1789, Iulie 18. Andronachi Cărjă şi cu feciorii lui vînd logofătului Ion Cărjă părţile lor din moşia Onciul, cu 22 lei.

Adică eu Andronachi Cîrjă, dinpreună cu fii mei, Dumitru i Racoviţă şi Ion, dat-am adivărat şi încredinţat zapisul nostru la măna d-sale logofătul Ion Cîrjă, precum să să ştie că, avăndu noi parti de moşie în hotar Onciul, la Ţinutul Covurluiului, ci să hotărăşti alături pi din gios di Slivna, ne'm învoitu cu d-nealui mai sus numitul logofăt şi de a noastră bună voie am văndut d-sale dreptă parti noastră, din a patra parti din bătrăn Cărjă giumătati, bez giumătati parti surorii mele şi a mătuşii noastre Aniţa, pe care am luat şi plată deplin, doazăci şi doi lei, adică 22 lei. Deci de acum să aibă d-nealui a stăpîni, cum şi ficiorii d-sale în veci neclătit, ca pe o dreptă ocină şi cumpărătură. Şi, cînd s'au făcut acest zapis, s'au întîmplat şi alţi de cinsti oamini, cari i-au iscălit de marturi. Şi, pentru mai adivărat[ă] credinţă, ne'mu iscălit, puindu-ne şi degitile, în loc de pecete.

1798, Iuli 18.

Eu Andronache Cărjă.
Eu Dumitru săn Andronachi Cărjă.
Eu Racoviţă săn Andronachi Cărjă.
Eu Ion săn Andronachi[1] Cărjă.

(Mai jos, de altă mînă:) Şi noi ni-am întîmplat de faţă marturi şi am iscălit, Ion Chicoş[2].

Şi eu am scris cu zisa vînzătorilor
şi am iscălit
Gheorghi.

(Pe Vo:) Zapis Andronachi Cărjă vîndi la logofăt Ioan Cîrjă din 1798, Iulie 18. No. 5, N. C.

Zapisul lui Andronachi Cîrjă şi a fiilor săi de parti din Onciu; 1794, Iuli 18.

9.

Galaţi, 1798, Septembre 1. Ion Mărăi, Grigoraş şi Neculai, feciorii Profirii Mărăi, şi Ion, Gheorghe, Mihăilă şi Dănăilă Modiga,

[1] În original „săn Andronachi“ e scris de două ori.
[2] Iscălitură indescifrabilă.

www.dacoromanica.ro

nepoții lui Neculai Mărăi, vînd cei patrusprezece stînjeni ai lor din moșia Onciu, logofătului Ion Cîrjă, cu prețul de un leu stînjenul.

În tărgul Gălații.

Adecă eu Ion Mărăi i eu Grigoraș i eu Necolaiu, ficiorii Profirii Mărăi, și eu Ion i eu Ghiorghi i eu Măhăilă și eu Dănăilă Modiga, nepoți lui Necolai Mărăi, dat-am adivărat și încredințat zapisul nostru la mâna d-sali logofătul Ion Cărjă, precum să să știi că, avându 14 stânjâni, adică patrusprezăci stânjâni, moșiia în hotarul Onciul de la Ținutul Covurlui, pi din gios, alături cu Slivna, bez șapti stânjâni a vărului nostru Sămion Mărăi, pe care îi are iarăș d-lui numitul logofăt cumpărătură, bez șapti stânjâni, parti vărului nostru Petre și a surorii lui, feciorii Tofanii, nepoții Crinii, pentru care parte di moșiia, socotindu-ne de a noastră bună voie, de nimine săliți, nici asupriți, am vândut d-sali cu preț căti un leu stînjânu, pe cari bani i-am luat deplin în mânile noastri. Să aibă d-lui numitul logofăt i feciorii, nepoții și strănepoții a stăpîni în veci neclătit, ca pi o driaptă ocină și cumpărătură ce cu voia noastră am vândut. Și, pentru mai adivărată credință, neștiindu carti, am pus degitile în loc de peceți.

1798, Septemvri 1.

Eu Ion Mărăi adiveresc.
Eu Grigoraș adiveresc.
Eu Nicolai adiveresc.
Eu Ion am rânduit.
Eu Ghiorghi adiveresc.
Eu Măhăilă adiveresc.
Eu Dănilă Mogada adiveresc.
Eu Ion Dumitrașcu răzăș am fost față și sînt martur.

Și eu, fiind rugat, am scris, cu zăsa lor și sânt martur: Ion Chicuș, diiac.

(De altă mînă, pe pagina următoare:)

De la părcălăbie.

Înainte noastră, di a lor bună voi, dînd zapisul acesta, s'au încredințat și cu ali nostri iscălituri. 28 Septemvrie.

(Pe V°:) Zapis Ioan Mărăiu cu ai săi vîndi la logofătul Ioan Cîrjă. Din 1798, Săptemvrie 1, N. C.

(Mai jos:) Zapisul Mărăeștilor.

www.dacoromanica.ro

10.

1798, August 5. Simion Mărăiu, cu nepoții lui, vînd cei șapte stînjeni ai lor din moșia Onciu, logofătului Ion Cîrjă, cu cîte un leu stînjenul.

Adică eu Sămion Mărăiu, dinpreună cu nepoții mei Neculai i Dumitrachi și Necolai, feciorii surorilor meli, dat-am adivărat și încredințat zapisul nostru la mâna d-sale logofătul Ioan Cîrjă, precum să să știi că, avându noi șapte stânjâni moșiia în hotarul Onciul, de la acest Ținut Covurluiu, undi fiindu și d-lui numitul logofăt răzăș di baștină și răscumpărătoriu pi alti părți, tot din numitul hotar, ni-am învoit cu d-lui și di a noastră bună voia am vândut d-sali acei șapti stânjâni, cu preț cîti un leu stânjânul; pi cari bani i-am priimit deplin în minile noastri. Și de acum înainte să stăpânească d-lui cu paci în veci și nestrămutat, ca pi o dreptă baștină și cumpărătură ce cu voia noastră i-am vândut. Și pentru mai adivărată credință, neștiindu carte, am pus degitili în loc de peceti.

1798, Avgust 5.

Eu Sămion Mărăi am vândut.
Eu Necolaiu i Dumitrache și Necolai, nepoți.
...am fostu față și sânt martur.

Si eu am scris cu zăsa lui, fiind rugat, și sînt și martur:
Ion Chicoș logofăt.

(Pe V°:) Zapis. Simion Mărăi vinde la logofătu Ion Cîrjă.
Din 1798, Avgust 5.
N. C.

11.

1799, Ianuar 7. Petre și Maria, nepoții lui Mărăiu, împreună cu Ion Dărîngă și Alexandru Dumitrașcu, vind cei șapte stînjeni ai lor din moșia Onciul logofătului Ion Cîrjă cu cîte un leu stînjenul.

Adică noi acești cari mai gios ne vom iscăli dat-am adivărat și încredințat zapisul nostru la mâna d-sali logofătul Ion Cîrjă ce esti răzăș de baștină și de cumpărătură în moșia Onciul, Ținutul Covurluiului, și, după protimisăre ci ari d-lui, noi, de nimini săliți, nici asupriți, ci de a noastră bună voi i-am vândut d-sali șapte stânjâni, parti nostră, cu tocmelă căte un leu stânjânul; pi care bani i-am luat deplin în mânuli noastre și d-lui di acum înainte

www.dacoromanica.ro

să o stăpîniască cu paci și nesupărat di cătri nimini, atât d-lui, feciorii d-lui și niam de niam în veci.

1799, Ghenari 7.

Eu Petre și Maria, nepoți Irinii, fetii lui Măruiu, vînzători.
Eu Ion Dărăngă....
Eu Alixandru Dumitrașcu.

Și eu am scris cu zisa lor
și sînt martur
Ion Chicoș.

(Pe V°:) Zapis vănzare Petre și Maria Mărăi logofătului Ioan Cîrjă, din 1799, Ghenarie 7. N. C.

12.

1799, Maiu 30. Ștefana Droboaia și cu fiii ei vînd cei șapte stînjeni ai lor din moșia Onciul logofătului Ioan Cîrjă cu peste 60 de parale.

Adică eu Ștefana Droboe și cu feciorii mei dinpreună, Ionu și Nedu și Todora, dat-am adevărat și încredințat zapisul nostru la mâna dumisali logofătu Ionu Cîrjă precum să știe că parte ce am avut de moșie la Onciu însuș, ce o avem într'un bătrin cu dumnelui, ne'm învoit cu dumnelui și am vândut șapte stănjăni, pe cari stănjăni am luat și banii în mîna mè, toți, peste 60, șasezeci de parale, și, cîndu s'au făcut acestu zapis, s'au întîmplat și alți oameni ce mai josu să vor iscăli. Și pentru mai adevărată credință am dat acestu zapis la mâna dumisali mai sus arătat și pentru credință mai pun numele și degetul în locu de pecete, ca să crezi.

[17]99, Mai 30.

Eu Ștefana Droboe am vândut.
Eu Ionu sîn Ștefana Droboe am vândut.
Eu Ștefan Chipră am fostu față, și martur.
Eu Ionu Marin am fostu față, și martur.
Eu Ștefan Bordeianu, martur.

Și am scris eu, Vasili H. . . , cu zisa dumilor sali, și sînt și martur.

(Pe V°:) Zapis. Ștefana Dobroaia vinde logofătului Ioan Cîrjă, din 1799, Mai 30. N. C.

(Va urmà.)

www.dacoromanica.ro

DARI DE SAMA

T. Maiorescu, *Memorii*, I, Bucureşti 1937.

Curioasă e figura pe care ni-o zugrăveşte despre sine obiectivul, olimpianul, măsuratul, frigidul Maiorescu, în Memoriile sale, publicate cu atîta pietate de d. I. Rădulescu-Pogoneanu.

Tînăr de cinsprezece ani, arată extraordinare cunoştinţe, lecturi şi aprecieri. Copil încă, a fost, în 1845, la Sibiiu, la rudele tatălui, de o aşa de romană morală şi mîndrie, de o aşa de revoluţionară concepţie politică, dar totuşi credincios al Austriei şi al germanismului. De acolo amintiri din vremea absolutismului, aşa de favorabil Romînilor. La Braşov priveşte jucîndu-se căluşarii.

În Bucureşti, cîndva, a văzut la teatru „Boieria de trei zile". Pe atunci tatăl era amestecat în peripeţiile mişcării româneşti tinzînd la alcătuirea unui mare Stat liber. De la 1851, e aşezat la Viena, unde Ioan Maiorescu, pribeag, şi-a găsit un rost, cu totul deosebit de al profesorului din Craiova, cum fusese atîţia ani.

Învaţă, printr'o graţie specială, unică, la vestitul Institut *Theresianum*, creaţiune pentru nobili, şi pentru aristocraţi străini chiar, a Mariei Teresei. Învăţămînt de latineşte, grecеşte, nemţeşte, ceva istorie şi filosofie, dar, înainte de toate, de ţinută, — ceia ce-i va rămînea, ca moştenire a studiilor, o viaţă întreagă. E un harnic elev, cu gîndul la ce-i poate raporta ca note hărnicia; aspru cu dascălii piarişti, puţin legat de colegi, afară de unul. Face imposibilul ca să se distingă.

Afară de şcoală învaţă englezeşte, franţuzeşte, ceva italieneşte. Frecventează teatrele, merge la concerte. Judecă joc şi cîntec la cinsprezece ani (se exercitează la flaut) cu o extraordinară încredere în sine. Face planuri grandioase: poesii lirice germane, *Mitternacht* sau: *Ach, auf der Erde weiten Strassen bin ich so einsam und verlassen* (un caiet întreg), nocturne, epigrame, traduceri, piese de teatru, pe care le-ar vrea represintate la Viena chiar *(Die Blödsinnige)*, traduceri din literatura clasică. Se gîndeşte a trata în *Gazeta Transilvaniei* chestiuni, chiar ca pentru un adolescent, ca educaţia fetelor sau lipsa de critică în literatura romînă, schiţe din Viena. Rîvneşte să scrie o Istorie a Romînilor şi o Istorie Universală.

Copiază memorii pentru tată, — „dacă mă ceartă, nu-mi pasă" —, de care nu prea vorbeşte. Îl plictiseşte mama şi aşa de

www.dacoromanica.ro

înzestrata soră, avînd și o rea părere despre femei în general, nu fără a se gîndi că puțină măgulire i-ar cuceri pe cutare fată, al cării flirt grosolan îl descrie. Lume românească nu cunoaște: doar soția evreică, Goldscheider, a lui Vincențiu Babeș.

Caută de jur împrejurul lui, la o vrîstă unde alții sînt numai spontaneitate și avînd, uitare de sine, dorință de a se pierde în altul, în alții, iubind. Umblă cu gîndul pănă la Dumnezeu, pe care-l crede real, „o ființă", dar răspingînd toate formele religioase. Totul despre el, pănă la cele mai mici amănunte; viața d'imprejur, afară din ce trage la sine, nu-l interesează. Pe el vrea să se presinte într'o dramă *(Salomon de Caus)*. Niciun spectacol exterior nu se strecoară în acest monolog cu el însuși. „În școală sînt urît de toți." „Cum o să se mire toți ce are să iasă din Titus ista!" Pentru glorie ar fi gata să se și ucidă... Ar vrea însă „să îmbrățișeze ceva". Friguri de adolescent! E gata a înebuni pentru că nu se convinge de existența lui Dumnezeu. E aspru cu Goethe cel „stricat", pe care-l traduce. De aici — și așa va fi mult timp — lipsa de interes istoric a însemnărilor.

Românește scrie, se încearcă în hexametri romîni. E ciparian ca ortografie și se declară, pentru nu știu ce conflict al tatălui, contra lui Șaguna.

Întoarcerea în Ardeal. Simple însemnări ale drumului, oarecare emoție la Brașov: și o dragoste de la zece ani. Dar îndată viața din Viena reîncepe, în acel an 1857. Aceiași luptă cu colegii pe cari i-a întrecut. Filosofia „divină" îl atrage, și traduce pe Herbart. Dar chinul cu dumnezeirea urmează. Poesia-i pare neserioasă. Grija de sine a crescut: „sînt înconjurat aici de oameni pe cari, crescînd, i-am întrecut pe toți, pe cari pe toți îi pot face să zică da sau nu, cum voiu vrea eu" (p. 94). Pe toți colegii îi cîntărește și-i condamnă.

Scurt drum nou în Ardeal. La întors, legături cu familia Kremnitz. Cunoaște fetele și, ca de obiceiu, li dă note. Una, Clara, cu trei ani mai mare, căreia-i dă lecții de franceză, îi va fi prima soție; dar îi place, de la început, și a doua, Elena. Lecturi, și din franțuzește, cu condamnarea lui Voltaire, pentru că e negativ.

Pe o listă doctoratul în filosofie de la Giessen; cel în drept de la Paris (1860)...

Pe urmă, în 1866, iată pe tînărul ale cărui crise de egoism, am zice: mistic, le-am văzut, așezat la Iași, profesor, însurat, la

www.dacoromanica.ro

douăzeci şi cinci de ani, uimind o societate întreagă. Amestecat în lumea mare, dominînd, cum visase, şi presidînd la *Junimea*, pregătind primele lucrări. Auto-inspecţia, avîntul, întrebarea de sine au dispărut. Se simte tare, cum a voit, şi-şi exercită puterea. La cei din jur li dă note: D. A. Sturdza, combătut apoi aşa de învierşunat, e caracterisat: „serios şi cu judecată"; îi place foarte mult. Scurte note politice: anti-cuzism în anul detronării. „La toate acestea, eu sînt liniştit." Călătorie în Germania.

După altă întrerupere, note din 1870, pentru o nouă distribuţie de certificate. Mici socoteli politice de partid; unele uşoare, — toate ştirile trebuind însă controlate. Acum, Sturdza e „un bizantin năzuros", după părerea lui Teodor Rosetti (p. 132). Pentru amici: Leon Negruzzi, „fanfaron într'adevăr cam mărgenit" (şi a scris frumoase nuvele...), Pop Florantin, „rău profesor şi om fals", Poni, „iesuit" — Maiorescu era unit —, Xenopol, „idiotisat" (şi încă un „alienat"...), Pogor, „laş", Iacob Negruzzi, „purtare ordinară", Slavici: „oare cinstit?", Creangă „bun institutor, scriitor popular". Candidat de ministru de Instrucţie, vrea să desfiinţeze: internatele la licee, Seminariul de la Socola, Facultatea de filosofie, cea de ştiinţi şi cea de drept, Consiliile de la Ministeriu (p. 138). Face a se şterge eliminarea sa din învăţămînt (pentru această tristă afacere, caietul lipseşte). Nivelul notelor politice e aşa cum le-ar fi putut scrie orice politician incult. Ce cădere de la preocupaţiile înalte ale tînărului din Viena! Şi „vorbăria" lui Carol I-iu, în care Maiorescu nu crede de mult (p. 169). „Vorbărie" şi la tînăra Doamnă, care vrea reforma cărţilor de şcoală.

În 1872 auto-elogiul cuvîntării sale în Cameră, cu toate omagiile primite (pp. 186-8): de loc „olimpic". O călătorie în Germania, cu note de artă. După aforisme, griji şi miserii de familie. Apoi note de lectură şi anecdote, unele de caracter istoric.

La 1874, Maiorescu e ministru. Note de călătorie în Germania şi în ţară. La Mitropolia veche din Tîrgovişte vrea să adauge zugrăveli (p. 255)... Vede şi o „catapiteasmă de lemn cu *smalt colorat*" (p. 236). Note ca aceasta: „am mîncat un pepene galben şi gogoşi proaste" *(ibid.)*. Apoi tristeţe de familie, ducînd la despărţire, care trebuiau cruţate unei memorii respectabile. Interesante, notele despre visita la Berlin, în Maiu 1876 (portrete răutăcioase).

www.dacoromanica.ro

În 1877, tot ce vrea cineva, dar *nimic despre războiul de independență*. Îl făceau liberalii.... Aceștia-l înscriseseră la... garda națională. Restul, lucruri de iatac. La capăt, în 1880 intenția de „a scrie Istoria Românilor ca opera principală a vieții“ [1].

Atîta, și prea mult. Maiorescu merita de sigur să fie cruțat de el însuși.

* * *

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Vierter Band, 1416-1437, Sibiiu 1937.

După zeci de ani de întrerupere, ca succesor al lui Franz Zimmermann, Werner și Georg Müller d. Gustav Gundisch dă, și cu material pregătit de Müller și de Michael Auner, al patrulea volum, așa de îngrijit, al codicelui diplomatic al Sașilor din Ardeal, lucrare care oferă și pentru Romîni un deosebit interes. Aceasta cu atît mai mult, cu cît s'au introdus și textele slavone publicate de I. Bogdan, cu o revisie asupra originalelor și cu încercări de a li atribui o altă dată.

Se începe cu anul 1416 (acte privitoare și la mănăstirea din Cîrța). Curioase cele din Londra ale Impăratului-rege Sigismund, care făcuse în Apus marea-i călătorie pentru împăcarea Franciei cu Anglia. Alte acte sînt de la Constanța, unde el mersese pentru Conciliu. Pentru Zîrnești și Tohani, cedate Brașovenilor, no. 1797; cf. n-le 1818, 1829.

Vice-voevodul ardelean e adesea la Sîntimbru, unde s'a dat lupta lui Ioan Hunyadi contra Turcilor. Descriere atentă a privilegiului din 1418 al lui Mihail-Vodă; no. 1846. Primul act de la Pippo Spano (Orade, 8 Decembre 1418); no. 1849. Pentru negoțul Țerii Bîrsei cu Moldova, no. 1861. Mircea și Mihail pun pîrcălabi la Bran; no. 1864 (Sigismund desființează vama românească acolo). Actele slavone încep cu al lui Radu-Vodă de la 1421 no. 1892; Pecetea e cea latină a lui Mircea însuși. Traducerile sînt foarte bune. „црю алєѯандрѳ“, vameș la Rucăr (no. 1900) nu poate fi nici Țar bulgăresc, nici Alexandru-Aldea, ci *„ție, Alexandre“*.

Un act din Buda, 27 Maiu 1424, al lui Pippo; no. 209. Se îndreaptă în 1424 privilegiul lui Dan, dat de noi la 1423; no.

[1] La nota finală a editorului: Papazolii din Vălenii-din-Munte n'au a face cu Popazu, care poate fi de fapt Macedonean.

www.dacoromanica.ro

1958 (l-am reprodus după o copie procurată de arhivarul Braşovului pentru Academia Romînă). Se dă şi forma slavonă şi al doilea act domnesc de la aceiaşi dată. Se precisează şi datele scrisorilor lui Dan din 1426, n-le 1973-4 (apropiate de actul regal de la n-l 1975). De cea mai mare importanţă ordinul regelui din Lipova, 5 Novembre 1426, pentru a i se da ajutor şi a se plăti ostaşi lui Dan (după codicele secuiesc al lui Szabó şi o revistă ungurească de istorie militară); no. 1982. Se dă în întregime actul aceluiaşi rege Sigismund pentru un Sas cîmpulungean (regestul la mine, *Acte şi fragmente*, III, p. 82), no. 1895. Tot numai în extras documentul din 1427 care pomeneşte pe dom Pedro de Portugalia în oastea de cruciată; no. 1992. Petru de Gyapol, pircălab de Bran, în acelaşi an; no. 2003. Documente săseşti arse de Romîni făgărăşeni; no. 2049. Un alt răvaş al lui Dan, pus de I. Bogdan la 1426, e mutat la 1429; no. 2058. Un „Nicolaus Walach de Hermanstat, laicus transsilvanensis diocesis", într'un act pontifical (de ce îndreptarea „strigoniensis"?), la 1430 (deci un Romîn catolic din Sibiiu); no. 2089 (cf. şi n-l următor). Un act din Căvăran („Harum"), 18 Iulie 1430, al lui Klaus de Redwitz; no. 2096. Pentru o răscoală de Secui în acelaşi an, no. 2097.

Se dă, odată cu privilegiul din 28 Ianuar 1431 al lui Dan, şi actul lui Mircea, la care el se referă; no. 2106 (slavoneşte, no. 2107). Al doilea act de comerţ al aceluiaşi; no. 2108. Cu ele se uneşte scrisoarea Logofătului Coico; no. 2109. Regeste de scrisori ale lui Vlad Dracul (1431 şi urm.), n-le 2117 şi urm. Scrisoarea lui Voicu, no. 2122. A lui Alexandru Aldea din 14 Iunie 1431, no. 2128. Urmează alte scrisori ale lui, în întregime sau ca regeste (şi n-le 2140 şi urm., n-le 2150 şi urm.). Scrisoarea lui Apor din 2 Iulie 1431; no. 2134. Curioasa datare „în Serbia, la Severin" a unei scrisori a lui Klaus de Redwitz; no. 2456. La 1432 un Baltazar, vice-şpan de Timişoara; no. 2144. Se reproduc scrisori şi acte moldoveneşti şi munteneşti din colecţiile noastre pentru anii 1432-7. Numai cît călătoria lui Vlad-Vodă la „Împăratul", fie şi „Chesarul", nu e aceia la Sigismund, ci la Sultanul (v. no. 2178), aşa încît schimbarea datării cade. Mihail Bulgarul (no. 2241) e Şcheiul (din Braşov).

Lucrarea, care a trebuit să ceară mari sacrificii materiale, dar nu dă pentru istoria noastră niciun singur inedit, e făcută cu cea mai mare îngrijire, în text şi în note şi întrebuinţează aproape

www.dacoromanica.ro

tot ce s'a scris la noi, încercînd rectificări de cronologie, adesea fericite.

Numele de localităţi sînt date în limba germană sau în limba noastră, cînd un termen german lipseşte.

* * *

Mareşalul Al. Averescu, *Note zilnice din timpul războiului 1916-1918*, Bucureşti 1936.

Această preţioasă lucrare cuprinde în primul rînd observaţiile autorului asupra operaţiilor războiului, mai ales în ce priveşte pregătirea şi executarea bătăliei de la Mărăşti, lăsînd cu totul în umbră încercarea de la Flămînda, a doua operă de cugetare militară în timpul unor operaţii în care ce a lipsit, de la un capăt pănă la altul, a fost concepţia, ceia ce îndrituieşte şi la critica, une ori lipsită de înţelegerea motivului sufletesc ca pentru Mărăşeşti, a unei conduceri în care mareşalul Averescu avea tot dreptul de a fi în locul întăiu, de la început pănă la sfîrşit. Consideraţiile politice arată pe cineva care se iniţiază abia într'o meserie, care are şi ea tehnica ei, cu mult mai grea decît cum se crede. Resentimentele personale se pot înţelege, dar nimeni nu se va opri asupra lor. Materialul documentar e de prima ordine.

* * *

Elena M. Herovanu, *Cotnarii*, Bucureşti 1936.

Lucrarea de faţă a unei doamne e vrednică de laudă supt toate raporturile. Bine scrisă, şi cu pagini de adevărată poesie, ea a căutat o serioasă informaţie şi a introdus în tratarea simpaticului subiect un sentiment de sinceră afecţiune. Ilustraţii bine alese îi cresc valoarea.

Firesţe că ici şi colo e cîte ceva de adaus şi de îndreptat. E explicabil cum i-a scăpat autoarei un articol recent al mieu din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. La inscripţiile din via d-lui Bulău, care-mi rămăseseră necunoscute, lectura trebuie corectată.

Pentru cea de la pagina 38, ar fi: „D. D. M. Div. Leonardo, tutelari patrono plebis catholicae oppidi Kotnariensis, aeternae memoriae, primus lapis positus *(nu ponor)*, anno Christi 1659, 26 iunii, iuxta verum calendar[ium], principe Giorgio Gika, episcopo Mariano Kureski, Polono".

Cea de la pagina 39 am dat-o eu în articolul citat (e vorba de Alciner, familie bine cunoscută).

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

In *Cele Trei Crișuri*, XVII, 9-10, d. Gh. Tulbure publică scrisori în legătură cu Andrei Șaguna.

*

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, 1936, păr. Nicolae M. Popescu comemorează pe Macarie Psaltul (reproducere de texte).

*

În *Rivista storica italiana*, n-l din 30 Septembre, d. Francesco Ercole vorbește despre aspirațiile mediteraneene ale dinastiei de Savoia din evul mediu adînc pănă tărziu în secolul al XIX-lea. D. Delio Cantimori despre Italia și Reforma. D. Giorgio Candeloro despre Paolo Paruta.

*

În *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, Iulie-Septembre 1936, despre monumentele din Țara Oltului în legătură cu colonisarea săsească (dar de unde scoate autorul, d. Walter Horwath, conflictul prin Ardeal al lui Manuil Comnenul contra Ungariei și expediția imperială de la 1166 „prin Slovenia și Sudul Ardealului“ ? tot așa de neîntemeiată e și părerea așezării Sașilor ca să apere această regiune contra Imperiului). Foarte bogat studiul d-lui Karl Kurt Klein despre medici și spițeri sași la noi.

*

Volumul I din *Histoire du moyen-âge* a colecției Glotz cuprinde, pentru anii 396-858 în Apus contribuții de dd. Lot, Pfister și Ganshof. Se admite legenda planului de căsătorie între Carol-cel-Mare și Împărăteasa Irina (p. 460). S'a putut gîndi vre-odată Împăratul din Apus la o cucerire a Siciliei *(ibid.)* ? Cu toată bibliografia complectă privitoare la Veneția și Calabria acelei epoce (dar, p. 601, vindeau Venețienii sclavi de pe malul celalt al Adriaticei ?), d. Kretschmayer nu e totdeauna cel mai sigur călăuz. Vechiul Gfrőrer avea un alt orizont.

*

În *Prager Presse* din 25 Octombre d. Macurek vorbește despre legăturile lui Mihai Viteazul cu Statele boeme și silesiene și despre trecerea lui prin Praga.

*

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul Societății Regale romîne de geografie*, LIV (1935), d. colonel Ionescu Dobrogeanu presintă știrile despre Dobrogea din scrisorile lui Moltke. Tot acolo frumoase vederi ale Sorocei. Note și asupra Țicănaucei lui Duca-Vodă. D. I. Conea strînge nume de oameni în legătură cu al Bucureștilor. D-sa rectifică pronunția Parîngului: Pârîng. Și cuvinte nouă din regiune: vînt cu „bihore" (cf. vifor), mai încet sau mai „mereu"; „de-abieluță" („de-a beluța"; de la *abia*"; p. 301). e un vînt ce „abură" (a aburi). O nedeie pe munte, p. 303. De sigur că Polovragi e forma cea bună, accentuarea fiind pe prima silabă: ar fi „jumătate de Ovragi" (?) (p. 304). Ca și pentru Aref, nu poate fi vorba de o influență ungurească.

În același *Buletin*, o emoționată comemorație al lui G. Vâlsan.

*

O notă a d-lui Gr. Graur despre Gheorghe Asachi de medicul din Karlsbad la 1856, în n-l închinat de ziarul *Adevărul* Micii Înțelegeri.

*

D. Gh. Duzinchevici publică în *Revista Critică* din Iași „informații arhivalice relative la Domnia lui Cuza-Vodă" (Iași 1936). Mai ales o expunere critică a primilor ani de Domnie ai lui Cuza: se profetisează apropiata lui cădere. Apoi mici detalii de administrație în legătură cu cugetarea polonă.

*

Și material istoric, bun, în cartea d-lui Ioan A. Roasic, *Expoziții și tîrguri*, București, 1935.

*

În *Cultura Creștină*, XVI, 9, despre legăturile școlare între Blaj și Bucovina (după inedit), de păr. Șt. Manciulea. Un act despre episcopul calvinesc din Bihor, Avram Burdanfalvi (1641). Un plan de episcopie unită la Baia-Mare (1791). Rectificarea anului de naștere al episcopului Rednic și un sinod al lui (de d. Z. Pâclișan).

*

În *Cercetări literare* ale d-lui N. Cartojan, II (1936), d. N. Georgescu-Tistu dă bibliografia pe 1933-4 a scrierilor despre vechea cultură românească (titluri și resumate).

*

www.dacoromanica.ro

În *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, XI (1936), d. G. Gentile are un interesant studiu filosofic, *Il superamento del tempo nella storia*. Un tratat despre ordinea civilă și socială la Sevilla de un vechiu Arab. Note despre „Roman du Renard" (manuscripte și îndreptări). Comemorarea lui Paolo Orsi, arheologul.

*

În *Biserica Ortodoxă Română*, LIV, 7-8, păr. D. Furtună tipărește cinci cărți de blăstăm din Moldova, pornind de la 1780, și adauge o sumă de explicații asupra lor. Se urmează cu descrierea de pelerinagiu a călugărului Chiriac (drumul în Rusia; se vede de ce stimă se bucura Paisie). Un foarte larg resumat al cărții Mitropolitului de Atena, Hrisostom Papadopulos, asupra Bisericii Alexandriei.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VIII, 2-3, d. T. G. Bulat presintă agitația din 1811 a boierilor tineri munteni sprijiniți de Costachi Ghica, Ștefan și Barbu Văcărescu și Constantin Varlam contra Mitropolitului grec al Terii-Românești, Ignatie.

*

Mai ales pentru influențele germane în literatura noastră și pentru Eminescu e prețioasă broșura d-lui I. E. Torouțiu, *Pagini de istorie și critică literară*, București 1936.

*

Câteva specimene de artă populară în broșura, frumos ilustrată, a d-lui Ioan H. Sîrghie, *Sculptura în lemn*, București 1934.

*

In *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVIII, 84, d. Aurelian Sacerdoțeanu caută a găsi vechea biserică de la Argeș. Note de N. Iorga despre monumentele din Stari-Chiojd, Poieni (Iași), Tîrgul-Frumos și Cotnari. D. Barbu Slătineanu despre bisericuța din Maierii Bălgradului.

N. Iorga.

NOTIȚE

Pe cartea *L'existence de Dieu et la sagesse de Dieu*, Utrecht 1714, însemnarea: Katolicku, Zinka, anul 1846, Septemvrie 19".

*

www.dacoromanica.ro

Într'un larg studiu al d-lui Agostino Savelli despre atitudinile englese față de Italia *(La tradizionale amicizia*, în *Il giornale di politica e di letteratura*, XII, 3-4), se citează această profeție a lui Victor-Emanuel al II-lea, în 1855: „Anglia, care ni se face prietenă, e pentru noi mai rea decît Austria. Nu ne poate suferi. O Italie mare știe ea bine că ar fi începutul decăderii ei" (se amintește că guvernul engles n'a lăsat pe cavalerescul rege să-și comande trupele în războiul Crimeii).

*

Pe un exemplar din *Écrivains* et *poètes de l'Allemagne* a lui Henri Blaze, Paris 1846 (autorul era la Dresda în 1840), excelentă carte inteligentă și solidă, și cu frumoase traduceri, pe nedrept uitată: *Bibliothèque Marie Cantacuzène*, și, pe altă foaie: „Zoé Cantacuzène, 3 juin 1862, Calinesti", iar, alături, cu creionul verde: „D. Sturdza" (D. A.).

*

Pe un exemplar din *Leçons analytiques de lecture à haute voix* de Emm. Le Maout, Paris 1852 (în biblioteca mea), iscălitura „Hélèna *(sic)* Margulloman".

*

Ar fi de o neapărată retipărire bogata colecție de biografii apărută la Paris în 1859, *Biografiile oamenilor mari scrisă de un omu micu*, „Rue du Panthéon". De fapt e tipar de Iași.

*

La numele de familie al mamei lui Alecsandri. Pe lîngă ipotesa Kázsony și constatarea unui Grec Kozonis, într'un act din Cîmpul-lui-Dragoș (Ținutul Bacăului) un „Mihăiță ficiorul Cozonii" în secolul al XVII-lea (Iorga, în *Rev. Ist.*, II, p. 141, no. II). De altfel derivarea din ținutul secuiesc al Kázsonului nu e, prin aceasta, înlăturată. Pe acolo la 1686 Botezi prin trecerea de la Unguri; *ibid.*, p. 145, no. IX.

*

Despre Platon și știința epocei sale, Association Guillaume Budé, *Congrès de Nice* p. 308 și urm.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro

Prețul: **35 lei.**

www.dacoromanica.ro